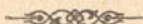

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

SZERKESZTIK és KIADJÁK

PÉTERFI DÉNES és KOVÁCS JÁNOS.

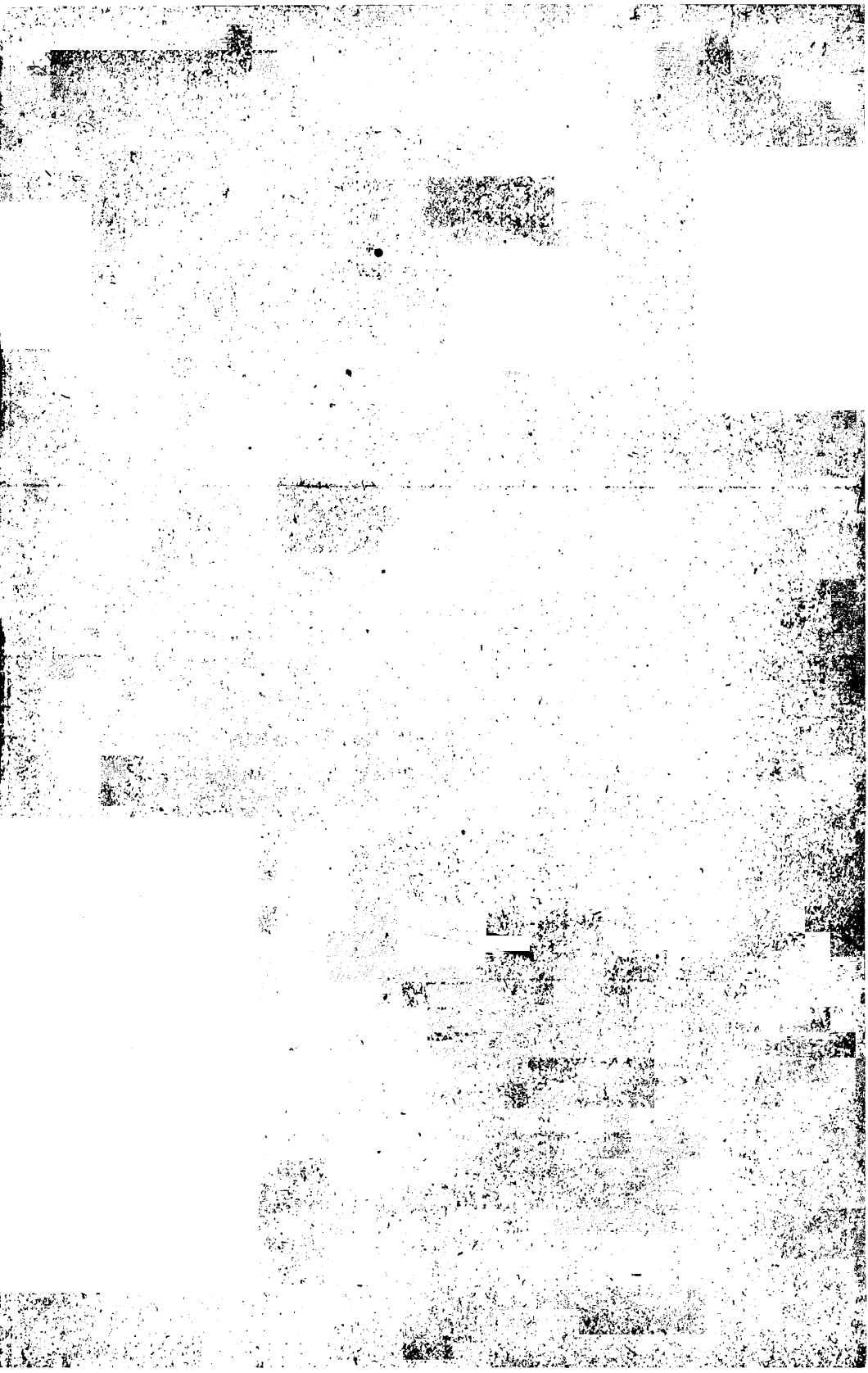
XV. KÖTET.

KALOZSVÁRT.

NYOMATOTT K. PAPP MIKLÓS ÖRÖKÖSEINÉL

1 8 8 0.

TARTALOM:

I. Egyházi dolgozatok:		<u>Lap</u>
A Jézus Krisztus mindig ugyanaz. Egyházi beszéd. Ürmösi Kálmántól.		305.
II. Hittan-bölcselmiek:		
Bibliai tanulmányok. IX. Néhai Simén Domokos kézírataiból		77.
A vallásról. S á m i László.		97.
Hugo Victor. Religions et Religion. Böhm Sándor		157.
A hitzónok. Emerson után: Péterfi Dénes.		295.
Hymnuszok: 1. Közel hozzád. Adams Fuller Sára után ford. Hegedüs István		331.
2. Hálaének.		332.
Baj van a táborban. Dr. Brassai Samueltól.		359.
Szellemi omnibus. Rédiger Gézától.		367.
III. Nevelés és oktatásügyiek:		
A székelykereszturi tanoda tovább fejlesztésének kérdése:		
I. Kiss Sándortól.		53.
II. Sándor Jánostól.		55.
III. Egyed Ferencztől.		59.
IV. Észrevételek Egyed F. ur czikkére. Sándor Jánostól		134.
V. Válasz és észrevételek Sándor János ur észrevételeire Egyed F.-tól Nyilatkozat Egyed Ferencz ur válaszára és észrevételeire. Sándor János		284.
Vasárnapi Iskola. A Jézus élete. Solly H. H. után Boros György 116.338.		394.
A közokt. minister 8-ik jelentéséről. Bg.		124.
A külföldi egyh. köri nevelésügyi szakbizottságról Sándor Gergely		137.
A középiskolákról szóló törvényjavaslat K. A.		147.
Az unitáriusok E. K. Tanácsának felirata a képv. házhoz a gymn. és real-isk. törv. javaslat tárgyában		202.
A gymnasiumokról és realiskolákról szóló törv. javaslat. Kovács Antalról.		206.
Értesítés az unitárius iskolákról:		
1. A kolozsvári főtanodáról. Kovács János.		252.
2. A tordai középtanodáról Pálfi Károly.		262.
2. A székely-kereszturi középtanodáról. Sándor János		266.
A családi nevelésről. Pálfi Károly.		377.
IV. Életiratok, történelmi, statistikai adatok:		
Bogáthi Fazakas Miklós XVI-ik századi magyar theologus és költő. Jakab Elektől.		1.159. 239.
A francia reformált egyház jelen állapota Charrnaud Dezsőtől, a Modern Reviewből. P.		15.
A nyugdíjintézetek külföldön. A magyar néptanítók országos nyugdíj- és gyámintézete. Az unitárius közönségnél tervelt nyugdíj- és segélypénztár. Kőváry Lászlótól		31.
Egyházi szemle. cz.		43. 274. 401.
Kuriai határozat házassági ügyben. Derzsi József.		65.
Az Agathyrsok vallása s vallásos jelvényeik felől. Gróf Kuun Géza.		91.
A Szent István-társulat és a Protestans Egylet. Derzsi Józseftől.		104.
Sándor István emléke. Darkó Sándortól.		143.
Kelemen Benőnek az 1879-ik évi zsinatra beadott alapítványát szabályozó levele.		328.
Berde Mózesnek 1868-ban tett alapítványát szabályozó levele		329.
Egyháztörténelmi adatok:		
XLV. Bogáthi Fazakas Miklós még egy műve. Közli Jakab Elek.		388.

XLVI. Péchy Simon levelei. Közli Koucz József.	390.
XLVII. K. Nagy Lázár levele a Brassai S. tanárrá választatása érde- kében. Lözli B. G.	391.

V. Egyházi élet.

Levelezés. Barsvármegyéből. B. Á.	67.
" Francziaországból. Charraud Dezsőtől.	149.
" Kül- és belföldről.	229. 280.
" Dali Ádám unitárius paptól.	340.
A maroskői vizsgálatról. Kelemen Albert.	139.
Channing ünnepélyek Angliában és az Észak-amerikai Egyesült álla- mokban. Kovács Jánostól.	221.
A budapesti unitárius ekkla és templom	226.
Az erdélyi ágost. hitvallásnak tizedik országos egyházi gyűlése. K. A.	271.
Az unitárius vallásközönség E. Főtanácsának aug. 29—31. napjain tar- tott gyűléséről.	313.
Püspöki látogatás a maroskői unitárius ekkleziákban. r. l.	345.
Felelet a Ker. Magvető XV. évfolyama 4. kötet 230—233. lapjain álló támadó vádiratra. Koronka Antal.	409.
Nyilatkozat. Raffaj Domokostól.	418.

VI. Könyvismertetések.

Irodalmi Értesítő.	68. 150. 234. 284. 349. 418.
----------------------------	------------------------------

VII. Aranykönyv.

Dávid Ferencz alapítvány	76. 158.
A budapesti unitárius lelkesi állomás és templomépitési alapra törfönt aláírások	293. 423.
A székelykereszturi középtanoda nagyobb harangja újraöntésére	293.
Dr. Brassai Sámuel és Nagy Dénes ajándékai.	423.

VIII. Vegyesek.

Gordon Sándor 71. Az unitarizmus Svédországban. Sándor Mózes hagyatéka. Uj perrendtartás. Reville Albert 72. A király ő felsége. Figyelmeztetésül. Uj iskolai takarékpénztárak. Gyász hírek. 73. Szíves kérelem. 75. A szerkesztőség postája. Sajtóhibák. 76. Channing ünnepély. A budapesti unitáriusok. A csapradnóthi új egyház. A magyarorsz. helv. hitv. és ág. ev. egyház. Unitáriusok a parlamentben. Jakab Elek 154. Gróf Kuun Géza. Érdekes találkozás 155. Emlékeztetés találkozóra. Az alsó-siménfalvi olv. és önképző egyesület 156. Felhívást vettünk. Figyelemreméltó statistika. Borsodi Szilágyi Dezső felhívása. Egy amerikai baptista pap. Gyász hírek 157. A Szerk. postája 158. Unitárius isteni tisztelet Budapesten 235. Channing munkáinak kelendősége. Az erd. ev. ref. egyházkerület. Hunyadmegyei régészeti és történelmi társulat 236. Bedő Albert és Kozma Ferencz. Chalmers András Tanári szakvizsga. Az isk. takarékpénztárak 237. Helyreigazítás. Gyász hírek 238. Hale Ede 185. Az angol és amerikai unitárius társulatok évi közgyűlései. B. F. Dávid Ferenczről. 286. Gordon János 287. Porter Scott János. A tordáthfalvi önképzőkör. 288. Gróf Zichy Jenő. A ref. tanári értekezlet. Iskolai értesítők 289. Az irhoni unitáriusok. Ráth Gellért. Megható találkozás 290. Gyász hírek 291. Mozaikok 292. A magyar ev. reformátusok conventje 351. Az ágostai evangélikusok bányakerületének közgyűlése 352. A Budapesten építendő unitárius templom. Az amerikai és más szabadelvű keresztény egyházak nemzeti értekezlete 353. Gyász hírek. A kolozsvári felső leányiskola ünnepélyes megnyitása 354. A biblia elterjedése. Zsidó istentisztelet vasárnap. A jezsuiták Olaszországban. A vallásszabadság Örményországban. A franczia ortodox protestans papok. Mozaikok. 355. Tudnivaló 356. Tanárbeiktatási ünnepély 419. Esperes változások. Dr. Brassai Sámuel 420. Veress Vilmos. Az osztrák unitárius püspökről. Gyász hírek 421. A szerkesztőség postája. T. olvasóinknak és munkatársainknak 422.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XV-ik évf.

Január, Február. 1880.

I-ső füzet.

BOGÁTHI FAZAKAS MIKLÓS, XVI-ik SZÁZADI MAGYAR THEOLOGUS ÉS KÖLTŐ.

Bogáthi F. Miklós azon szabadelvű papok egyike, a kik 1579. Dávid F. elítéltetése után a tények hatalma előtt meghajolva, az új unitárius egyházszerkezeti és hitzikkéket aláírták ugyan; de belső érzéseket s meggyőződéseket elhallgatni nem tudván: a hitújítók (innovátorok) megbüntetését rendelő újabb törvény ¹⁾ s a fejedelemhez tett besugások következtében gerendi papi állomását elhagyta s Alsó-Magyarországra, Baranyába menekült, ott a hiveknek prédikálva és írva, theologiai munkásságát folytatta; azután Erdélybe visszajött, különböző unitárius főuraknál és eklézsiákban szolgált, s később a tényleges új helyzetet nyilván elismerve, kolozsvári prédikátorrá választatott, a hol pályáját tisztességben s egyházát és a nemzeti irodalmat mint theologus és költő mindvégig híven szolgálva végezte be.

Az üldözések ama korszakában élt unitáriusok személyes és hivatali viszonyairól kevés adat maradt fenn. S oly félt és gyűlölt hitfelekezet bárminő érdemü férfiaról, a minők a mi hitelődink valának, ki jegyzett volna fel kivált jót? Hisz ma — háromszáz év után is — lenézetés és mellőzés sorsunk. Hát még akkor!... Egyet azonban nem voltak képesek tenni sem a hatalom, sem ellenfeleink: azt, hogy munkásságuk nyomait az

¹⁾ Megértettük kegyelmes Urunk — mondják Erdélynek 1579. octob. 21—24.

Thordán országgyűlésen együtt volt Rendei I. t. czikkökben — te Nagyságod tanácsabeli fő személyek által közinkbe küldött propositioját minden rendibe, hol te Nagyságod mindeneknek előtte adja előnkbe az religióbeli naponként való innovatit, ki ennekelőtte közönséges statutumból és edictumból meg volt tiltva, mely ellen mostan is mind privatus és mind egyházi személyek nem szűnnek suttogásokkal megcsendesülni: végeztük azért, hogy a kik innovatoroknak találtathatnak, az előbbi articulusok szerént büntetessenek.“ Erdélyi Országgyűl. Emlékek. III. köt. 1877. 142. l.

irodalmi emlékekből kitöröljék. Az unitáriusnak értelmességében, munkásságában s takarékoságában állott érdeme, ereje s önérzete akkor is, mint most. Az a föld, a melyen ő élt, keze által szorgalommal volt megmivelve; azt a kört, melyben mint polgár és hitfelekezeti tag munkálkodni hivatva volt, betöltötte tisztében hiv eljárás által; az a talentum, mit neki Isten adott s iskolái alaposan kifejtettek, nem volt nála eltemetve, de azt bőv kamattal sokszorozta a nemzeti irodalom és műveltség javára. Műveiket kinyomatni a behozott előleges könyv-vizsgálat miatt tilos volt, de az ifjúsággal s tudni vágyókkal közleni és elolvasni nem; sajtó útján nem terjedtek eszméik, de kézirataik szorgalmas lemásolása által igen; lefoglalták tiznél, de fenmaradt egynél-kettőnél. Erős bizonyíték ez amaz igazság mellett, a mi a meggyőződésök szerint élőkre és cselekvőkre nézve isteni vigasz: hogy nem kell félni azoktól, kik csak a testet ölik meg, mert a lelket meg nem ölhetik.

Ez volt sorsa azon férfinak s nagymérvű munkásságának, kinek nevét az olvasó e sorok élén látja. Irodalmunkban maig három Bogáthi Miklós ismeretes. Egyről a heidelbergi egyetemi tanulókról 1786. kiadott névsorban ez van följegyezve: Bogáthi Miklós 1589. kolozsvári = „Nicolaus Bogáthi Ao. 1589. Claudiopol.“¹⁾ Katona két Bogáthi Miklóst látszik ismerni, s ily jellemző megjegyzést tesz róluk: „Bogáthi Miklós arianus pap (Erdély akkori alkotmánya szerint: unitárius), adott ki ily című könyvet: *Szép historia*, Kolozsv. 1577. sat., (hátrább bővebben lesz róla szó). Volt — ugymond — egy más hasonló kereszt- és vezetéknevű s egykoru jeles költő is....“²⁾ Bod Péter egy Bogáthi Miklóst szent-demeteri unitárius papnak ír, a ki a: *Szép historia* sat. című munkát írta, tulajdonképen Plutarch után fordította magyar nyelvre stb. Neve a versek első betűjében van megírva. Írt volt magyarázatot a *Mennyei Jelenések Könyvére* is, de ez kéziratban maradt.³⁾ Benkő is csaknem szó szerint ezt hagyta róla írva.⁴⁾

¹⁾ Weszprémi Succincta Medicor. Hung. et Transylv. Biographia. Centuria Tertia. Dec. I. et II. Tom. IV. Viennae, 1787. 465. l.

²⁾ Katona, Hist. Crit. Reg. Hung. Stirpis Austriacae. Tom. IX. Ordine XXVIII. MDCCXCIV. 839. l.

³⁾ Magyar Athenász 45. l.

⁴⁾ Transylvania Generalis. Tom. II. MDCLXXVIII. 464 l.

Egy száz kutfő-gyűjteményben ¹⁾ egy harmadik Bogáthi is jő elé. „Bogáthi Miklós egyike volt — ugymond — a kik a Socinianismust (Erdély akkori alkotmánya szerint: Unitárius hitvallást) Erdélyben a XVI-ik században legelőbb tanították, szent-demeteri pap, tanított a thordai iskolában is — mint maga írja ²⁾; de ezt nem kell összetéveszteni ez időbeli egy más Bogáthi Miklóssal, a ki nemes volt s jeles görög és latin költő, 1592-ben Paduában tanult, később fegyvert fogott s 1603. a Székely Mózes fejedelem fővezérlése alatt Brassó mellett vívott csatában elfogatván: magát kiváltotta ugyan, de sebeiben nemsokára meghalt... Ezután a pap Bogáthinak ismeretes öt magyar verses költeményét sorolja elé....³⁾ Fosztó Uzoni István, unitárius egyháztörténetíró is azt írja Bethlen Farkas után, hogy egy Bogáthi Miklós kolozsvári Senator volt ⁴⁾, s a Székely Mózes imént említett harczában Ráduly vajda táborából valók által elfogatván, a brassóiaknak 3000 frt váltságdíjért adatott ki, de pénzen megváltott életét kevés nap mulva sebei miatt elvesztette. Ráduly vajda, halála után is fel akarta őt akasztatni, s csak Brassó legelőkelőbb polgárainak kérése mentette meg a gyalázattól...⁵⁾

Ezek szerint az egyik Bogáthi neve: Bogáthi Fazakas Miklós; így jő elé az emlékiratokban és az általa irt mnnkák verseinek kezdetén; a másik Bogáthi az, a ki 1589-ben a heidelbergi, 1592-ben a páduai egyetemen tanult, de a kinek én semmi művét, sem élete történeteit nem ismerem, latin és görög költészetéről szóló bizonyítékokat nem láttam, s hogy Kationa és az említett száz kutfő-író — ha azt tartják kitünő költőnek — minő alapon teszik, tudni nem lehet, mert ők forrást nem neveztek meg. Ezt történelmi igazságnak venni, vagy hogy belőle mi igazság, mi föltevés — megismerni nem lehet. De még tévesebb a Fosztó Uzoni megjegyzése. Bethlen Farkas

¹⁾ Siebenbürgische Quartalschrift. Sechster Jahrgang. Hermannstadt, 1798. 159—163. ll. Horányi is elősorolja. A II. cikkben róla többet.

²⁾ Hogy Thordán írta, tény; de hogy mint pap vagy rector? ez még nincs tisztázva.

³⁾ Szép Historia sat. alább egyenként ismertetve lesznek.

⁴⁾ Bethlen Farkas azt írja, hogy Bogáthi Miklós ex Ordine Senatorio volt; ez nem a kolozsvári tanácsosság, mint Fosztó Uzoni véli, de inkább a fejedelmi tanácsi tagságot jelenti.

⁵⁾ Fosztó Uzoni István Unitárius Egyháztörténete I. köt. 342., II. köt. 10—11. lapjain a székely-kereszturi algyrnasium példánya szerint.

tudósítása szerint a Brassónál elesett Bogáthi Miklós Erdély egyik főrangu nemzetségéből való volt, testvérével Bogáthi Menyhérttel Görgény várának ura, rokon a hatalmas Kornisokkal és Székely Mózes fejedelemmel; követségeket viselt, a fejedelmi tanácsban ült, elébb Báthori Zsigmond kíséretében, majd Székely Mózes hívei közt teljesített fontos országos küldetéseket, mint évekig a legkitünőbb államférfiak egyike. Az lehető, hogy volt a kijelölt években külföldi egyetemeken — az erdélyi nemesség között dicséretes szokás volt ez akkoriban — de hogy kitünő költő vagy theologus lett volna, arra bizonyítékok nincsenek: Báthori Zsigmond, Mihály vajda és Bástia kora erre nem volt alkalmas időszak.

Egy Bogáthi Miklós két nagy költészeti értékű kézirati műben így fordul elő: *Bogáthi Peljdes Miklós*, korának kitünően jeles theologusa. Ha Katona és az említett szász kutfő-író tán ezt értik s az egyéni ugyanazonosságot kimutatták volna, állításuk indokolt lenne; mert azon két mű, melynek homlokán e név eléjő — a mint hátrább kimutatom — valóban kitünő terméke a XVI-ik század magyar bibliai költészetének. De ez nem lehetséges, mert mindkettőnek keltét maga az író meghatározta. ¹⁾ Az elsőnek végsorai ezek:

„Thordán keseredék, az kj ezt gondolá,
De nagy dőghalálkor eszébe forgatá,
Székely földén végzé és Magyarinak adá,
Ezerötszáz nyolczvanhat esztendőben irá.“ ²⁾

A másodiknak utolsó vers-szaka szintén ily határozottan állapítja meg a szerzés évét:

¹⁾ a) PARAPHRASIS LIBRI JOB secundum probatissimam haebraicorum Exemplarium veritatem hungarica Melodia expressa. Autore sapientissimo Theologo Nicolao Peljdis Bogathio. . . Scripta in Zent-Ersebeth, Anno 1607. 22. Decembris. Hogy itt csak másolás forog fenn, mutatja a cím, mert az író magát így dicsérni nem szokta, de kiténik alább a mű végén levő vers-szaktól is.

b) Psalterium Daujdis Carmine Hungarico redditum per Nicolaum Bogathium Virum Clarissimum, Theologum nostri temporis non postremum. Scriptum in Zent Ersebeth, Anno 1608. 12-a Januarij. Én az előbbi indokoknál fogva 1608-at itt is nem a szerzés, de a másolás évének tartom.

²⁾ Ezután van a bezárás: Regj Seculorum immortalj, inaspectabilj, soli sapientj Deo honor et gloria in perpetua secula. Amen. 12-a jan. 1608. in aula Zent Ersebetina.

„Imreh herczegh Emlékezetj napián,
Fél kedvvel irám Erdélyben Soos-Thordán,
Niolezuannégyben az ezer ötszáz után.
Féljen Istent mjnden ez ének után.“¹⁾

Összevetve ezeket a másolási munka elkezdődési idejével, valamint azt is figyelembe véve, hogy a későbbi évi mű áll a Codexben elől: alig hiszem, hogy kétség foroghasson fenn az iránt, hogy az 1607. és 1608-ik év nem a szerzés, de a másolás évét jelöli.

Ezen 1584. és 1586-ban a Peljdes előnevű Bogáthi által irt két műnek szerzője a külföldi egyetemeken 1589. és 1592. tanult Bogáthi Miklós — akár ugyanazon egy, akár két személy volt — nem lehetett, valamint nem lehetett az 1584. és 1586. évekre eső korszaknak kitűnő költője és theologusa is; hanem vagy egy harmadik Bogáthinak kellett lenni, a kinek e két műven kívül egyéb műve eddigelé nem ismeretes; vagy a közeli emlékiróktól ismert unitárius pap Bogáthi Fazakas Miklós volt.

Vizsgáljuk meg az erre mutató bizonyítékokat. Első és legfőbb bizonyíték az, hogy az unitárius pap Bogáthi Miklós — a mint mindjárt látni fogjuk — számos theologiai műve címében használta a P. betűt, így: NICOLAUS P. BOGÁTHI, a mi kétségen kívül a Peljdes patronymicumot jelenti, s a némely művében eléforduló: Fazakas-sal egészen egyértékű. Ha az imént megjelölt két nagy mű az övé, akkor költő-volta igazolva van, s csak theologusságára kell bizonyíték. Erre nézve pedig Fosztó Uzoni István, a múlt század közepe után irt Unitárius Egyháztörténetében igen fontos adatokat jegyzett fel. . . . „Bogáthi Miklós — írja ő — Dávid F. elítéltéskor Udvarhelyszék Főkirálybirája, Balássi Ferencz, gazdag és hatalmas unitárius főúr szent-demeteri udvarában volt prédikátor. Ugy látszik, hogy mind Fejérváron, mind Kolozsvárratt az unitárius hitvallásnak újonnan szövegezett hitcikkéhez meggyőződését adta, de csakhamar kitűnt, hogy az kényserített volt. Nyomozást indittatván a fejedelem a fenemlített s régibb törvények alapján az ily érzelmű papok ellen, Bogáthi Gerendről — úgy látszik, hogy ekkor itt volt pap —

¹⁾ Ezután van a berekesztés: Laus sit Deo omnipotentj Amen. 16-ta februarij 1608 in Zent Ersebeth.

1582. május havában a Baranyaságba menekült, a hol Kárádi Pál unitárius püspök megyéjében, valamint különösen Pécssett, a Skaricza Mátéval volt theologiai vitájáról híres Válaszuti Györgynél tartózkodott, s több egyházi művet dolgozott. Onnan azonban ismét előbbi erdélyi pártfogójához jött vissza, nála négy és fél évig prédikátorkodott s az Uj szövegről magyarázatokat adott ki, mely nyomozódásai és huzamos tanulmánya által a Krisztus imádása szükségessége felől meggyőződvn, utoljára (ez 1588-ban lehetett, mert 1586—87-ben még Szent-Pálon, pártfogója Kornis Farkas udvarában lakott, s egy művét neki, mást ugyan odavaló Forró Jánosnak ajánlta), Hunyadi Demeter unitárius püspök plebánossága alatt volt kolozsvári egyik prédikátor, mint már fennebb volt érintve. Bogáthi a Palaeologus Jakab Mennyei Jelenésekről irt latin magyarázata alapján¹⁾ ugyanazon tárgyban magyarul egy rövid munkát dolgozott, azt Balássi Ferencz pártfogójának ajánlta, annak előszavában maga beszélvén el Dávid F. elítéltetésekor s későbbi bujdosása idejében saját élete történeteit s theologiai munkálkodását szintén magyarul, melyet egy sajtóságos szép magyarságáért, mint a vele törtétek hű és igaz előadásáért szó szerint közölni érdekesnek és tanuságosnak látom.

„Nemes Vitézlő Balássi Ferencz, Udvarhelyszék Főkirálybirájának — így kezdődik az — az Ujj Jerusálembeli nemes örökséget s részt kívánja istentől N. P. B. Hét esztendeje mulék ez nyáron (1585), hogy az tanitók czirkálása és hamis vád és patvar miá, kivel Fejedelmünket s Tanácsit rám, Trauzner Lukácsra s Jakab Bernádra haragitották vala, Gerendről én Baranyába szaladék, hol az Atyafiaknak 1. Az Apostolok leveleit üdő rendi és értelme szerént a nekem nyujtott kicsiny ajándék szerént megmagyaráztam. 2. Az Apocalypsis ötvenegy cikkelybe, vagy articulusba foglalám, szintén summálám oly magyarsággal, hogy csak Biblia olvasás kellene hozzá, ha ki prédikációkra osztani s ujjítani

¹⁾ Palaeologus ezen művének czime: *Commentarius in Apocalypsim, operosus et diffusus Helcionibus* 25. Decembris 1574. MS. Erre a később oly nagy hírű Enyedi György magasztaló Epigrammot irt ugyanazon évben. Fosztó Uzoni Unitárius Egyháztörténete I. köt. 507. l. a sz.-kereszturi algymnasium példánya szerént. Lásd: *Jacobus Palaeologus. Eine Studie sat.* Wien. 1873.

akarná e könyvet. 3. Azután im negyed esztendeje, hogy kegyelmed előtt végig magyarázám a mennyei jelenésekről irt könyvet, tanuságokra osztván. Mikor középben volnék, ime hát hire ment Tömösvárra a jámbor vén Kárádi Pálhoz, a Tömösvári Szentek Tanítójához és az Alföldi Szentek oszlopához, ki írta rolla, hogy nem tetszik, hogy mindent meglötnék magyarázok, valami benne van, melyet én nem mondtam. Azért 4. Irék alkalmas hosszú levelet e Kárádi Pál Uram hosszú leveléhez képest az Apocalypsisről, mit magyarra fordíték s úgy küldtem néki; de mássa nem volt a Levélnek, nem tudom, mint jutott a Vásárhelyi Atyafiakhoz is, kik örmest olvasták s köszönték nekem ¹⁾. Ez levelemre Kárádi Pál Uram harmadfél esztendőre felele meg egy könyvvel, ki nálam van, kiben tetszik, hogy sokat az én levelemben vagy nem értett, vagy nem tudom, mi okon, különben említ, hogy nem én irtam. De szidalmazás és arczázás elég van benne, a m a z h a r m a d n y á r b e l i k é t e l e n c o n s e n s u s m i a t t ; de inkább hiszem azért, hogy mértem én különböző értelemmel magyarázni az Apocalypsiszt, hogysem ő magyarázta 600 árkus papirosan, (a mint írja), kit én másfél árkusra summáltam valami még jó magyarsággal Baranyában. Nem felelék meg a Kárádi Pál könyvére, minthogy nem olvashatja el, a mint írja, kezem irását; az előbbit is mással olvastatta, sokat nem értett benne, hanem a szidalomra — 5. mint vén embernek fiakor utisztességgel feleltem meg. 6. Egy esztendőn pedig munkálkodtam a Jézus Krisztus historiájában, kit Ujfrigy könyvének hívnak. . . Ezt pedig az Apostalok irását osztottam hét részre, melynek hata a négy historicus irásában: Mátéban, Jánosban, Lukácsban, Márkusban, kivel bizonyítják azt, hogy Messiás volt a Jézus. E bizonyságok vagy erősségek közt negyedik a prófétálás, s hogy ezen negyedik részt magyaráznám irásomban, mely azonos az Apocalypsis-szel, gondolám, hogy 7. egy munkával s egy időben a községek a Krisztus jövendöléseit magyaráznám prédikálva Honnyomban, az Apocalypsiszt magyaráznám irásommal az is-

¹⁾ Fosztó Uzoni megjegyzi, hogy nem tudja, Maros- vagy Makó-Vásárhelyt érti a szerző? mert ő mindkét helyen ismeretes volt s unitárius eklézsia is létezett.

tenes Szenteknek s tanulóknak hasznokra. Minthogy azért kegyelmed kenyerén, vizén éltem az ötödfél esztendőben: értsék, ki szárnya alatt nyugodtam a pokol időben s lássák vallásom felől értelmemet is s kegyelmed gazdálkodásáért való köszönetemet. Légyen isten kegyelmeddel.“

Eddig az ajánló-levél. Azonban maradtak fenn emlékeink arról — írja tovább Fosztó Uzoni — hogy Bogáthinak volt s Baranyában is irt itt még nem említett több munkát; így Erdélyben Gerenden léte alatt 1582. 1. A Törvényről XX tételt ¹⁾, 2. A Szent Lélekről az igazság kinyomozására XXVIII tételt ²⁾, 3. valamelyik egykoru írónak prédikációjára szintén irt tételeket ³⁾, melyek végén így szól: Ugy tetszik nekem, hogy azon törvényszerű rend és igaz történeti értelem, a melyben az új szövetségnek más helyei is ismertetnek, ez írás és buzdítás indokaiul szolgálnak, mert itt az ige tisztán prófétai értelemben áll. Ezután három szabályt állapít meg arról: miképen kell idézni az ó-szövetségi helyeket az újban? azoknak egyeztetésére XX helyet idéz és az általa felállított szabályok értelmében megmagyarázza; de ezeken neve nincs kitéve. 4. Bogáthinak Fosztó Uzoni által följegyzett utolsó műve: Szent Dávid Soltárinak fordítása, melyek az időbeli Historiák értelme szerint különb-különb Magyar ékes nótákra, az isten gyüleke-

¹⁾ De Lege. Theses XX. N. P. B. 22. apr. 1582. Msptum in Gerend.

²⁾ Theses ejusdem de Spiritu S. XXVIII. Quaerende veritatis causa. Msptum 5-a jul. 1582. Quinqueecclesijs.

³⁾ Theses N. P. B. ex Concione nescio cujus, (Fosztó írja) quae vocatur Epistola ad Hebraeos. Bogáthi művének nyomosabb ismertetését adja Fosztó Unitár. Egyháztört. I. köt. 262—63. lapjain, hol így ír róla: Jelesek Bogáthinak Válaszuti Györgyhöz irt XVI tételei, melyeket a zsidókhöz irt levélből dolgozott, melyek közül a 3-ik tételben a Krisztus imádását világosan tanítja. I. tétele ez: Jézus. Isten fia, több és nagyobb, mint a proféták (Sid. 1. fej. 3. 5. 7. v.), az angyalok, Mózes, Áron és a Lévi nemzetség bármely főpapja, nagyobb Ábrahámnál is. Ha Jézus egy felsőbb értelemben nagyobb azoknál, akkor Istennek fia volt, az most és lesz ezután is (1. fej. 1. 13. v.) II. tétel: Jézus nagyobb a profétáknál. Itt szerző az első tételben levő állítását rendre veszi s mindeniknek igazságát szentírási idézetekkel bizonyítja be s végre azon nézetét fejezi ki, hogy tehát Jézust bizonyos módon és formában imádni kell. Irtam — ezek zárszavai — kedves öcsém és különösen kedves barátom, Válaszuti György kedveért. 1582. jun. 22. Pécsen.

zetének hasznára és lelki épületire formáltattak és fordítottak Bogáthi Miklós által. ¹⁾

Bogáthiról Fosztó Uzoni is a Székely Mózes harcában elesett Bogáthit illető észrevétellel zárja be tudósítástételét, megjegyezve, hogy ha a zsoltár-író és a harczon elesett Bogáthi nem egy személy, lehetett a Kolozsváratt 1592. elhalt Bogáthinak fia. Ez azonban oly föltevés, a minek — a mint kimutatam — történeti alapja nincs, s feltűnő, hogy Fosztó ily föltevés mellett mégis a pap Bogáthi művei közé sorozza ezen Sol-tár-fordítást. Erről hátrább több szó lesz.

Ez a kérdés történeti állása a theologus Bogáthira nézve. Vizsgáljuk meg már most a költő Bogáthi Miklóst illető emlékeket.

Első, eddig ismeretes Bogáthi-féle mű e tanköltemény: SZÉP HISTORIA a tökéletes asszonyi állatokról, mely Plutarchusból fordítatott magyar nyelvre. Nevét (Bogáthi F. Miklós) a vers-szakok első betűi mutatják. Irta 1575. Hol? Nincs megjelölve, valószínűen Thordán, mert a következőt 1576. ott írta s ebben is városi hölgyekről szól. Nyomatott Kolozsváratt. 1577. E költeményében felhossa serkentő például a phoeniciai és thyrrenumi nőket, a miletusi szüzeket, Lucretia nemesen tragicus történetét; azután rátér a kora és városabeli magyar nőkre, megrójjá azok sokbeszédü csacskaságát, fényüzéseket, szüzetlen magaviseletét; mondja, hogy szándékozott nő-sülni, de a mint körülnézte városa hölgyeit, elijedett tőlük. Pár vers-szakot költészete jellemzéseül idézek.

Egy helyen így ír:

Városunkban egyszer szándékom vala,
Leánynézni a minap mentem vala,
De nem tetszék egyelőbe az pártá —
Ebhez jöjjön az ebadta leánya.

Más helyen:

Megnézném ha tőletek én nem félnék,
Ti természetetekről irnak sok bölcsek.
Engem olyigen megismertettetek,
Hogy leányt keresni itt majd nem merek. . . .

— — — — —
— — — — —

¹⁾ Fosztó Uzoni Isván Unitárius történelme I. köt. 340—342. II.

A házasság kötele, szeretete
 Sokaknál csak addig tart, mig ura pénze,
 Avagy mig élete jó szerencséje.
 Ezeknek régi példát mondok éltékbe. . .

Költeményéből ez erkölcsi tanuságot vonja ki:

Boldog házasságnak én azt vélem,
 A hol tarthat vénségig a szerelem;
 Ha melyiket elébb kiviszi isten,
 Ha jámbor, maradjon holtig özvegyen.“¹⁾

Második műve történelmi elbeszélő verselés: A z ötödik része Mátyás király dolgainak mind halálaig. Ad Notam: *Arpád vala főkapitányunk*. Irta Thordán 1576. Nyomatott Kolozsváratt 1577. Neve: (Bogáthi F. Miklós) a vers-szakok első betűiben van kifejezve, valamint latin versben irt előszavában is. Hogy Thordán írta, ajánló-levelén kívül, (a miről a II-ik cikkben lesz szó) két vers-szakából is kitűnik: 1) ott a hol a Mátyás történetét, 2) a hol egész művét végzi. Az első ime ez:

„Itt vége legyen Mátyás király dolgában,
 Ezer ötszáz hetven hatban ezt irám,
 Szinte Mátyás király halála napján.
 Gondolom, tudjátok, végeztem Thordán.

A nyolczadik vagy utolsó részben másodsor is rátér s megmondja: hol s mily körülmények közt írta e művét:

„Thordán, Szaniszló Szent Mihály más napján
 Ezt irám ezer ötszáz hetven hatban,
 Magyarok változásit olvastomban,
 Igen koplalva, valék nagy haragban.“²⁾

Harmadik műve szintén kötött beszédü történelmi elbeszélés: A nagy Castriot Györgynek sat., kit a török Skanderbegnek hívott, ki Hunyadi Jánossal kétfelől vitt a törökre, különb-különb csodaszerencséivel vitézi dolgainak historiája hat részben. Az első rész Nótája: *Jollehet nagy sokat szoltunk Sándorról*.

Ötödik rész Nótája: *Sok csodák löttek jó Magyarországhban*.

¹⁾ Magyar Nemzeti Muzeuumban.

²⁾ „ „ „ „

A hatodik rész Nótája: *Sok csodák közül halljunk egy csodát.*

Neve: (Bogáthi Fazakas Miklós) itt is a versek kezdő betűiben van adva, valamint ajánló-levele végén is e szavakban: *Bogathius condebat.* Költészete jellemzése végett adom az első és utolsó vers-szakot.

Az első im ez:

Ki hallott Sándornál hatalmasb Urat?
Jó szerencséjének nem tudják mását.
A vitélő népnek hagyja nagy példát,
Minden erre néz már, ki birja magát.

Legutolsó vers-szak:

Régi jó dolgok forgának eszemben,
Török fegyvere mint hatott földökben,
Szent-Gál hetében irám ezt Tötörben, ¹⁾
Ezer ötszázban és hetvenkilencben.

E művét Szalánczy Lászlónak ajánlta, a ki hihetően Tötörben birtokos volt, az akkor hatalmas Szalánczy nemzetségből. Bogáthi ott vonulhatott meg, a mig Dávid Ferencz véres tragoediája lejátsszatott. E mű előszavában jelenik meg legelőször a *Pelides* szó, az ő nevével egy fogalmi kapcsolatban, e vers-szakban:

Inlyte, Peleides, tibi Ladislæ Szalánci,

Nicolaus patrio carmine facta refert. . . ²⁾ Ezt a művet 1592. átnézve s megigazitva másodszor is kiadta.

Negyedik műve ily czimű tanköltemény: *E világi nagy sok zürzavarokról való Ének. A Toldi Miklós éneke nótájára.* Irta 1586. Székelyföldön, a mint egy hátrább ismertetendő művéből ki fog tűnni, Homoród-Szent-Pálon, de csak 1591. nyomatta ki Kolozsváratt: *Apollonius királyfi* czimű műnek a végén. Nevét a versek kezdő betűi mutatják, a mit azonban e latin hatlábu vers-pár is részben magában foglal:

Orbe quod in toto fit, tibi Ladislæ Torotszkai,
Arbitra tanquam obiens tibi Musa Bogathia monstrat... ³⁾

¹⁾ Sok nagybirtokos által lakott falu Dobokavármegyében — Erdélyben.

²⁾ Im jeles Szalánczi László! neked, Pelides Miklós zeng honi verset. . . .
Magyar nemzeti Muzeuumban.

³⁾ A mi az egész világon történik, Bogáthi Muzsája neked, Toroczka László! mintegy átfutólag mind szemed elé tárja.

Ez mutatja, hogy a mű Toroczkai Lászlónak, mint pártfogójának volt ajánlva. Az érdekes költemény bevezetését és epilogusát ismertetni szükségesnek látom részint a rá vonatkozó életirati tartalomért, részint hogy az olvasó költészete értékéről magának némileg önálló ítéletet alkothasson.

A bevezető vers-szakok:

Ország-világ jární sokan kívánkoznak,
Kik inokkal birnak, sokat látnak, hallnak;
De én ezt egy helyről mutatom azoknak —
Annyi költségekben csak nekem részt adjanak.

Régtől fogva vannak a mennyei Ur(n)ak
Kétféle szolgálói, a kik szárnyan járnak:
Egyikfélék szentek, körüle forgódnak,
Másfélék feketék, tőle távolban laknak. . . .

A világ és emberek léha kívánságait az angyal és ördög közötti párbeszéd alakjában élénken és elmésen ostorozván, művét így végzi:

„A többit mutatni, — ugymond — csak szemérem,
Mert az mind elveszett, csak hírét emlitem.
Az helyén mind más kél, kiknek vége lészen —
Még az országok is most nem azok, mint régen.

„Tovább ne mulassunk, a hegyet rakjuk le,
Angyálnak, setét(n)ek az dolgot köszön(t)e.
Avval nagy kaczagv(a) a föld alá méne,
Hogy többi bolondság, a mit látott beszéle. . . .“¹⁾

Végső vers-szaka ez:

„Egész világ dolgát minap az tekinté,
A ki Székelyföldön ez éneket szerzé.
Ezer ötszáz nyoleczvan hatba kijelenté,
Ha veszed eszedbe, ez világtól elinte.“²⁾

Ötödik műve szintén tanköltemény. Címe: *A spasia Asszony dolga és a jó erkölcsű asszonyok Tüköre* (kit görögből olvastam — mondja egy helyen szerző.) *A Lucretia notájára*. Irta Székelyföldön Szent-Pálon, a Kornisok birtokán, 1587. Nyomatott Kolozsváratt 1591., ajánlta Forró Jánosnak. Nevét ajánló-levele mutatja. Ezt és a mű utolsó vers-szakát az azokban levő életirati adatokért közlöm.

¹⁾ Magyar Nemzeti Múzeumban.

²⁾ „ „ „ „

Az ajánló vers magyar fordításban ez: „Forró János! A Fazakas-nemzetségbeli Bogáthi Miklós ime hölgyednek kíván kedveskedni, midőn elbeszéli Aspasia történetét — Jane, tuae, Aspasiam, memorari, Forro, puellae Nicoleos Figula de gente Bogathius optat. . . .

Utolsó vers-szaka ez:

Tükörül szépeknek Szent-Pálon ezt irtam,
Székelyföldön laktomban,
Ezer öt száz után az nyolczvanhatedik
Ujesztendő havában.
A kinek ezt irám, Isten legyen jóval,
Asszonyommal világban . . .¹⁾

Tény, hogy mult századi magyar- és erdélyországi írók egy Bogáthi Fazakas Miklóst jeles költőnek mondtak; de nem bizonyos: ezen történeti elbeszélő és tan- vagy más költeményes művek alapján-e? Toldi F. a magyar Irodalomtörténet megalkotója az előbbi második és harmadik pont alatt említett költeményes műveket több hasonlókkal együtt a rimes krónikák közé sorozza s a többiekről és Bogáthi második pont alatti művéről azt mondja, hogy az egy Cserényi Persa fejedelmek historiája című 1588-ban irt elbeszélésén kívül, egyben sincs költői érzés és előadás.²⁾

Kedvezőbben itéli meg a harmadik pont alattit. „A Mátyás krónikáját — ugymond ő — Göröcsöni Ambrus kezdette meg 1567. eljött Bécsnek Mátyás király által bevételeig I—IV. részben. Itt Bogáthi folytatta a nagy király haláláig az V-ik részben, átmegey a Jagellókra, I. Jánosra és I. Ferdinándra s végre II. János (Zsigmond) dolgait beszéli el, úgy, hogy az egész, mely eredetileg csak Mátyás királyt vette tárgyaul s őt akarta megörökíteni, egy összes király-krónika lett, de a melyben mégis a legtöbb tér a három Hunyadinak jutott. Mindkét dolgozó — írja Toldi — mint többi társaik is, szorosan historiai rendet és előadást követ, úgy, hogy nem mindennapi érdekessége a nagyobb kiterjedésű műnek a nemzeti fölfogás szigorában van. Az első, második és ötödik ugynevezett tankölteményről, miket Toldy világi elbeszéléseknek jellemez, csak azt jegyzi meg, hogy a mig némely akkori magyar írók feslett erkölcsű nők története elbeszélésével kívánnak oktatni, Bogáthi Miklós

¹⁾ Magyar Nemzeti Muzeumban.

²⁾ A Magyar Költészet Történelme. 1867. II. kiadás, I. köt. 163. l.

a női különbféle erények képeit állítja fel a női szemérem és alázatosság ajánlására. ¹⁾)

Összevéve azokat, a miket Bogáthi F. Miklós költői verseléséből látánk s a mint azokról Toldy itél: úgy győződöm meg, hogy ha őt fogadjuk el az annyiak által annyiszor emlegetett költő Bogáthinak, csak ezek alapján őt kora kitűnő költőjének mondani nem lehet. A mult századról Bogáthi Miklós felől ránk szállott csaknem irodalmi közvélemény ezen második része tehát, az eddig ismeretes s általam is jellemzett művekben elegendő alapot nem talál. Másképen itél azonban Bogáthi F. Miklósról — mert a miket Péchy Simonról ír, rá is vonatkoznak — a nagy tudományu Lugosy József a Jancsó-féle gyűjteménnyel a magyar tudom. Akadémia birtokába jutott egy, a XVI-ik század végén s a XVII. elején keletkezett nagy ívrétü magyar Codexről irt rendkívül tanuságos tanulmányában, a mely szerinte az erdélyi Szombatosok Hymnariumát foglalja magában, valamint Toldy Ferencz is említett műve azon részében, hol a XVI-ik századi magyar egyházi ének-költőkről szól. Az itéletek ezen különbsége azonban oly nagy momentum képez Bogáthi felőli eddigi ismereteinkben, hogy annak kifejtése egy külön czikknek teheti — úgy hiszem — nem érdektelen tárgyát.

JAKAB ELEK.

¹⁾ Toldy előbbi művében.

A FRANCZIA REFORMÁLT EGYHÁZ JELEN ÁLLAPOTA *)

A külföldi olvasó nehezen foghatná föl a francia reformált egyházban az utóbbi néhány év alatt oly szenvedélyesen vitatott kérdéseket, ezen egyház szervezetének és törvényeinek némi előleges ismerete nélkül. Hogy ezekről bizonyos fogalmat tudjunk adni, a multba kell visszamennünk és annak tényeit kell röviden összefoglalnunk. Ez jelen cikkünk célja.

Az 1852-ik évig a francia reformált egyház csupán a tizedik év (1802) germinali törvényeire támaszkodott. Az első consul, a ki már épen I. Napoleonná volt leendő, 1801-ben a kath. egyházzal kötött concordatumot aláírván, a germinali törvénynyel a reformált egyház szervezetét kívánta megállítani. E concordatumot teljessé tette akkor, midőn a katolikus és protestáns egyházaknak az államhoz való viszonyát szoroson meghatározta. Ezen okmányok magukon viselik azon ember tiszta, de feltűnően parancsoló, mondhatni zsarnok szellemét, a ki független főségre törekedett, s a ki ép oly készségesen szeretne volna az egyház fejéül kikiáltatni, mint a hogy magát a hadsereg fővezérének proclamálta. Az önálló, független egyház eszméje nem fért össze az ő autocrat szellemével. S természetesen a germinali törvény nem egészen tökéletes; de a protestánsok oly kevésbé voltak hozzá szokva ahhoz, hogy velők, mint polgárokkal bánjanak, hogy ily alakban is hálával fogadták. Csak később a miveltség előhaladásával és a társadalmi állapotok javulásával vették észre a nekik adott szervezet hiányait, de ekkor igenis érezték a germinali törvényben involvált hátrányokat. A megszorítások azonban koránt sem voltak oly komolyak, mint az orthodoxok párt-szellemtől vezetve állították.

A francia prot. egyháznak a germinali törvény alapján történt szervezete igen egyszerű. E szerint vannak consistoriumaik és vidéki synodusaik. Minden 6000 protestánsra esik

*) A kiválóan érdekes cikket az újévben megindult „Modern Review” című szabad irányu jeles angol folyóiratból vettük át a szerkesztő szives engedélyével.

egy consistorium, és öt consistorium együtt alkot egy kerületi zsinatot (Arrondissement Synodal). Ez a két testület intézi az egyház ügyeit, de minden fontosabb határozathoz a kormány helybenhagyása kívántatik. Semmi hitcikkelyt, vagy fegyelmi határozatot a kormány helybenhagyása nélkül kihirdetni nem lehet, a lelkészt is hivatalától megfosztani csak ennek áll hatalmában. Ez természetes következménye azon ténynek, hogy az egyház egy concordatum eredménye. Az egyház és állam egyesülése világosan és szükségképen magával hozza az állam ellenőrzési jogát. Az állam ellenőrzése ellen az egyház mintegy negyed évszázig nem is tett semmi kifogást. Az egyes hitközségek békében éltek egymással és a protestantismus szellemétől elválaszthatlan irány különbségeket atyafiságos indulattal megtűrték, mialatt az evangelium terjesztésében közös erővel fáradoztak. Egyenetlenségek nem fordultak elő, mert mindenik inkább az érintkező, mint az elválasztó pontokat kereste és hangsúlyozta.

Minden jól ment egészen az ugynevezett újra ébredés (Reveil) feltűntéig. E vallási mozgalom 30 körül keletkezett; legalább ezen időtájt kezdett figyelmet kelteni és ama körülményeket felidézni, melyek történetünkben oly mély nyomokat hagytak hátra. E mozgalom külföldi eredetű levén, arról ítéletet mondani kissé nehéz. Sok jót hozott kétségtelenül, de egyzersmind sok rosztat is. Jót, a mennyiben a vallási tárgyak iránt felkeltette a figyelmet s felrázta az addigi egyhangu életben közönyössé lett szellemeket és merész állításai-
val felébresztette a kritikai tanulmányok iránti vágyat. De ártott szűkkeblűségével, a biblia magyarázatban való kiméletlen eljárásával, tulzó theoriáival és gyakran igenis kicsinyes szellemével. Ez időtől kezdve az egyházak és consistoriumok addig élvezett békéje meg lett zavarva s a tani különbségek hovatovább mindinkább kifejlődvén, jó előre jelezték a bekövetkező krisist. Némely lelkészek, kik a revival legszélsőbb tanait ölelték át, annyira mentek, hogy jogosnak állították működésökben az egyház akarátját tekintetbe nem venni. Ez rendetlenség, anarchia volt, melyben az államnak közbe kellett hogy lépjen a germinali törvény tiszteletben tartásáért, miután az egyezmény mindkét félre nézve egyaránt kötelező. Még mielőtt a harc nagyobb mérvet öltött volna egy szabadelvű lelkész így nyilatkozott: „Mi, ha a szükség úgy kívánja, tu-

dunk működni a consistoriumok nélkül is, és ha kihínak, ellenük is!“ Mindazonáltal leszámítva az olykor-olykor felmerülő kisebb egyenetlenségeket a francia egyház két pártja közt a juliusi monarchia alatt meglehetősen egyetértés uralkodott. Volt köztük egység, mely mindkettőt ugyanazon határok közt tartotta, egység, melyet az odium theologicum sem tudott ekkor megtörni. Mikor az 1848-iki forradalom kiütött, a protestánsok, lelkészek és világiak, korántsem voltak annyira megoszolva, mint némely szembetűnő, de nem elég pontos adatokból vélni lehetne. A köztársaság kimondása a protestánsok közt nagy aggodalmat, mondhatni félelmet okozott. Igaz, hogy az új politikai eszmék a protestáns nagy többség politikai eszméi is voltak, de az egyház és állam elkülönítésének kérdése nyomulván előtérbe, a protestánsok belátták, hogy e tekintetben egyesült erővel kell működniök.

Következőleg Párisban 1848. sept. 10. egy egyetemes zsinatra gyűltek össze. De e zsinat nem volt egészen szabályszerű, miután a germinali törvény csakis „vidéki zsinatot“ ismer el törvényesnek. Az egyes gyülekezetekből nagy számmal jelentek meg képviselők, és köztük testvéries érzés uralkodott. Mindazáltal lehetetlen volt e gyűlésnek úgy folynia le, hogy a naponta mind feltűnőbbé váló hitnézeti eltérések ne nyilvánuljanak. A tisztán egyházi kérdésekben megegyeztek; hanem a dogmai alapon, a hitvalláson, melyet a La Rochelle méltán elévült, régi hitrendszere helyébe akartak állítani, mint mindig, úgy most is fenakadtak. Mint hátrább meglátjuk, ez okozta az 1872-iki heves összeütközést, és ez lesz okozója továbbra is minden harcznak az állammal egyesült egyházakban.

III. Napoleon államcsinye után, a francia reformált egyház szervezetében új módosítás tétetett. A germinali törvénynek az egyetemes zsinat mellőzésénél sokkal nagyobb hiánya volt, hogy az egyes egyházakban kebli consistoriumokról nem gondoskodott. Ezért az 1848-iki törvénytelen zsinat egy az azt képviselő testület létrehozását indítványozta, mely ügyeit a consistorium ellenőrzése alatt intézze. A germinali törvény a consistoriumi tagokra nézve úgy intézkedett, hogy a legtöbb adót fizetők legyenek egyháztanácsosok. Az 1848-iki zsinat azt kívánta, hogy az egyháztanácsosokat válasszák, választó joggal bírván minden 25 éves protestáns egyháztag. Ez indítványt a törvényhozó testület 1852-ben lényegileg elfogadta.

Az 1852. márt. 26-iki törvény, mely a protestáns — reformált és lutheránus — isteni tiszteletet újra szervezte, a választási jogot 30 évhez és az illető egyházmegyében két évi lakáshoz köti. Az új törvény, mely a germinali törvény teljessé tétele, a szervezetet így állítja meg: 1. Presbyterium, mely a hitközségi közigazgatást intézi és a consistorium alatt áll; 2. Consistorium a germinali törvény alapján alkotva. 3. Vidéki zsinatok az 1802-i szervezettel. 4. Központi tanács, az egyetemes zsinat helyébe, melyről sem a 1852-iki, sem az 1802-iki törvény nem tesz említést; a központi tanács a consistoriumok és állam elismert közvetítője. Ezzel a szervezettel élt az utóbbi 28 év alatt a francia reformált egyház. Készséggel elismerjük, hogy e constitutióval egy nagy lépés tétetett előre, és hogy az egyháznak oka volt örvideni annak. Kétségtelesen sokkal logikusabb lesz vala, ha a központi tanács helyett egyetemes zsinat állítatik föl. De a Náoleonok zsarnokok voltak, és a régi zsinat visszaállítását, mint a mely vallási ügyekben a legfőbb alkotmányozó testület lett volna, saját önkényes hatalmuk mellett nem nézték volna jó szemmel. Igaz, hogy a zsinat határozatai az állam helybenhagyása nélkül nem tekintettek volna érvényeseknek, és így a zsinat alkotmányozó hatalma nem lesz vala egyéb fictionál. De hogyha az állam a szentesítést a határozatoktól megvonja, bizonyára nagy izgalmakat idézett volna elé, és a Náoleonok az eszmékért való heveskedést nem szivelték. Legegyszerűbb volt azért az egyetemes zsinatot egészen elnyomni. A mi a vidéki zsinatokat illeti, bátran kimondhatjuk, hogy azok csak névleg léteztek, mert az egyházi ügyeket mind a presbyterium, a consistorium és a központi tanács intézték és pedig erélyesen, jó eredménnyel. Az orthodoxok most is makacsul követelik az egyetemes zsinat felállítását indítva részben az által, hogy a választó kerületeket ők határolták ki s a többség felől biztosak, mert népes szabadelvű hitközségeket jelentéktelen orthodox hitközségekkel egy választó kerületbe osztva (választó kerület Franciaországban van 20; Algeriában 1) be, s mindeniknek egyenlő képviseleti jogot adva, a liberalisok hangja csaknem egészen elveszne az egyetemes zsinaton.

Az 1848-i zsinaton heves vita támadt egy hitvallás megállítása felett. 1850 óta a szakadás a francia reformált egyház két iránya közt folyvást növekedett. A strassburgi Re-

vue de Theologie a theologiai tudomány legnehezebb problémáira nagy világosságot vetett. Éles és kérlelhetlen logikával egyik rendszert a másik után törte össze és annyira, hogy egészszé alkotni többé lehetetlen volt. Történeti kérdésekben le a dolog mélyéig hatolt vizsgálódásával. De a mint az élő viznek, az igazságnak utat nyitott, sok illusiot söpört el, sok balhiedelmet semmisített meg. Ezért a traditio barátai hovatovább ingerültebbek lettek, siránkozva panaszkodván, hogy Istenüket elvették tőlük, és nem tudják, hová tették. Külsőségekre alapított hitök nem állotta a kritikát. A tudományos szellem a folyóiratokból és könyvekből átment a szószékbe. Némely kitünő ékesszólással, erős meggyőződéssel és éles elmével bíró lelkészek a kritika eredményeit gyönyörű egyházi beszédekben mutatták fel. Még csak ez hiányzott, hogy a pohár csordultig megteljen. Az orthodoxia addig megelégedett panasszal, kitérés és fenyegetőzéssel. A lelkész-gyűlések, melyek évenként Párisban szoktak történni, az orthodoxok és liberalisokra nézve közös találkozási hely voltak, s rendszeren szép számmal jelentek meg mindkét részről. Élénk és heves viták folytak itt igen gyakran, de azért mindkét párt évről évre megjelent e gyűléseken.

Azonban csaknem váratlanul egy botrányos eset jött közbe. A párisi Consistorium, az orthodox reactio központja, a híres Guizot befolyása alatt — a ki minden nagy tehetségei mellett is sok rosszat okozott a reformált egyháznak, — az ifjabb Coquerel Athanase-t Paschoud M. melletti segédi állásától felfüggesztette. Ez eljárás hírére megbotránkozással fogadta az egész Franciaország, sőt a külföld is. Ezzel az orthodox és liberalis párt közti küzdelem élet-halál tusává fejlődött. A liberalisok szerencsétlenségükre nem voltak oly előrevigyázók, mint az orthodoxok, kik hallgatag a legmagasabb és legjövendelmezőbb egyházi állásokat biztosították maguknak. A császárság utolsó éveiben az orthodoxok mindent elkövettek, hogy a kormányt megszorító lépésekre bírják a liberalisok ellen, a kik szabadság és függetlenség érzetüknél fogva a magas körökben nem nagy kedveltségnek örvendettek. Az orthodox vezérek a titkos szervezés munkáját bevégezve mind nyomatékosabban követelték az egyetemes zsinatot, mert biztosak voltak a többség felől, ha összeirási tervüket elfogadják. De minden ismételt kísérleteik daczára a császárság és tanácsadói süketek maradtak kéréseik előtt. Ha a császári hatalom tovább fenmarad,

valjon az orthodoxok megnyerték volna-e, mit ohajtottak? Meglehet. Legalább közülök sokan úgy hitték. A kik így vélekedtek, jól kellett hogy ismerték legyen a kormány hivatalok hátsó lépcsőit és az államfő helyesen számítva egy orthodox majoritással bíró zsinat despoticus intézkedéseire, lehet hogy oly valamit talált volna abban, mi az ő saját érdekeinek fogna szolgálni és a császári politikával összhangban leend.

Kiütött az 1870-i esztelen háború s a császárság vérpatak és szűgyen közt elesett. E rettenetes év alatt a reformált egyház feledte viszálykodásait s csak a hazára gondolt. A liberális és orthodox szívét ugyanaz a hazafiui lelkesedés, ugyanaz az önfeláldozó érzés, ugyanaz a fájdalom járta át; minden szív együtt dobbant. De mikor a veszély elmúlt és a béke megkötöttet, a vallási és egyházi különbségek sokkal feltünőbbben nyilvánultak, mint valaha. Az orthodoxok ráestek a köztársasági kormányra, hogy engedje meg egy egyetemes zsinat tartását. Végre némi késedelmezés után Thiers, a köztársaság akkori elnöke, 1871. novemb. 29-én alájegyezte az egyetemes zsinatot összehívó határozatot, és egy kormányi körrendelet 1872. június 6-ára tűzte ki megtartását. Bátran feltehetjük, hogyha Thiers olvashatott volna a jövőben és előre láthatta volna, hogy a későbbi köztársasági kormánynak mennyire meggyűjti ezzel a baját, ugyanazt a választ adja ő a zsinattartást követelőknek, mely nem régen hasonló kérésre adatott: „Midőn mindannyian megegyeznek a zsinattartás kérdésében, a kormány kész lesz azt megadni.“

A kitüzött napon a zsinat tagjai, papok és világiak együttvéve 108. Párisba a Saint-Esprit templomba gyűltek össze. Bármiképen ítéljünk e gyűlésről, lehetetlen megtagadni nagy jelentőségét, az emelkedett hangot és vallási buzgóságot, mely a felmerült vitákban jellemezte. A francia protestánsok legjelesebb képviselőiket küldötték ez ünnepélyes tanácskozásokra. Még a gyűlés vége előtt beszéd tárgya volt, hogyha az orthodoxia felülmulja számban a liberalismust, de tudományban, a felelősség érzetében és a vitás kérdések alapos tárgyalásában a liberalismus áll felül az orthodoxián, mely nézetet a zsinati jegyzőkönyvek teljesen megerősítnek.

Nincs szándékunkban a zsinatnak mind a harmincz üléséről tudósítást adni. De annyit röviden mondhatunk, hogy az egész dolog a harmadik ülés kezdetén eléterjesztett hitvallás

feletti vitában összpontosult. Ez volt a kényes pont, mert az orthodoxok azt hitték, hogy a credo, melyet ők az egyház törvényes hitvallásának akartak nyilvánítani, a semmiféle credonak aláírni nem akaró liberalisokat az egyházból kiűzendi. Ezen hitvallás a következő két pontot foglalja magában:

„Az egyház legfőbb tekintélynek a szentírást ismeri el.“

„Az idvességet a Jézus Krisztusban, az Isten egyetlen fiában való hit által hiszi megnyerhetőnek, a ki bűneinkért megholt és megigazulásunkért feltámadott.“

Ha ez okmányt a vallásos érzés kifejezésének tekintjük, nagyon is gyarlónak kell mondanunk. Isten, szent lélek stb. abban nem is említetnek. Az tényleg semmi egyéb, mint fegyver a harcra. E tárgyat tiz ülésen keresztül vitatták. A legékesszólóbb férfiak emelték föl szavukat, hogy az orthodox pártot meggyőzzék ezen hitvallás kötelező erejűvé tételének szükségtelességéről és veszélyességéről. Mind hiába. Az orthodoxok már rég készültek erre. Szónokaik közül többen még azt hangoztatták, hogy a két irány teljesen váljék el; mindazonáltal tartozkodtak a liberalisoknak az egyházból való kizáratását követelni. Végre a tizenharmadik ülésben június 20-án csütörtök napon ezen hitvallás 61 szavazattal 45 ellenében keresztültetett, szavazván 106. Két tag, egy liberalis és egy orthodox távol volt. E zsinatnak még azon intézkedése érdemel említést, hogy a választási képességet a kort illetőleg a germinali törvényben és az 1852. márt. 26-i Décret-Loi-ban meghatározott 30 év helyett 25-ben állapítja meg. A gyűlés július 10-én ért véget és a két párt a helyett, hogy közeledett volna egymáshoz, inkább eltávolodott. Ettől fogva egyesülésről szó sem lehetett.

A hitvallásnak szavazattöbbséggel elfogadása még nem volt minden. Világos, hogy az orthodox párt nem azért készítette azt a hitvallást, hogy a zsinat elfogadván, platonicus gyönyört találjon e tényben. Célzatosság vezette a pártot; ismételten kijelentették ugyan, hogy ők nem akarják azt senkire ráerőszakolni, de a következmény eléggé megmutatta, hogy éppen ez volt a céljuk. Azonban még hátra volt egy körülmény. A concordatum gondoskodik arról, hogy a reformált, valamint a katolikus egyházban egy hittétel, vagy egy fegyelmi törvény sem hirdethető ki, míg az állam ahhoz beleegyezését nem adja. S hogy a hitvallás törvényes jelleget ölthessen, az

államtanács helybenhagyó beléegyezését kellett megnyerni. Thiers elnöksége alatt azonban ez irányban tett minden lépésök eredménytelen maradt; de midőn a reactionarius politikai pártok coalitioja Thiers-t megbuktatta, ama vezérférfiak, kik 1873. márt. 24-én jutottak hatalomra, több figyelemben részesítették a vallási reactio képviselőit. De a győzelmet küzdelem nélkül megnyerni nem lehetett. Hogy rövid legyen, 1874. febr. 28-án, az államtanács beléegyezését adta a zsinat által elfogadott hitvallás közzétételére. Érdekes, hogy az államtanács minő nyelvet használt: „Est autorisée la publication de la déclaration de foi votée par le Synode Général... etc.“ Az államtanács tehát, midőn a hitvallás közzétételét engedélyezte, azt semminemű értelemben vagy mértékben sem emelte törvénynyé, mely előtt minden francia protestansnak meghajolni kelljen. Minden helyes gondolkozású embernek el kell ismerni, hogy a tanács határozatának ez az egyedüli helyes, lehetséges és tisztességes magyarázata. Ezért úgy tetszett, hogy ez a közzététel a reformált egyház helyzetére nem fog befolyással lenni. Aztán, nem jelentették-e ki magok az orthodoxok, hogy hitvallásukat nem akarják senkire ráerőszakolni? s mindenek felett nem jelentette-e ki a vallásügyi minister, ki a zsinatot a köztársaság elnökének nevében összehívta, hogy e zsinat csakis tisztán tanácskozó, s következőleg törvényhozásba nem bocsátkozhatik, nem szabad bocsátkoznia.

Kétségtelenül így kellett volna ennek lenni; de az események megmutatták, hogy a liberalisoknak politikai reactional és reactionarius orthodox politikával van dolguk. Itt kezdődik egyike ama hosszú küzdelem sötét phasisainak, mely a francia reformált egyházban ma is oly elkeseredetten foly. A következő öt év alatt a liberalisok, kik a francia protestansoknak, ha nem több, de legalább fele részét teszik, minden órában az egyházból kizáratástól tarthattak. Az orthodoxia vezeterei, kik a Thiers bukása után jött államférfiakkal igen jó lábon állottak, minden erejüket megfeszítették, hogy a hitvallás az összes francia protestansokra különbség nélkül kötelezőnek mondassék ki.

E célra az eszközöket nem kellett messze keresni. Az egyháztanácsok minden három évben újra választatnak. A vallásügyi tárca 1874-ben egy olyan ember kezében volt, kinek tudatlanságát csakis a legitimisták és klerikalisok ügyében ta-

nusított buzgalma multa felül. Engedve az orthodox párt vezérszellemei tanácsainak és kéréseinek, az egyházmegyei választásokat három hónappal későbbre halasztotta és a választást a zsinat határozatai értelmében rendelte el. Az orthodoxok most már elérték céljukat. A liberalisoknak meg kellett hajolni, vagy pedig az egyházat odahagyni. De minő nagy volt az orthodox párt meglepetése, látva, hogy a miniszter rendeleteit csaknem mindenütt a legnagyobb ellentállással fogadják. A liberalis hitközségek a zsinat szabványait tekintetbe sem véve, csaknem mindenütt a germinali törvény és az 1852-iki Decret-Loi rendelkezéseihez szigoruan ragaszkodva ejtették meg a választást. A minister azzal bosszulta meg magát, hogy e választásokat megsemmisítette. De a liberalis consistoriumok ezt számba sem vették, sőt némely hitközségek a minister ellen az államtanácsnál panaszt emeltek. A dolgok maradtak *in statu quo*. S azon sajátságos helyzet állott be, hogy voltak egyháztanácsok, melyek nem bírtak törvényes léttel, de a melyeknek tárgyalásai nagyobb részben törvényesek voltak; némely helyen ez az állapot ma is fenáll. Az orthodoxok aztán úgy látszik elhatározták a liberalis pártot kiéheztetni s következőleg míg az orthodox consistoriumoknak újabb pénzösszegek adattak rendkívüli egyházi költségekre, a liberalisok nem kaptak semmit. Még ennél keményebb példákat is hozhatnánk fel az orthodox erőszakra. 1876-ban a politikai helyzet feszültsége némileg engedett. Egy szabadabb elvű férfi jutott a ministeri székbe. De még ez is azt rendelte el, hogy a kebli tanácsok három éves választásai a zsinat határozataival összhangzólag intézessenek. A liberalis hitközségeket a minister igazságos eljárásáról és jóakarataról biztosítván, a szokatlanul új és kedves hang azokat nagy mértékben lekötölte. A vallásügyi minister nagy nyomatékossággal adott kifejezést azon kívánságának, hogy az egyházban a békét helyreállítva akarja látni; ezért a liberalisokat arra kérte, hogy a legközelebbi választásokon az előde által kibocsátott rendelet szerint járjanak el. A kibékülés reményében a nagy többség ezen megnyugodott. Azonban némely consistoriumok nem voltak hajlandók e compromissumra és a zsinat törvényeit ignorálták. Ezek választásait a vallásügyi titkár semmiséknek és érvényteleneknek nyilvánította; s néhány zsinati választás is a liberalis hitközségekben megsemmisített azért, mert a hitvallásról való bizonyágtétel nem vétetett komolyan tekintetbe.

De az orthodox hitközségek választásai mind helyben hagyattak, habár ezek közül is igen sokban a megválasztottól semmi bizonyágtételt nem kívántak. Így a minister ígéretei, a liberalisoknak a kibékülés reményében tett engedményei mit sem eredményeztek. Az orthodox párt nem hagyott alább követeléseivel, s hogy az elnyomás művét befejezze, egy új zsinatért zajongott. Dufaure-tól nem nyerhette meg; de az 1877. május 16-i politikai reactioval a győzelem reménye pillanatra ismét föléledt, hogy az 1877 végén bekövetkezett választásokkal, a Senatus újra szervezésével és Grévy-nek elnökké választásával újra alá szálljon, mert ez alakulás az orthodox reactionariusok működésének végre mégis határt szabott. Egy időre legalább feladták egy új zsinat összehívásának eszméjét; s egy újabb ténykörülmény, melyet meg fogunk említeni, eléggé megmutatta nekik, hogy egy kívánságuk szerint való zsinattól most távolabb állanak, mint valaha.

A francia reformált egyház jelen történetének e vázlatos rajzolásából, úgy hisszük, hogy a két párt állása és iránya elég tisztán áll az olvasó szemei előtt. Könnyű belátni, hogy mindenik pártot természeti hajlamai mily irányba vonzák egy a politikát, mint a vallást illetőleg. Akár van inyére az orthodoxoknak akár nem, a lapok a politikai reactio szövetségeihez számítják őket; s azok a férfiak, kik az államtanácsban a protestans orthodoxia képét viselik, csaknem mindig ellenzéki állást foglalnak el a republicanusokkal szemben. Az orthodoxok azon mértékben bírták a kormány bizalmát, vagy vesztették el a mint a reactionarius vagy szabadelvű párt jutott kormányra. Ha a vallásügyi minister conservative volt, kérkedve hordták fen fejüket, — ha pedig liberalis, megalázodva hallgattak. Jelenleg oly férfi ül a ministeri székben, ki komolyan törekszik a liberalis eszmék megvalósítására. Következőleg mostanában keveset hallunk az orthodox táborról. Most semmi hang a liberalisoknak az egyházból való kiűzéséről. Ellenkezőleg az orthodoxia békéltető hangon beszél. Most maga kéri, hogy az oly kérdések, melyek surlódást vagy szakadást idéznének elő, mellőztessenek. A liberalisok sem kívánnak többet. De ki idézte elő a viszályt? A liberalismus barátjai nem ellenzik az egyházszervezet gyakorlati javítását, a zsinat szabályszerű összehívása ellen sem volt tényleg semmi kifogásuk, csak azt kívánják, hogy a zsinat működésében az egyháznak csak fegyelmi ügyeire terjeszkedjék ki, a dogmait mellőzve. Nem ismer-

rik el, hogy a zsinatnak joga lenne a protestáns hitet kötelező tételekbe foglalni. S mert a zsinati többséget képviselő párt képtelenséget kíván, midőn egy hitvallást mindenkre kötelezővé akar tétetni, a jelenlegi kormány, melynek republicanus nézetei mind nyilvánvalóbbak lesznek, úgy hiszszük, nem fogja a zsinattartást megengedni. A kormány ilyenén elhatározására mutat az a tény, hogy a francia reformált hitközségeknek az 1852. márcz. 26-i törvény által teremtett központi tanácsát ép most szervezte újra. A tagok száma, mely azon törvény szerint tizenötöt kell hogy tegyen, halál és lemondás következtében felényinél kevesebbre apadt le. Egy a mult jul. 3-i határozattal a létszám kiegészítetett, a minister [nevezvén ki a tagokat. De határozott ígéretet tett arra nézve, hogy rövid időn egy törvényjavaslatot fog a ház elé terjeszteni, mely a kinevezést az egyház képviselő testületeire ruházza.

A zsinat barátai fenhéjazó eljárásaikkal megölték a zsinatot. Az orthodoxok most kezdik valóban a helyzet mivoltát fel-fogni és a zsinatért nem zaklatnak; jelenleg törvénytelen jellegű gyűlések tartására szoritkoznak csupán, mi ellen a liberalis pártnak kifogása nem lehet. A liberalisok nem bánják, ha az orthodoxok mind gyűléseznek is, hogy saját idvességükre confessiokat alkossanak, de tudva azt, hogy nekünk teljesen törvényes szervezetünk van, bizonyára ennél valami okosabb dolgot művelhetnének. Mindaddig mig az egyház törvényes alapja a concordatumon nyugszik, az állam a szabályzó hatalom s annak van jogában és kötelességében az egyik sectának a másik által való elnyomatását megakadályozni. A mostani ministerium működése biztosítékot nyujt afelől, hogy a köztársasági kormány ezen felelősség elől kitérni nem akar. S nem tud-e a két párt egymással egyetértésben élni és egy akarat-tal működni ama protestáns érzelmek és elvek terjesztésében, melyeket Franciaország ismét kedvezőleg fogad? A kérdés most egészen más alakban jelentkezik, mint két vagy három évvel ezelőtt. Akkor a reactionarius politikusoktól támogatott párt előre tombolt örömeiben, hogy mint fogja a másik pártot leverni, vagy pedig az egyházból kiűzni. A dolgok akkori állásában ép e sorok írója a szétválás czélszerűségét sőt szükségességét hangsúlyozta a sajtóban; de most a köztársaság a helyzet úrnője és az félreismerhetlen szavakban kimondotta: „Önöknek egyenlő jogaik vannak; én nem fogom megengedni, hogy egyik párt a mási-

kat elnyomja.“ E nyilatkozat tökéletesen kielégíti a liberálisok kívánságait. Most hogy a vallási dolgokban a szabadság és férfias önbecsülés védve vannak minden erőszakos megtámadás ellen, könnyű lesz kölcsönös egyetértésre jöni és együttesen munkálni, ha mindnyájan tiszta és nemes szándékkal akarjuk. Több körülmény arra mutat, hogy e nézetet már az orthodox párt egy nagy része is osztja, belátván ama hamis politika továbbbüzésének veszélyét, melybe némely vezéreik pártszelleme vitte belé. A néhány nap mulva tartandó törvénytelen zsinathoz több oldalról feliratokat intéztek, kérve, hogy tanácskozásai kibékülésre és egyesség létrehozására irányulnának. *) A liberális párt nagy örömmel szemlélné a reformált egyház egységét; az az elszakadást mindig oly lépésnek tekintette, melyhez csakis a legutolsó esetben kell folyamodni. Természetes, hogy a világiak legnagyobb része a szakadásnak mindig ellene volt. A legkitünőbb jellemű és legtanultabb férfiak ugy az orthodoxok, mint a liberálisok közt mindig azt hangsúlyozták, hogy a protestánsoknak együttesen, karöltve kell munkálniok, ha erős egyházat akarnak. A protestáns közönséget ez életkérdésre újabb és újabb czikkek tették figyelmessé. Ezek közül egy, mely a napokban jelent meg, különösen érdekes. Névtelenül levén közölve, valószínűleg orthodox író műve, de igaz keresztény szelleme a legmelegebben ajánlja.

A szerző többek közt indítványozza :

1. „Az egyes hitközségek függetlenségét és testvéri egysülését. 2. egy központi épület emelését Párisban, hol a két párt szabadon vitatkozhassek a protestantismus vallási és erkölcsi nagy érdekeiről. Protestáns ügyvitelek és társulatok csoportosítandók lennének. Ez épület az ugynevezett Reformatio háza (Maison de la Reformation) lenne. Az összes francia protestánsok közadakozásából alapítva, az ők tulajdonukat képezné. Egy tágas terem rendezetnék be felolvasásokra, vallási társulatok gyűlései s általán minden olyan szolgálat vagy ünnepély tartására, mely a protestáns szellem előhaladását és fejlődését célozná. Külön teremről lenne gondoskodva egy protestáns, különösen a francia protestáns könyvtár számára, mely ott aztán méltó otthont találna; s továbbá külön olvasó és társalgó termekről, melyek a francia

*) Mióta e sorok irattak a törvénytelen zsinat már megtartatott; sajnos hogy a kérésnek a zsinat pártszellemével nem felelt meg.

protestansoknak, vagy a külföldi protestans vendégeknek, kik időnként Párisba jönnek, testvéries találkozási helyül szolgálának.

Ez indítványokat melegen karolta fel egy mind Franciaországban, mind külföldön jól ismert liberalis protestans férfi, a kitünő tudós Read Károly, a francia protestantizmus történelmi könyvtárának megalapítója és a központi tanács egyik teremtője. Ő aláírást is nyitott az indítványozott épületre, melynek *Concordium Protestant Français* nevet kíván adatni. A jövő meg fogja mutatni, hogy a francia reformált egyház hívei elég bölcssek-e ily tanácsokra figyelni és azok szerint járni el. Reméljük és hisszük, hogy azok lesznek; reméljük annál inkább, mert ily tanácsok egyidejűleg több oldalról adattak.

Igy a francia reformált egyházban dúló nagy vihar, mely azt az utóbbi időkben kiméletlenül ide s tova hányta, vetette, lecsendesült. És hogy teljes csönd és nyugalom álljon be, melyet a vallási gondolat különböző iránymenetei se zavarjanak meg, arra nézve semmi egyéb nem szükséges, minthogy a párisi consistorium az igazság és a tisztességes eljárás útjára térjen vissza. Tényleg ez a testület szitotta az egyenletlenség tüzét, ez akarta mindenk felett a liberalisoknak az egyházból való kiűzetését; elvette tőlük isteni tisztelet helyeiket, megfosztotta lelkészeiktől és választási jogaiktól. Hogy ha visszaadja a mit elvett, és vissza kell adnia, ha saját jó akaratóból nem, kényszerítve — a teljes kibékülés be fog következni. Igy a reformált egyház szép jövőnek nézhet elébe. A körülmények soha sem voltak kedvezőbbek iránta, mint a jelen pillanatban. A komoly gondolatot, mely hazánkból a császárság éveiben száműzve lenni látszott, ma már tisztelik. A népszerű csodák durva babonái és az ultramontanok fanatikus katholicismusa ellen pedig egy erős reactió van keletkezőben. Némely megyékben már több eset fordult elő, hogy katólikus papok a protestáns vallásra tértek és híveik együttesen követték. A nép nem idegen a protestáns isteni tisztelettől. S mindenk felett a protestáns gondolkozással rokonszenveznek a kor gondolkozói, vizsgálódó szellemei, az igazság felkent barátai közül többen. A protestáns gondolatnak ezek közt kell természetes szövetségeseit keresni, ezekhez kell intézni tanítását és igehirdetését.

Hogyha Párisban az „Oratoire“ és „St. Esprit“ s más templomok szószékei megnyitvatnak oly szónokoknak, mint Fontanés, Dide és Viguié, az üres templomok figyelmes hallgatókkal fognak megtelni, kik élvezni fogják az egészséges és éltető táplálékot, mely vallásos természetök szükségéit elégiti ki. Akkor a protestantismus Párisban el fogja foglalni az öt megillető magas helyet, melyre szelleménél fogva jogosítva van. A jelenlegi párizsi papok, kettő vagy három kivételével, egyáltalán nem felelnek meg a jelenkori prédikálás követelményeinek, különösen közönségeiket tekintve. Tartalom, forma, előadás egyik sem kielégítő; kevés gondolat, roszt styl, és semmi szónokiasság. Innen van, hogy a mivelt közönség ha a párizsi hivatalos templomokba megy isteni tiszteletre, a protestáns prédikálást épen oly laposnak, unalmasnak és haszon nélkülűlinek találja, mint a katholikust. A francia protestantismus valóban elsőrendű szónokokkal bir; de Páris hivatalos szószékei el vannak zárva előlük. A nyomorult pártérdek elhallgatta ama hangokat, melyek leghathatósabban hirdetnék az isteni igazságot. S mig ez a politika uralkodik, a liberalis keresztény vallás Párisban nem fog tért nyerhetni.

Összevonva a fennebbieket: A francia reformált egyházat alkotó két párt több évi heves küzdelem után hallgatólagosan fegyvernyugvást kötött és úgy látszik közel van a béke formális aláírásához. Az orthodoxok bár félénken, de közelednek; a liberalisok kissé bizalmatlanok, mert nem akarnak még egyszer megcsaladni, mindazonáltal készek békejobbat nyújtani abban a tudatban, hogy a béke és szövetség kötés aláírásakor a köztársasági kormány elnököl, melynek elhatározott szándéka az egyensúlyt fentartani.

Hogy a francia reformált egyház jelen helyzetének fennebbi rajza teljes legyen, nem hagyhatjuk említés nélkül a strasburgi theologiai fakultásnak két év előtt Párisba történt áthelyezését. Strasburgban vegyes facultás volt, melyen a francia lutheranus egyház lelkészei mind, és a reformált egyházéinak legnagyobb része képeztetett. Az 1870-iki háború s Elzász és Lotharingia elvesztése után szükségessé vált a lutheranus egyház lelkészeinek neveltetéséről gondoskodni. Természetesen az elzaszi facultásnak Franciaországban újra felállítására indítványoztatott. De a volt a kérdés: hol? Először Párizst nézték ki, de csaknem hat év alatt ez irányban sem-

mit sem tettek; a kormány mind ellenkezőt akart és késlekedett valamely tervvel előállani. E miatt a lutheranus egyház érdekei mindinkább szenvedtek. Végre 1877. márt. 27-én a közoktatásügyi minister, Waddington, megnyerte a köztársaság elnökének aláírását a strasburgi vegyes theol. fakultást Párizsba áthelyező határozatra, a montaubani fakultás érintetlen hagyatván. Nagy volt az orthodoxok boszúsága, midőn értesültek, hogy e fakultás vegyes lesz, s hogy épen mint a strasburgi, reformált lelkészeket is nevel. Ők azt kívánták, hogy az csak a lutheranusok számára állittassék. Kétségtelen, hogy a montaubani fakultás, melyen a tanárok egy kivételével, mind orthodoxok, fontosságából veszteni fog. A párt ekkor azzal vigasztalta magát, hogy a párizsi fakultásra közülök neveznek ki tanárokat. Azonban ebbeli reményük csakhamar füstbe ment. Nagyon le lettek hangolva, midőn az 1879. ápr. 19-iki hivatalos lapban olvasták azon két tanár nevét, kikre a kormány a Strasburgban szolgált két tanárral a reformált tanulóok theologiai nevelését bizta. Lapjaikban keserves panaszhangokban törtek ki, sőt állítólag az államtanácshoz akartak fellebbezni ezen két kinevezés megsemmisítéseért. Nincs tudomásunk arról, hogy e fellebbezési szándékkal felhagytak-e vagy nem, hanem annyi bizonyos, hogy az államtanácsnál nem találnak kedvező fogadtatásra. A strasburgi fakultás Párizsban helyreállítva szép otthont talált az Arago Boulevardon a csillagdtól nem messze. Az intézet ünnepélyes megnyitása mult évi november 7-én történt Ferry Gyula közoktatásügyi minister által, több kitünő tudós, író és államférfi jelenlétében. A minister megnyitó beszédére a francia protestantismus büszke lehet, mert legnagyobb elismeréssel adózott a protestáns elvek iránt; valóban gyönyör volt hallani amaz ékes hangokat, melyekben a reformáció a kormány egy tagjától oly nemes igazságszolgáltatásban részesült.

„Önök egy vegyes fakultás“ — mondotta a minister — mialatt azt értem, hogy önök itt a liberalismus és a türelmes-ség üde, egészséges légkörében fognak mozogni, és ez intézet küszöbét sohasem lépi át a felekezeties szellem, a féltékenység és üldözés szelleme, mely a vallásos lélek elferdülése s az evangelium kigunyolása.“ S miután az állam és egyház viszonyát a nevelésügyre nézve fejtegette, beszédét a következő szavakkal zárta be: „Mi módon jöhetne az állam önökkel ösz-

széütközésbe? A protestantizmus a szabadság első szülötte az újabb kor történetében. A mi politikai evangeliumunk az önöké is; az 1789-iki forradalom, melynek logikai kifejlődése és szükségképi következménye a mi mostani köztársaságunk, részben önökért történt; az önök végleges felszabadítása onnan számítódik. Mi ennél fogva önökben egy barátságos hatalmat, egy szükségyszerü szövetségest üdvözlünk, mely sem a szabadságnak, sem a köztársaságnak nem árthat. Önök számíthatnak reánk, mint mi számítunk önökre, és biztosok lehetnek az iránt, hogy nálunk nemcsak igazságot, hanem mély rokonszenvet is találnak minden időben.“¹⁾

E szavakat óriási taps követte. S valóban katolikus országban egy katolikus minster ajkáról nevezetes szavak ezek. A fakultás dekánja Lichtenberger beszélt Ferry után, meleg köszönetét fejezván ki a kormány képviselője iránt. Záradékul az ékesszólás tanára Viguié olvasott fel „a reformatorok szónoklatáról.“ Viguié maga egyike a legkitünőbb egyházi szónokoknak; ékesszólásával a válogatott hallgatóság csodálatát és tapsait s magának a katolikus minsternek is legnagyobb elismerését érdemelte ki.

November hetedike dicső nap volt a francia protestantizmusra, az igazság és szabadságra nézve. Ettől fogva a komoly theologiai tanulmány számára szabad tér nyílt meg. S van okunk reményleni, hogy a párizsi fakultás nem fog tanulóiban hiányt szenvedni. Ez óhajtandó is, mert a reformált egyház lelkészek hiányát érzi. Az 1872-iki zsinat sok fiatal embert riasztott el a papságtól, kik a theológiára akartak lépni, de más pályát választottak, hol legalább szabadok lehetnek s nem a formula szolgái. Nehány esztendő kell még ahhoz, míg az egyház a rajta ejtett sebekből fölüdülhet. De a jövő a szabadság és lelkiismeret harcossaié, kiknek győzelme bizonyos.

CHARRUAUD DEZSŐ.

¹⁾ L. e beszédet bővebben mult füzetünk 415, 6. ll.

A NYUGDIJINTÉZETEK KÜLFÖLDÖN.

A magyar néptanítók országos nyugdíj- és gyám-intézete. Az uni-
tárius közönségnél tervelt nyugdíj- és segély-pénztár.

I.

Midőn nem rég e füzetekben az életbiztosítás hivatásáról némelyeket elmondottam, e czikknek kívántam bevezetést nyújtani. A nyugdíj-intézetügy az életbiztosítás egy része. A vallás-közönségünk által beindított nyugdíjintézet czélja lévén: „önhibájokon kívül, sors csapása, vagy életkoruk miatt munkaképtelenekké vált emberek és tanárok számára nyugdíjt, valamint az elhalálozottak árváinak és özvegyeinek segedelmet nyújtani:“ mivelete nem egyéb, mint életbiztosítás. A kitűzött cél egy részét az életbiztosító társaságok is mivelik: biztosítanak az aggkorra bizonyos kitűzött korévvel kezdődő életjáradékot; biztosítanak a családfő elhalásával megnyíló özvegy- és árva-nyugdíjt; de a néptanítói nyugdíjintézetben, valamint vallás-közönségünk nyugdíjintézetében még egy harmadik combinatio is felvétellett, a közbeeső munkaképtelenné válás: ez az, mi a nyugdíj-intézetek és életbiztosító-társaságok között határvonalat húz. A nyugdíjintézetek fennállását ezen combinatio felvétele indokolja.

Az életbiztosító-társaságok megszabott díjért, mit halandósági táblázat alapján, a belépő koréve szerint fokozva fizetnek, módot nyújtanak ugyan az aggkorra, az özvegyek és árvákra gondoskodni: azonban a nyugdíjintézetek tovább mennek, számításba veszik, hogy az illető munkaképtelenné válhatik, s nem csak hogy díját tovább nem fizetheti, de magának is segélyre van szüksége. A nyugdíjintézetek ezen emberbaráti fel fogása oly nemes, hogy a nyugdíjintézetek fennállásának jogosultságát el kell ismernünk.

Az életbiztosításról elmondottak, a gondoskodó-intézetek ethikai és közgazdasági hivatása bővebb fejtegetésétől felmentenek. A munkaképtelenség combinatioba vétele mindazonáltal arra indít, hogy felhívjuk a figyelmet arra, hogy ezáltal a

nyugdíjintézetek egy nagy missiot teljesítenek. Milliók élnek a társadalomban, kiknek keresetforrásuk munkájokban áll. A kézimunkásnak, iparosnak, azon szerencse jutott, hogy míg karját felbirja emelni, vagy mások által dolgoztatva, legalább mindennapiját megbirja keresni és kerestetni: de ott vannak a szellemi munkások, kiknek foglalkozása ép elmét, ép testet feltételez, kik a míg lelki és testi erővel rendelkeznek, magoknak és családjoknak bizonyos jólétet biztosítanak, kik ha elbuknak, nem tünhetnek el nyom nélkül a társadalomból, mert némelyiket az állásában kivivott siker dicsősége még ott is üldözi: az ilyenekről gondoskodni, tűzte feladatául magának a nyugdíjintézetek intézménye.

A nyugdíjintézetek inkább a szellemi foglalkozások intézménye lévén, a társadalmat, a közigazgatást mélyen érdekli. De érdekli egyszersmind a pályatársakat, mert a míg az illető munkaképességgel rendelkezett, a közös pályának munkás tagja, az egyeseknek barátja volt; jött a sors csapása, s oly helyzetbe sodortatott, hogy segély nélkül vele a viszonyt tovább fenntartani nem lehet. Innen van, hogy a nyugdíjintézeteket a foglalkozások kezdték s folytatják. S bár a járulék és járandóság kiszámítására matematikai alappal nem bírnak, az eszmét az élet-biztosításnak feladni nem akarják. Nem elég, hogy nyugdíj alapítanak, gyámosztályt is állítanak fel. A midőn pályatársaikat minden oldalról támogatni törekednek, támaszkodnak a testületi szellem élénk érzetére; s nem ok nélkül, mert ebben sok erő rejlik.

II.

A nyugdíj-intézetek hasznossága és fontossága elismert tény, de azért formája maig sincs megállapítva. Az első nyugdíj-intézet a XVII-ik század végén Angliában keletkezett, az első a lelkész-özvegyek, a második pár év múlva özvegyek és árvák részére. Ezek voltak az életbiztosítás uttörői. Keletkezett 1706-ban az első életbiztosító-társaság, mely nem volt egyéb, mint az özvegyek és árvákra gondoskodás eszméjének a foglalkozás keretéből nyílt s mindenki által igénybe vehető egylet keretébe való átvitele.

Azonban itt a munkaképtelennéválás combinatióba nem jött. A tovább fejlett életbiztosítás gyakorlata azon tételt állította fel, hogy a gondoskodás jobban végrehajthatik tőke, mint évi

járadék biztosítás által. Azonban, hogy a nőnek és gyerekeknek, valamint az aggnak, czélarányosabb az évjáradék mint a tőke, a nagy közönség e gondolatát feladni nem kívánta; s az életbiztosítás előállítása mellett is, fennmaradt a nyugdíjintézetek szükségérzete.

Angliában a XVII-ik század végén lezajlott szerencsés forradalom felbontván a régi iparkebelzeteket, megszüntetvén a testület segélyezésébeni bizakodást: előálltak a Friendly Societyk, az ugynevezett felebaráti társulatok, melyek a munkásokat betegsegélyezési, munkaképtelenségi s elhalálozás esetén temetkezési pénzbiztosításra hívták föl, s e mellett az erősebb társaságok özvegy- és árva-pénzt is biztosítottak. A XVIII-ik század végén lezajlott francia forradalom a continensen is jelt adott a régi kebelzetek felbontására: a támasz nélkül maradt munkások itt az ugynevezett kölcsönös segély-pénztárak felállításában kerestek támogatást, melyek mint az angol felebaráti társulatok, a munkaképtelenség, az özvegy- és árva-segélyezést szintén felfogták. Hol az iparkebelzetek később bomlottak fel, mint Németországon, Ausztriában, a nyugdíjintézetügy az iparkebelzetek körében fejlett tovább. Alig van nagyobb foglalkozás Bécsben, melynek a mult század végéről vagy e század elejéről nyugdíjintézete ne volna.

Az eszme ekép fejtettve, később a szellemi munkások által is felfogatott, minden országban az orvosok voltak a legelsőek, s követték az ügyvédek. S különösen a francia orvosoké, mely Párisbani székhelylyel egész Franciaországot behálózza, fiókegyletei útján, nemcsak nagy, de mintaszerűvé lett. S ma már azt látjuk, hogy az írók és journalisták, a színészek, tanítók, tanítónők, lelkészek nyugdíj-intézetekkel látták el magukat, s hogy az önségély ezen áramlata mind nagyobb lendületet vesz, a gondolat, a jobb napok keresményéből valamit félretenni, mind általánosabb elismerésre talál.

Azonban a nyugdíjintézet-ügy társadalmi útoni fejlesztése nem bizonyult elégségesnek. A munkások sorsának kérdése régóta felmerült; a szellemi munkások sorsának kérdése szintén készül felmerülni. A kormányok figyelme fel van hiva. Az angol kormány 1793-ban az angol munkások felebaráti társaságai megbízhatóságát vizsgálat alá vétette; azóta e tárgyban több parlamenti bizottság szált ki, mai napig mintegy 20 törvény keletkezett felettük. III. Napoleon a kölcsönös segély-

pénztárakat községi kezelés alá vétette; a nyugdíjintézet-osztályt náluk be kívánta szüntetni, s mire látta, hogy a nép az eszmétől megválni nem kíván, a nyugdíj-osztálylyal ellátott segélypénztáraknak dotatíot adott, s mivel alapjukba s jövőjükbe mégsem bizott, s hogy a szellemi munkásoknak is tért nyisson, 1866-ban országos nyugdíjintézetet alapított. Az angol kormány, mely a felebaráti társaságok részéről szintén katasztrófától fél, s hogy a szellemi munkásoknak szintén legyen nyugdíjintézete, 1864-ben felállította az ugynevezett posta-biztosítást, mely tőke mellett nyugdíjt is biztosít.

Ki magának és családjának nyugdíjt kíván, vagy pénzének vagy érdemének kell lenni. Kikről eddig emlékeztünk, azok közé tartoznak, kiknek megvan a maguk érdemük, s ha nincs pénzük, van keresményük, melyből félretehetnek; van azonban a társadalomnak egy nagy osztálya, melynek ha érdeme megvan is, keresménye oly kimért, hogy állása, melyet szintén képviselnie kell, alig enged valamit félretenni. Ezen osztály nem más, mint a hivatalnokoké, hová az újabb idő a tanítói testületet is számítja, mert szintén az államnak tesznek szolgálatot. Ez osztály részére maga az állam avatkozott be, s ugy kell találunk, hogy a kellő forma még itt sincs eltalálva. Poroszország 1776-ban hivatalnokai részére oly nyugdíjintézetet állított, melybe az illető rokonsága is be volt vezethető; 1832-ben csakis a hivatalnokok személyére szorítottatott vissza, mert terhelte az államot; s most, mivel a hivatalnokra nézve látszik terhelőnek, legalább régi alapon, meg akarják szüntetni. Franciaországban a polgári hivatalnokok nyugdíja 1790-ben lett szabályozva, 1806, 1832, 1853-ban tovább szabályozták; 1878-ban ismét szőnyegre került, mert mind az állam, mind a hivatalnokok megterheltetve érezték magukat. Dánia két életbiztosító társaságát 1871-ben államivá tevén, azt hivatalnokai nyugdíjintézetévé tette, s a belépésre minden hivatalnok kötelezve van. Vannak államok, melyek hivatalnokai nyugdíjjal nem bírnak, de van ahhoz mért fizetésük. Hol nyugdíj-rendszer áll fenn, kettő jó tekintetbe: egyik, hogy az állam a carentiak és fizetéslevonások által oly tőkéhez jusson, legalább képzeletben, hogy az államnak ne kelljen reáfizetni; a másik az, hogy az illetőktől a levonás a kapandó nyugdíjjal arányban álljon. E kettő van most bírálat alatt.

A tanítók más osztályt képeznek. Mi Németország nyo-

mán járunk. A nyugdíjintézetbe a tanító fizet be, s a reá fizetést, mit amott az államok teljesítenek, itt a tanítókat tartó testületekkel teljesítették akép, hogy évenként azok is bizonyos összeggel hozzájárulnak.

A fennebbieken csak annyit kívántunk jelezni, hogy a nyugdíjintézet-ügy mindenféle érdeklődés tárgya, s bár a társadalom és kormányok több irányban próbálták s próbálják rendszerét tökéletesíteni, bizonyos megállapodást maig sem látunk.

III.

A midőn a fennebbieken a nyugdíjintézetek fejlődése nevezetesebb mozzanatait érintettük, jeleztük az eseményeket, de azok indokait mellőztük. Megjegyeztük, hogy az eddigi fejlődés megnyugtató formát nem mutat fel, de a legújabb formák méltatásába nem bocsátkoztunk.

A nyugdíjintézetek állítása, legyen az társadalmi vagy állami úton, mind eddig kevés lelkesedést költött maga iránt. A társadalmi úton keletkezőkben az államok nem biznak; ha az állam állít, reá fizet. Ha azonban e tényállást a biztosítási technika világitásába helyezzük, feltaláljuk okát, s fel egyszerűsmind a módot, mely a nyugdíjintézeteket biztos rendszerre vezeti.

Mikor az első társadalmi és állami nyugdíjintézetek keletkeztek, az életbiztosítás mai rendszere ha fel is volt találva, nem volt kellően elismerve. A biztosítás elméletének sarkköve az, hogy mindenki fizesse meg azon kockázat díját, melyért biztosítást keres. Az életbiztosítás kockázata progressív természetű levén, minden korév más-más kockázat levén, a biztosítást keresőket koruk szerint veti díj alá. Hogy ezt tehesse, halandósági táblázatokat állít, mely megmondja, ki meddig fogja fizetni díját, ki meddig fogja huzni nyugdíját. A nyugdíjintézetek halandósági táblázatot s évenként fokozódó díjt nem használnak, szóval, az életbiztosítás alapelveit figyelmen kívül hagyják.

Igy lehetett volna szólni csak néhány év előtt is. De ha az újabb tapasztalatokat tekintjük, ez álláspont tul van haladva. A nyugdíjintézetek terén nagy lépések történnek, hogy az életbiztosítás rendszere vezérlete alá helyeztessenek.

Anglia ugynevezett felebaráti társaságai miveletében nem

bizván, részökre halandósági táblázatot készítettett. S végül is állami nyugdíjintézetet állított fel.

Franciaország még nagyobb tapasztalatokat tett. Felállítván 1866-ban állami nyugdíjintézetét, azt halandósági táblázatra fektette, a tagokat korév szerinti díj alá vetette, s arra ébredt, hogy 1873-ig az állam 2, 136, 464 francot fizetett reá. Ekkor bizottság lett kiküldve, s ez kimutatta, hogy a felvett halandósági táblázatnál a tagok hosszasabban élnek, vagyis a nyugdíj szinte $1\frac{1}{2}$ évvel élvezik hosszasabban, mint számítva volt. Az állami hivatalnokok nyugdíjjali ellátásánál számbavették, hogy mit vett be az illetőktől, s mit fizetett ki az illetőknek az állam, s úgy találták, hogy 1864—69-ben bevett 89,080,961 francot, kiadott 164,732,644 francot, s eszerint 75,651,683 francot fizetett reá. E két tapasztalat Franciaországot arra indította, hogy országos nyugdíjintézetét új díjszámítás alá vette, annak új díjtarifát állított; az állami hivatalok nyugdíjára nézve 1878-ban törvényt hozott, melyben a régi rendszer helyébe Nemzeti nyugdíjintézetet állított, annak biztosító társasági nevet s formát adott, hozzá a tisztviselő fizetése 5%, az állam annak 6%-ával, s még azzal járul, hogy pénzeit átveszi, azt $4\frac{1}{10}$ %-el kamatozza, s még ezen magas kamatláb garantirozása ellen is kikelt az ellenzék.

Olaszország néhány év előtt e kérdést szintén országosan kívánván megoldani, Bessot, a triesti Általános biztosító mostani igazgatóját bizta volt meg; ez 1876-ban tervezetét beadván, az intézetet biztosítási, tehát korév szerinti díjfizetés elméletére fektette, minden kockázatnak külön osztályt, külön díjtáblázatot állított. S mert a kormány az intézetért garanciát nem vállal, a járulék és járandóság közt felmerülő hiányt kiegyenlítésére tervezete az: hogy az intézet minden naptári év végével mérlegez; minden öt évben technikai mérleget vesz fel, mit egy mennyiségtanár felülvizsgál. Ha a díjtartálékra nézt hiány mutatkozik, s költségleszállítással, magasabb kamatoztatással a hiány helyre nem üthető, a következő öt évre díjfelemelést szavaztat meg. Ha a mérleg nyereséget mutat, s e nyereség a második öt évi mérlegezésnél is ismétlődik: a díjbefizetések a következő öt évben leszállítatnak.

Az államok által szerzett tapasztalatok s bevezetett reformok mellett, a társadalmi alkotások rendszere, s e rendszer további tökéletesítése hívja fel figyelmünket. Az újabb alko-

tások, a hol csak lehet, az aggkori nyugdíj, az özvegy- és árva-nyugdíjbiztosítástól elkülönítetten kívánják felállítani. A tisztán csak a g g k o r i p é n z t á r a k a t oly foglalatosságok veszik inkább igénybe, melyeknél az egyén a családalkotástól vissza van tartva, milyenek a színészek és nevelők. — A németországi szinpadi személyzet 1872-ben nyugdíjintézetet állítván, négy osztályzatot állított, fokozatos járulékkal és járandósággal, oly feltétellel, hogy kapja, ha tíz évig fizetett, képtelenné vált, vagy élte 65-ik évét betöltötte. Ez alap csakhamar vitássá vált, az egyik korév szerinti befizetést hozott ajánlatba; a biztosítás emberei azon véleményt adták, hogy az itt fennforgó kockázat statistikája tisztázva nem lévén, határozott nyugdíjösszeget nem ígérhetnek. A németországi tanító-nők és nevelők 1875-ben nyugdíjintézetet alapítván, a járulék és járandóság megszabására dr. Zillmer életbiztosítási igazgatót kérték fel, ki azt tariffa-díjra fektette s 10% kezelési költség pótlékkal számítva, annak negyedévi járulékát, márkákban és fillérekben, évi 100 m. nyugdíjért, egy díjtáblázatban állította fel, melynek néhány tétele itt következik:

Belépti korév. A nyugdíj kezdete évei.

	50	55	60	65
16	4.10	2.60	1.60	0.90
20	5.30	3.30	2.00	1.20
25	7.40	4.60	2.70	1.50
30	10.70	6.40	3.70	2.10
35	16.50	9.30	5.20	2.80
40	28.60	14.30	7.60	4.00
45	65.40	24.80	11.80	5.80
50	—	57.10	20.60	9.10
55	—	—	48.00	16.20

mely díjból azonban 1877-ben 40% az első belépők, s a 35 éven feljüliek részére le lett szállítva.

Az özvegy és árva-pénztárak újabb alkotásai a járulékot a férj és a nő életkora szerént mérik ki. Minél korosabb a férj, minél ifjabb a nő, annál nagyobb díj alá vetik. A sléziai catholicus tanítók intézete, mely 1803-ban keletkezett, 1871-ben az újabb igények szerént alakulván, 50 tallér nyugdíjért a tag évenkénti befizetését legalább 5 tallérra tette, s a tanítót tartó testülettel évenként 4 tallért fiztetet. A belépő tag ha nős, vagy ha nősül, s a férj a nőnél 15—19 évvel

idősebb 5, ha 20—24-el 10, ha 25—29-el 20, ha 30—34-el 35, ha 35—39-el 50, ha 40-el vagy annál idősebb 100 tallér pótlékot kíván. A régi szerkezetű intézetek, melyen a bécsi özvegyek és árvák általános nyugdíjintézete, mely 1823-ban keletkezett, de alapszabályát többször változtatta, az évi járulék mellett a férj és nő kora közötti különbséget szintén pótlékkal egyenliti ki, mi a belépésnél fizettetik, s mely hogy egyik osztályát példakép idézzük, 71 frt nyugdíjért 8 frt évi járulék mellett, ha a belépő férj 31, a nő 21 éves, 204 frt, ha a férj 35, a nő 25 éves, 217 frt, ha a férj 40, a nő 30 éves, 228 frt. Egy újabb alkotás, mely talán nem jött létre, a német vendéglősöké, de a mely szakférfiak által lett alkotva, a 60 évnél korosabb és beteges férjeket kizárta, valamint a 45—50 éves férfiakat, ha nejeiknél 29 évnél, az 50—55 éveseket, ha nejeiknél 24 évnél, az 55—60 éveseket, ha 19 évnél, 60 éveseket, ha nejeiknél 14 évvel korosabbak. Díjtáblázatát a férj és nő életkora szerint állította fel. Megállította, hogy három évenként műszaki mérleget vétet fel, s ha a díj nem elég, azt emeli, s ha magas, leszállítja. S ha a nő férje halálát siettette, vagy előidézte, vagy erkölcstelen életet él, a nyugdíj reá nézve érvénytelennek nyilvánította. Díjtáblázatából felhozzuk mutatványkép, hogy 300 márka nyugdíjért, félévenként, 30 éves férj 20 éves nőért 30 márkát 45 fillért, 34 éves férj 24 éves nőért 34 m. 05 fill., 40 éves férj 30 éves nőért 39 m. 90 f., 45 éves férfi 35 éves nőért 45 m. 80., 50 éves férj 40 éves nőért 52 m. 50 fillért fizet.

Reá kívántunk mutatni, hogy ott a hol az intézet határozott összeget ígér, a férj és nő közötti korkülönbségre különös tekintet van; s hogy nyugdíjbiztosításnál magasak a díjak.

IV.

Előre bocsátottuk a fennebbi tanulmányt, hogy a következőkben kitérésekre ne legyen okunk. Egyházunk keletkezéskor nyugdíjintézete az országos néptanítói nyugdíjintézet mintájára keletkezvén, következik annak felállítása, s mit vehet, s mit nem vehet át attól, midőn végleges szabályzatát megállítja.

Tanulmányunknak három fő szempontja volt: a garancia, a tagok járuléka, a tagok járandósága. Belőle Egyházunk nyugdíjintézetére a következő tanúságokat vonhatjuk:

Első: Hogy ez Egyház e nyugdíjintézetet nem garantírozhatja. Egyszer, nem pénzügyi szempontból, mert a mint Franciaország példájából láttuk, az egyházi pénztár könnyen azon helyzetbe sodortatik, hogy évenként reá fizet. Nem garantírozhatja másodszor azért sem, mivel a biztosítási technika még nem fejlett oda, hogy egy ily nyugdíjintézet díjjal kezelt combinatioi díját biztosan kiszámíthassa. Nem számíthatja ki pedig azért, mivel itt oly tényezők lépnek fel, melyeket a halandósági táblázat alapján megoldani nem lehet. Egyike ezeknek a munka rokkantság, melynek ha birjuk is kockázati táblázatát angol és német részről, a magyar lelkészi és tanítói kar kockázati táblázatát kellene arra birnunk, hogy a biztosítási technika díjszámításaért jótállhasson.

Ugyanis e nyugdíjintézetnél a következő kockázatok jönek számításba:

a) az illető mielőtt nyugdíjba lépne, meghal, senkit sem hagy hátra;

b) az illető mielőtt nyugdíjba lépne, munkaképtelenné lesz, s időközben nyugdíjaztatik;

c) az illető kitölti a kiszabott éveket, teljes nyugdíjhoz jut;

d) az illető nyugdíjaztatása előtt hal meg, özvegyet és árvát vagy hagy maga után vagy nem;

e) az illető nyugdíjaztatása után hal meg.

E kockázatok közül a halandósági táblázat többeket megold, de fennmarad a munkaképtelenség, melynek táblázatát úgy az országos néptanítói, valamint a mi intézetünknek saját adatai nyomán magának kell felállítani; s még akkor is fennmarad egy kockázat, mit alig ha valaha ki lehet számítani, az, mi az állami hivatalnokoknál is előjön, hogy ott az állam, itt az Egyház, vagy az állomást fenntartó testület, nyugalmazni kénytelen oly tagokat, kik még munkaképesek lennének. Ez azon pont, hol a nyugdíjintézetek rendszere az életbiztosítás szabályai alól felmenti magát. Ezért van, hogy az országos néptanítói nyugdíjintézetnél az állam subventiot hoz, s azt ha igazságos akar lenni, hoznia is kell; ezért helyes Egyházunk nyugdíjintézeténél is, hogy az Egyház szintén hozzá járul. Itt be is kell hogy végződjék jótállásának szerepe, tovább nem mehet.

Második: Hogy bár az országos néptanítói nyugdíjintézet határozott járandóságot, biztosított összeget ígér, Egyházunk

nyugdíjintézete tagjainak határozott összeget nem tehet kilátásba. Egy határozott biztosított összeg ígérese feltételezi, hogy az valaki vagy valami által garantírozva van. A részvényes társaságoknál garantiát a részvénytőke, a kölesönöknél a tagok azon kötelezettsége nyújtja, hogy ha a biztosított összeget a rendes díjak nem fedezik, a hiánylatot vagy utánpótlatják, vagy jövőre a díjt fölemelik, legrosszabb esetben a biztosított összeget leszállítják.

Hol tehát e garantiákról gondoskodva nincs, vagy gondoskodni sem lehet, mindég kérdéses marad, tanácsos-e határozott összeget ígérni vagy sem. Mért minden megszabott díj vagy épen elég, vagy sok, vagy kevés: több eset nincs. Ha elég, az egy nyugdíjintézetnél csakis a véletlen játéka. De tegyük fel, hogy kelletinél több, bár ez eset a kellemetes meglepetések másodikát képezi: az országos néptanító nyugdíjintézetnél ez esetről már a törvényben gondoskodni kellett volna, mivel idővel egy óriási tőke növekedhetik fel, melyet az intézet igénybe már azért sem vesz, mert az ily fajta intézetek nagy tőkét nem kívánnak. De tegyük fel, hogy a díj, illetőleg a tagok járuléka, kevés: ha sem garancia, sem a díj felemelhetése, sem a biztosított összeg leszállíthatása előre kikötve nincs, az intézet oly helyzetbe jő, melyben az igazságtalanságok láncolata következik.

Egyházunk nyugdíjintézete tehát határozott összeget nem ígérhet. Mindazáltal határozottan meg kell szabnia, hogy e célra az intézet évi bevételeiből mit bocsát évenként felosztásra, s abból mily arány illeti a nyugdíjt, mily arány illeti a segélyt élvező osztály egyes tagjait. Hogy a legismeretesebb példát hozzuk fel: ilyen szerkezeten nyugszik a Brassai Általános Nyugdíjintézet, azon különbséggel, hogy ott az összeg az életkor előhaladtával neveltetik, mi pedig ezt nem terveljük. Mint fennebb is érintettük, itt nagy tőkére szükség nincs, mert annak csakis tartaléktőke rendeltetése van, mely a rendkívüli idők esélyeit van hivatva fedezni. A fennemlített német tanítónók nyugdíj-intézetének 1878-ban 800 tagja volt, s kilátásba tették, hogy a mint az alap 150,000 márkára emelkedik, nevelésére nem törekednek. A Mecklenburgi tanítók egyletének 18 évi fennállása után alapja csak 191,079 m. s évenként (1876—77) 24,444 marka nyugdíjt képes fedezni. Az országos, valamint Egyházunk nyugdíj-intézete a kényszerbiztosítás rend-

szerén nyugszik, nem annyiban az egyesek, mint az állomások vannak biztosítva, itt egy vivum aerarium van felállítva, mely miként az adó alap, mindég hajtja a jövedelmet. Itt tehát az évi bevétel, bizonyos tartaléktökére lett levonás mellett, teljesen kiosztható. S így a tag tisztába van mennyiből részesül. A maximum pedig évről évre szokott megszatni.

Harmadik: hogy az életbiztosítás által használt halandósági táblázatok, még nagyobb szabású nyugdíjintézeteknél is, mint megtörtént Franciaországban, hibás dijszámításra vezethetik a nyugdíjintézetet; s miután még az országos nyugdíjintézet tagjai sem nyújtanak kellő számot a nagyszámok törvénye érvényesülésére, Egyházunk nyugdíjintézete épen nem: nyugdíjintézetünk arra van utalva, hogy tagjai számát életkora, azok családját fő és azok kora szerint, összeírassa, évenként rektifikálja, s belőle legalább oly halandósági táblázatot készítsen, és azt folyvást javítsa, milyen a francia segélypénztárak számítási kulcsát képezi; vagy kiszámítson legalább annyit, mint a francia állami nyugdíjintézet, hogy tagjai a nyugdíj átlag 13 év 10 hóig huzzák. Egyházunknál, hol az újabbkori iskola-alapítás a statu quo-t nem zavarja, egy ily statistikai átmetszetből meglehetősen biztonsággal ki lehetne számitani, hogy az intézet évi jövedelméből mennyi jutna minden segélyt vagy nyugdíj igénylő főre. E végre már a tetteleg munkaképtelenné váltak s azok családjá is összeírandó lenne.

Egyházunk nyugdíjintézete különleges szempontjából két tanuságot említünk föl.

Egyik az, hogy a tervezet azon intézkedésével, miszerint a tagok csak 15 évre vannak befizetésre kötelezve, s a tagok ezen járuléka az 50 éves korig egyenlő, mint olyannal, mely a gyakorlatban túlhaladott álláspont, szakítanunk kell. Ha komolyan akarjuk a czélt, s ha nagyobb nyugdíj akarunk, mint a milyet a Brassai nyugdíjintézet nyújt, mint a honnan ezen elavult forma tán át lett véve, akkor a díjfizetést az esély bekövetkezéseig kell kiszabnunk, mint teszi ezt minden külföldi nyugdíjintézet és teszi az életbiztosítás. Az egyforma díjra nézve: igaz, hogy maga az életbiztosítás is egyforma díjjal indult volt, de csakhamar belátta, hogy az ifjabb tagok a korosabbak javára igazságtalanul vannak terhelve, s felállította a belépés koréve szerint fokozódó díjt; s a mely nyugdíjintézet teljesen nem alkalmazta, még az is ötös, tizes évi fokozatokat állított föl.

A másik az, hogy intézetünk tervezete a nyugdíj és segélynyújtást, 1876-tól számítva, 15 év múlva kívánja megnyitni. A gyakorlatban indokolását nem találjuk. A nyugdíjintézetek nem alkalmaznak mint az életbiztosítás orvosi vizsgálatot, hogy csakis a normális egészségűeket vegyék fel, mindazonáltal a legóvatosabbak, milyen a bécsi jogtudoroké, sem mennek messzebb, minthogy kikötik, hogy az igény csak három év múlva nyílik meg. Az országos nyugdíjintézet, az állami nyugdíj mintájára, 10 évi szolgálati időt kíván, az előtt csak végkielégítéssel bocsátja el: ezen intézkedésben a carentia keresztül van vive; sőt egyházunknál a végkielégítési tőkét évjáradékra változtatva, azonnal meg lehetne kezdeni segélyezés alakjában, mert a három évi tagságnak is elég van már téve.

Végre a néptanítói országos nyugdíjintézet számadásait, a ministeri jelentésekben, áttekintve, azon meggyőződésre vezetnek, hogy ha az intézet iránt az illetők bizalmát megkívánjuk, már a számadásból ismernünk kell, hogy minő közegek kezelik és számolják el, kik képviselik a felügyelőséget. E nézet alapján, az E. Képviselő Tanács nálunk lehet felügyelőség, az E. Főtanács lehet a közgyűlések helyettesítője: de a vezetést helyesen csakis egy külön e célra kiküldendő bizottság teljesítheti. E bizottságtól nem kívánunk biztosítási szakértelmet; de miután az intézet kockázatáról statistikai alapot kell teremteni, e bizottságnak ugy kell működni, hogy ha Egyházunk időnként ügyletét biztosítási szakértőkkel átvizsgáltatja, biztosítási mű nyelven szólva, ha miként az életbiztosítás bizonyos időközökben üzletét lebecsülteti, a szakértő erre biztos alappal birjon.

Ezekkel kívántam az Egyházunk nyugdíjintézete általam benyújtandó alapszabályát bevezetni. A midőn az országos tanítói nyugdíjintézet szerkezetétől eltérést hozok javaslatba, legtávolabbról sem kívántam annak hitelét érinteni, mivel míg a létszám statistikáját nem ismerjük, minden bírálat, legfelebb is, csak — sejtelem.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.

EGYHÁZI SZEMLE.

Az új évvel kezdjük mi is szemlénket az új világban: A mer ik á b a n. Csaknem közönséges dolog már mindenről, a mi szokatlan és nem mindennapias, azt mondani, hogy „amerikaias.“ Valóban, Amerikában sok oly dolog történik, a mi az európai ember fejében meg se fordul. Épen mindenből nem is kívánunk magunknak részt; sőt azt se bánnók, ha némelyeknek még hírét se hallanók. De másfelől bizony oly események is adják elé magukat, a melyeket, ha curiosumok is, méltán feljegyezhetni, s a következőt mi ilyennek tartjuk.

A zsidóknak ugynevezett hálaünnepén a közelebb mult évben két zsinagogájukban unitárius papok prédikáltak: New-Yorkban Dr. Bellows és Philadelphában Dr. Furness. Mindkettőt természetesen az illető zsidó hitközségek hívták meg ez ünnepi papi szolgálattételre, a mi bizonyára nem csekély mérvű jele az amerikai zsidók vallási szabadelvűségének. A Mózes törvénytáblái mellett egy keresztény pap a Jézus evangéliumával, az Istentől lett kiválasztatásra magának még ma is igényt tartó gyülekezet előtt az emberiségnek Isten előtti egyenlőségét hirdető szónok, az ős Izrael testvéri kézszorítása az új Jeruzsálemmel, csakugyan nem mindennapi dolog. És mi nem tudjuk, hogy az illető hitközségeket bámuljuk-e inkább, vagy a meghívást elfogadott unitárius papokat? Ez utóbbiakat nem azért, hogy a zsinagogába mentek prédikálni, mert ez teljesen összhangzik amaz evangéliumi parancsral: „elmenvén, tanítsatok minden népeket“, hanem azért a nyílt, bátor és őszinte kimondásáért az igazságnak, a mely beszédeiket jellemezte, a mi ha szintén az evangélium tanításaiból folyik is, ugy szólva, apostoli hitbuzgóságot és lelkületet igényel, a mivel általában ma is csak a kiválasztottak dicsekedhetnek, a mit ma is csak egyes kitűnőségek birnak. Különösen jellemző e tekintetben a Dr. Bellows beszéde, a melyből épen ezért az Inquirer 1879. decz. 27-ki száma után egyes részleteket közölni nem tartjuk érdektelennek.

Mindenek előtt kifejtvén a hálaünnep eredetét, s részletesen leírván ez ünnep szertartásait, Dr. Bellows így szól: „Társadalmi és politikai rendszerünket illetőleg, mi sokat köszönhetünk azon tiszteletnek, melylyel elődeink a mózesi törvények iránt viseltettek. Ha módjukban lett volna, nekünk talán még teljesebb theokrátiánk fejlődött volna ki, mint a minő,

az elmélet kivételével, maguk a zsidók között is kifejlődött. Elődeink féltékenyebbek voltak szabadságukra, mint anyagi érdekeikre. A hullámzó ocean volt az ő veres tengerök, a vadon az ők pusztájuk, az indiánok az ők kananaitáik és az új világ az ők ígértföldjük. Daczára az új testamentum keresztény érzület szerénti fölényének az ő felett, ez inkább befolyt a mi intézményeink formálására, mint maguknál a zsidóknál. Nem mondok nagyot, ha azt állítom, hogy az ő szövetség többet predikáltatott nálunk, mint az új és pedig ugyanazon tekintélyvel. Az átkozódó zsoldárok ugyanazon tiszteletben részesültek, mint a hálaadók. Egyedül az Isten tulajdonképeni egysége nem részesült a ker. egyházban illő tiszteletben és szorítottatott háttérbe. Tisztelet a népnek, mely ezt a hitet megtartotta. Az ő és új szövetségi irások alapján oly hitnézetek, remények és tanok fejlődtek ki, a melyekről azoknak szerzői soha se álmodtak; de önök azokat minden újítás ellenében sértetlenül fenntartották. A kereszténység egykor hálával fogja megköszönni önöknek ezt a megbecsülhetetlen hűséget és bizonyágtételt. A borzasztó üldözés és ostracismus, mely önökre nehezült, egykor tiszta fényben fog elismertetni. Semmi sincs, a miért mi nagyobb hálával tartoznánk Istennek, mint vallási szabadságunkért és egy nép sincs, mely ama kérdésnek: „mit tehet az állam a vallás mellett vagy ellen?“ mind a két oldalát illetőleg oly megpróbáltatásoknak lett volna kitéve, mint a zsidók. Az önök őshite a büszkeség és fönség fölényének érzetét költötte fel más népekkel szemben. Az a magaslat, a melyről önök a pogány népekre tekintettek, megmérhetlen volt. Amde ha valaki azt hiszi, hogy az ő hite egyenesen Istentől ered, minden emberi közvetítés nélkül, arra nézve a türelem logikátlan és kárhozatos. Csak a mikor az írásmagyarázatra nézve a különbségek elismertettek, akkor állott be a türelem; de ez a türelem az alázatosságból, az emberek közreműködéséből és az Isten határtalan jóságának hitéből származik. Az önök faja a maga hitével nem lehetett türelmes. Az az igazság mély érzésével birt és meggyőződése bátorságával cselekedett; de mi tudjuk és önök is kezdik binni, hogy ezen törzsből nőtt ki az a férfiú, a kit a modern zsidók bámulni kezdenek a nélkül, hogy annak messiássági igényeit elismernék.

Ezután a zsidók társadalmi, pénzügyi és politikai számos győzelmeiről szólván, így folytatja: „De ki fordította a poharat ajkaihoz annyi keserőséggel, mint a zsidó? Nem szükség önöket emlékeztetnem, hogy mit szenvedtek önök a keresztényektől, a kik ugyanazt hitték, a mit önök hittek, hogy az ő hitök közvetlen Istentől van s az ő nevében úgy üldözték önöket, mint az önök vezérférfiai üldözték más hitűeket. Önök városról-városra üldöztettek; de pénzügyi és diplomatikai képességökért sok ker. nép előtt elismerést nyertek. Az önöké az egyetlen faj, mely az Isten ismerete kizárási igényének min-

den előnyét érezte, míg az állam azt fentartani képes volt s egyszersmind annak minden fájdalmát hasonlóképen érezni volt kénytelen, mihelyt az állam amaz igényt nem tudta tovább fentartani. Az önök dicsősége, szenvedéseik és üldöztetések mind ugyanazon egy forrásból származtak: csalhatatlanságuk követelményéből. A római egyház az önök felfogásának örököse és az volt az önök főostora. Ránézve lehetlen türelmesnek lenni, kivéve egy szerencsés következetlenséget. Önök ismerik az ők kinzásait és inquisitoraik törhetlen hűségét. Itt és ott ismernek önök szabad országot, hol a csalhatatlanságra való igény hasonló igénynyel találkozza, mindkettő megsemmisült. Társadalmi tévelygések, igaz hosszasabban megmaradnak, mint az egyháziak, mivel azok a tudatlanság szülöttei. Nem lehet tenni valamit más akaratja ellenére. A süket kigyónak hiába zenélsz. A faj-ellenszenv olyan, mint az állatok közötti ellenszenv. Csak közmivelttség fogja azt megszüntetni. A zsidók között ugyanoly fajtájú emberek vannak, mint más nép között, kivéve, hogy nekem úgy tetszik, hogy én ostoba zsidót soha se láttam. Nem azért nem kell bizniok egy keresztényben, mivel nem zsidó, hanem mivel nem jó keresztény. Hasonlóan egy zsidóban nem azért nem lehet bizni, mivel nem keresztény, hanem mivel nem jó zsidó.“

Majd megköszönve a vallásos türelmet, melyet iránta tanusítottak, megengedvén neki, hogy zsinagogájukban prédikálhasson, beszédében így nyilatkozik: „Tudom, hogy önök nem orthodoxok a zsidók régi szokása szerint, s én részemről szintén nem vagyok orthodox vagy régi felfogásu keresztény, anynyira, hogy önök nem nagyon messze vannak tőlem, hogy nekem kezet nyujthassanak s én sem állok oly messze, hogy azt el ne fogadhassam. De bármily kicsiny is köztünk a távolság, lám, mégis több századnak kellett lefolyni, a míg ez lehetővé lett s hiszem, hogy ennek történelmi jelentősége lesz. Ebből kitűnik, hogy Isten türelmes. Idő folytán fokenként nyilvánvalóvá lett, hogy a történelmi vallásoknak változniok kell vagy elpusztulnak. Én szeretem egyházamat, de azért nem vagyok oly elfogult, hogy mások eszméit ne tiszteljem, ha azok tiszteletre méltók. Én nem leszek reformált zsidó és nem várom önöktől se, hogy unitárius vagy más keresztények legyenek; de azért egymást becsülhetjük. Ha önök félelemből vagy világi érdekekből feladják vallásrendszerüket, szánni, de ha azon okból adják fel, mert hypocrisis nélkül nem lehet ezt többé fentartani, tisztelni fogom önöket.“

Végül a hitközség lelkésze iránti rokonszenvét kifejezván, beszédét az ó szövetség eme szavaival zárta be, melyek egyszersmind annak alapjául is szolgáltak: „Adjatok hálákat az Urnak, mert ő jó és irgalma örökké való.“

Dr. Furness Philadelphiában már beszéde alapjául is az új szövetségből vette fel eme szent ígéket: „A tiszta és Isten

előtt szeplő nélkül való isteni szolgálat ebben áll; meglátogatni az árvákat és özvegyeket az ő nyomorúságokban stb.“ s miután előadta, hogy a ki ezt gyakorolja, az előtt tisztelettel hajlunk meg, bármely vallásu legyen is vagy bármily kizáró legyen is hite; ellenkezőleg, ha az emberek a vallást csak szavakban és nem tettekben kívánják kimutatni, akkor elkerülhetlen a félreértés, a felekezetre oszlás, a minék aztán legtöbbszörre a kölcsönös lenézés és egymás kölcsönös gyűlölése lesz a következtése, jelen helyzetére és papi szolgálatára hivatkozva, így szól: „Hütlén lettem-e én az én keresztény hitemhez? Elfordultam-e attól, kinek neve után hivatom? Oh nem, sőt közelebb jutottam hozzá. Mert itt azon nép között vagyok, a melyhez ő is (Jézus) tartozott, mely az ő véreből való, melynek tiszteletre méltó hite élt benne és éltette őt. Ha szentnek mondjuk azt a földet, melynek göröngyeit az ő lábai érintették, a szentségnek minő érzelmeivel léphet egy keresztény egy zsinagógába, a melynek isteni tiszteletét egykor Jézus gyakorolta. Köszönöm uraim önöknek — folytatja tovább — hogy alkalmat nyújtottak nekem itt beszélhetni. Semmiért se tartozunk annyi hállával Istennek, minthogy a kölcsönös becsülés szent érzelmei mélyebbre és mélyebbre vetik gyökereiket az emberiség szívébe és ez beárnyékolja a vallásbeli különbségeket. Ez korunk vallásos munkája, a mely számtalan félreismerhetlen úton gyakoroltatik. Az emberek kezdik észrevenni, hogy a nyelv, nemzetiség, szokás és vallásbeli különbségek mellett is, inkább hasonlítanak egymáshoz, mint a mennyit különböznek, hogy a mi különböző formájú vallásos hitünk ugyanannyi tökélytelen kísérlet ugyanazon egy dolognak kifejezésére, hogy az idegenekben is barátaikat és testvéreiket ismerhetik fel. Az emberek mindenütt családi hasonlóságot fedeznek fel: az emberiség egységét és testvériségét.“ Előadva aztán, hogy a szegények iránti könyörület a legjobb köszönet és hála Isten iránt, így zárta be beszédét: „Barátim, nem tagadhatom meg magamtól, felhasználni ezen alkalmat azon elismerés kifejezésére, melylyel a kereszténység a zsidó fajnak tartozik. Gyermeiségünktől fogva nagy tisztelettel és lelkesüléssel tekintünk Görög- és Olaszhonra. De a Sion tornyai magasabb fényben ragyognak, mint akár Athen, akár Róma. Judea a világ uralkodónéja. A kereszténység feje zsidó volt, zsidó földön született, zsidó anyától ápoltatott és az önök szent könyvei azok, a melyek századokon át az áhitat érzelmeit ápolták a kereszténységben.“

Talán igen is sokat foglalkoztunk e tárggyal; de nekünk úgy tetszik, hogy ez jelentékenyebb mozzanat a mai kor vallási életében, mint akár a berlini evangélikus közzsínat meddő vitatkozásai, akár a római egyháznak a Sz. Tamás-féle bölcsészeti iskola helyreállítása iránti törekvése. Mig ezek meg akarják kötni a lelket, sőt részben szeretnék azt visszavinni mult

századok bemohosult álláspontjára, amaz a meszsze jövőnek egyengeti az útát. Ugy van, a meszsze jövőnek; mert nem tekintve a zsidóság és kereszténység között tátongó nagy mélységet, minő áttörhetlen választó falak meredeznek magában a ker. egyházban is a különböző felekezetek között is. Hirdetjük a testvériséget a szószékekből, egyházi s más ünnepélyességek alkalmával örömet kezét is szorítunk egymással — az asztaloknál; de ezentul vajmi sokszor elfeledjük, hogy a jó Isten sem katolikust, sem protestantst nem teremtett, hanem csak embert, vagy, a mint a szent író mondja: „nincs előtte sem görög, sem zsidó“. Vajmi sokszor elfelejtjük, hogy ez vagy ama hit magában sem nem érdem, a mi az egyik embert tiszteletben részesítheti, sem nem véték, a miért a másik embert le lehessen nézni és meglehessen vetni. Minő féltékenyek nálunk egymásra még ugyanazon egy valláson levő papok is, sokan nem örömet adván át a szószéket saját vallásukon levő paptársuknak se, nehogy ez valami olyast találjon mondani, a mihez az ő hallgatói nincsenek hozzá szokva s nem is akarja, hogy hozzá szokjanak. Más vallásu papok szószékcseréje pedig épen a ritkaságok közé tartozik. S ime, Amerikában a zsidó meghívja a keresztény papot zsinagogájába prédikálni.

Nó, de ez igazán csak Amerikában történhetik meg s a zsidóknak Angliában megjelenő „The Jewish Chronicle“ című lapok is némi megbotránkozással jegyzi fel az eseményt. „Az amerikai judaismus egyik legújabb fázissá — úgy mond a nevezett lap — némely hitvallóinak az unitáriusokkal való szövetezése. A zsidó és unitárius papok szószékcseréje már egészen közönséges dolog kezd lenni az egyesült államokban. Vajjon nem mentek-e egy kicsit igen is meszsze a mi testvéreink túl az atlanti oceanón? Tudjuk, hogy ez a kivételes szívéllyességet az amerikai reformereknek csak szélső elemei tanúsítják és a mérsékeltbek, a kik jóval nagyobb számmal vannak, nyíltan és erélyesen tiltakoznak az ellen. De mi nem tudjuk átlátni, hogy mi módon egyeztetetik össze még a legelőhaladottabbak is ezt a tényt a kötelességgel, melyről valószínűleg ők is elismerik, hogy azzal a judaismuskal tartoznak. Az amerikai zsidó, bármily szabadszelleme legyen is vallásos érzelmeiben, kötelező szabálynak ismeri, egész buzgalommal örködni ősei hitének épsege felett s biztosítani ezen hitnek a valásrendszerek között azt a kiváló helyet, melyet az eddig is élvezett. De hogy e célját hogy lehet megvalósítani az unitarismussal való kokettirozás által, ez felülhaladja a mi értelmünket. Lehet, ez sokak előtt liberalismus; de könnyű átlátni a veszélyt, mely abból származik. Ha ezen szabadszellemei hobbortnak csak a szelidebb formáját tekintjük is, mely szerint a zsidó oly közeli viszonyban képzeli magát vallási tekintetben az unitáriushoz, hogy annak megengedi zsinagogájában prédikálni, nem sok idő kell hozzá s az unitárius hitét a magáéval

azonosítja. Főleg a gyermekekre gyakorol az ilyen téves liberalismus rossz hatást. Ha ezek zsidó szószékekből unitárius szónokokat hallanak beszélni, mi természetesebb, minthogy felnőnek és nem lesznek képesek különbséget tenni a két vallás között? A midőn aztán férfiakká és asszonyokká lesznek, minden nehézség nélkül elfogadják azt a vallást, a melynek ígája könnyebb. Miért ragaszkodjanak ők tovább is a judaismushoz — így fognak majd okoskodni — midőn egy oly vallást követhetnek, a mely gyakorlatilag azzal egy jelentőségű s hozzá a judaismus nyúgeitől teljesen ment? Egy más veszély, a mely az unitarismussal való illetén kaczerkodásból könnyen származhatik, nagyon kitűnik épen a Dr. Bellows által New-Yorkban tartott beszéd utóhatásából. Némely megjegyzései a más zsidó hitközségek tagjaiban a legnagyobb megbotránkozást idézték elő. S valóban, amaz állítása, hogy a ki azt hiszi, hogy az ő hite egyenesen Istentől ered, minden emberi közvetítés nélkül, arra nézve a türelem logikátlan és kárhuzatos, mi egyéb, mint a gúny megtestesülése szemben egy gyülekezettel, melynek hite a sinai kijelentésen alapszik. A gyülekezet minden tagja, a ki képes volt megérteni a dilemmát, a melybe jutott, azt nagyon is kényelmetlennek kellett magára nézve éreznie. Megtagadni hitének egyik alaptételét vagy lemondani a türelemhez való igényéről — melyiket válassza? Hasonló elvek hallásától soha sincs biztosítva egy ilyen liberálist játszó gyülekezet. Ha tagjai azt mondják, hogy ők nem is akarnak attól biztosítva lenni és hogy nekik a vallás minden, a judaismus pedig semmi, akkor nincs semmi mondani valónk nekik, minthogy következtelenek egy zsidó isteni tiszteleti hely tartásában s azt a nagy költséget megkimélhetnék. De ez az ők dolguk. Mi azokhoz szólunk, a kik még sulyt fektetnek a judaismus megkülönböztető jellemére s tudják, hogy az teljesen összeférhetlen egy ily szövetséggel. A zsidó vallás és az unitárius vallás ki nem egyeztethető egymással. Büntetlenül nem is lehet megkísérteni a kettőt áthidalni. Ezt szüntelen szem előtt kell tartani s tanítani kell gyermekeinknek is, ha nem akarunk hűtelenek lenni atyáink hitéhez. A két vallásrendszerben teljességgel nincs egy közös vonás is, kivéve az Isten egységének tanát. Minden más tekintetben oly ellentétesek, mint a föld két sarka. A Jézus isteni ihletése tanával a zsidó nem rokonszenvezhet a nélkül, hogy saját hitét meg ne tagadja. Mi mérsékletet ajánlanánk testvéreinknek túl az oceánon. A türelem igen nemes érzés, a mig saját szent meggyőződésünket alá nem ássa. Ekkor veszélyes gyöngeséggé válik. Legyünk tisztelettel a mások nézetei iránt, de ugyanakkor a magunkét is őrizzük meg. Az ily liberalismusban nagyobb veszély rejlik a judaismusra nézve, mint mindazon üldözésekben, a melyeket szenvedett.“

Igy ír a Jewish Chronicle. Mintha csak a pápát hallaná

az ember hiveit a protestansokkal való közelebbi érintkezéstől eltiltani vagy a magokat igazhitűeknek tartott protestansok beszéde viszhangzanék, midőn ezek az ugynevezett reformerekkel való csatlakozás veszélyeit és szomorú következményeit festik le. Ugy látszik, hogy az orthodoxia csak egy orthodoxia New-Yorkban, mint Londonban, Rómában, mint Genfben s Szentpétervárt mint Konstantinápolyban. Nem tagadjuk, hogy a Jewish Chronicle megjegyzésében sok igazság van. Az ösők iránti tiszteletet mi is a legnemesebb érzések közé számítjuk, de szerintünk ez nem abban áll, hogy őket vakon kövessük. A mi főleg a hitet illeti, szeretnők mi látni azt a felvilágosult s a mai kor színvonalán álló izraelitát, a ki világnézetével s így vallásával a Mózes világnézlete és vallása keretébe hajszál-ig be tud illeszkedni. Mi a hitet nem tesszük az igazság felébe máskép, mintha bizonyosok vagyunk a felől, hogy hitünk az igazságon alapszik. Az a hit, a mely nem támaszkodhatik az igazságra — és itt nem absolut igazságot értünk, hanem azt, a mi subjective, a mi meggyőződésünk szerint igaz — az a hit sem az ösökre való hivatkozással, sem történeti múltjával többé nem élő hit.

Világosabban szólunk. Legyen előttünk bármily téves valamely hitrendszer, valamig annak követői annak igazsága felől meg vannak győződve, jó az nekik; de mihelyt az öszhang a hitvallás és a vallásos hit között megzavarodik, többé nem teszi meg a maga szolgálatát. S e tekintetben mi teljesen egyetértünk, sőt egész általánosságban osztjuk dr. Bellows-nak ama nyilatkozatát: „Ha önök félelemből vagy világi érdekből feladják vallás rendszerüket szánni, de ha azon okból adják fel, mert hypocrisis nélkül nem lehet azt többé fenntartani, tisztelni fogom önöket.“

Hanem már csakugyan ideje lesz elhagynunk Amerikát, nehogy még azon felekezet istenitiszteletére is rátaláljunk bukanni, a melyet közelebről M. B. „Howe vett célba megalapítani. Ez a bizonyos ur ugyanis a Jézus eme gyönyörű, de csak példázati szavait: „Bizony mondom nektek, ha meg nem tértek és olyanok nem lesztek, mint a kis gyermekek, semmiképpen nem mentek be a mennyeknek országába,“ betű szerinti értelemben vevén, egy felekezetet szándékozik alapítani, melynek istenitisztelete gyermekjátékokból, labdázásból, cziczézésből stb. áll. Ime hova vezet a biblia betüimádása. Irják, hogy az új felekezetnek már tagjai is akadtak, de a közönség neveti őket. Mi inkább szánni tudjuk az öreg gyermekeket. S minthogy számításunkon túl eddig is már nagy tért vettünk igénybe jelen szemlénknek, csak rövidén említünk meg még egy pár nagyobb fontosságú európai egyházi mozzanatot.

A poroszországi első közzsínat, melyről megelőző füzetünkben mi is megemlékeztünk volt, a szabadelvűek részéről, úgy látszik, mind nagyobb elítéltetésben részesül. Egy

kitünő egyháztörténész a „Prot. Kirchenzeitung“ szerint arról így nyilatkozott: „Ez a Porozsországi első evang. közzsinat nagyon hasonlít az utolsó vaticani conciliumhoz.

Amott az országos kinevezések által mesterségesen teremtett többség, itt a pápa által hizlalt püspökök. Ugyanaz a papi szellem szemben a községekkel, ugyanaz a kicsinylése a tudománynak, ugyanaz a hierarchiai felfogás házasságról és iskoláról. Csak egy ellentét van; a vaticani concilium nem kívánta elleplezni a maga uralomvágyát, a közzsinat többsége azonban pántofliban indult a hatalom villámai után, a melyekkel ellenfeleit megsemmisíteni akarja.“ A német protestáns egyelet pedig a mint a közzsinat bezáratott, gyűlést tartott Berlinben s a következő egyhangu határozatot hozta: „A porozsországi első közzsinat a maga határozatai által az evang. gyülekezetek jogait, a lelkészek tan-függetlenségét, a tudomány szabadságát, az állam és községek iskoláikat illető jogait fenyegette, s a zsinatot uraló pártok a még csak imént szentesített egyházi alkotmányt kijátszani s lelkészeknél és egyházaknál minden liberalis irányzatot elfojtani megpróbáltak. Ez az út szükségképen az egység felbontására vezet. A helyett, hogy népünket Róma növekvő beavatkozása iránti sorakozásra, a vallási közönbösség megszüntetésére buzdítnák, a helyett, hogy egy nagy német nemzeti egyház egységének útját egyenetnék, elhagytuk a reformátio és az evangelium szellemét. Ezen antiprotestáns szellemű határozatok ellen mi, lelkiismeretünk, nemzetünk s a reformatio által teremtett egyház iránti szeretetüinktől indittatva, ezennel nyíltan és ünnepélyesen tiltakozunk. Mi szigoruan ragaszkodunk ahoz a szellemhez, a mely egyszer a pápaság bilincseit széttörte, mi szigoruan ragaszkodunk atyáink evangéliumi örökségéhez. Hogy pedig az evangéliumi igazság és szabadság ezen drágán megvásárolt öröksége általunk fentartathassék, a veszélylyel szemben erélyes ellenállásra hívjuk fel az evang. gyülekezetek tagjait az által, hogy vegyenek tevékeny részt az egyházi választásokban, gyakorolják és védjék meg alkotmányos jogaikat, bátran sikra szállva és el nem tántorodva a kereszténység alapigazságai mellől.“ A küzdelemre tehát ki van adva a jelszó s mi őszintén ohajtjuk, hogy a győzelem ne essék az igazság és lelkiismereti szabadság rovására. A mi a németországi kormányznak a római egyházzal megindított kiegyezési kísérletét illeti, a dolog még mindcsak a kölcsönös feltételek mérlegelésénél áll. Nem is könnyü feladat oly egyességet hozni létre, melyben mindkét fél a magának tulajdonított hatalom birtokában maradjon.

A franciaországi reformátusok, kiknek helyzete épen a jelen füzetben tüzetesen van ismertetve, a mult év vége felé Párisban zsinatot tartottak. 1872 óta nem merték azt összehívni, nehogy még élesebbé tegye az orthodoxok és liberalisok közti ellentétet. A pártok meglehetősen jó akaratot

tanusítottak egymás iránt, de hogy sikerült-e a *modus vivendi*-t eltalálniok, azt csak a jövő fogja megmutatni. Erre nézve különösen három indítvány emelkedett ki a többek közül. Egyik a Bersier-é, ki azt sürgette, hogy „minden egyháztanácsnak legyen meg az a joga, hogy azt a lelkészt avathassa fel, a kinek elveit leginkább helyesli s legyen ez a jog megszorítás nélküli még olyan lelkészeket illetőleg is, kik a természet fölöttit tagadják.“ Mintha az 1568-ki tordai országgyűlés végzését hallanók: „a közönség oly prédikátort tarthasson, a kinek tanítása ő neki tetszik.“ A másik indítvány a Babut-é volt, ki azt kívánta, hogy „a zsinat a maga dogmatikai határozataira“ nézve minden administratív szentesítés kikerülésével csupán morális érvényre emelést ismerjen el szükségesnek.“ A harmadik indítványt Maurin, Brouguiére és Dhombres nyújtották be. Ezek szerint „*concessio* adandó a választóknak a vallási feltételek alkalmazási módját, az új lelkészeknek pedig az 1872-ki vallástételt illetőleg azon egyetlen kikötéssel, hogy a liberalizmus az ugynevezett „merőben szabad gondolkodást“ utasítsa vissza.“ Ezt az indítványt aztán lényegében a zsinat el is fogadta és határozattá emelte. A mint fennebb is említők, a jövő fogja megmutatni, hogy a zsinatnak mennyiben sikerült a pártok kiegyeztetését eszközölni. Annyi bizonyos, hogy az elfogadott indítványban a merőben szabad gondolkodás visszautasítására vonatkozó passzus nagyon kritikus s az alkalmazásnál újabb viszályokra nyújthat utat. S a „Renaissance“ legalább sajnálván, hogy a Bersier indítványa elvettett, a zsinatot ismertető egyik cikkét így végzi: „a hivatalos zsinat nem nagy dolgot mivel s a mit mivel, az sem jó. Elvetette a kibékülésre tett legjobb tervet; megvetette egy szervezet alapját az orthodox párt részéről, melyet hivatalosnak neveznek, de a mely a maga valóságában schismaticus és a mely ha megszilárdul, kétségen kívül a francia protestantizmus határozott és orvosolhatlan ketté szakítását fogja maga után vonni.“

Az angol bibornok Dr. Manning közelebről egy tervet nyújtott be a pápához, melyben azt óhajtja, hogy az angolországi kath. egyház szerzetrendjei és vallási testületei az angolországi kath. püspökök *jurisdiction* alá rendeltessenek. Ez merőben ellenkezik az ultramontan rendszerrel, mely épen a püspökök jogainak megsemmisítésével vetette meg alapját a pápai mindenhatóságnak. Valószínűleg az angol bibornok ezen terve, a mint ez már egyszer megelőzőleg is megtörtént, ismét visszautasítottatik; de minden esetre jellemző, hogy a nem rég alapított kath. egyház Angliában már igényeket táplál magában, a melyek nagyon is emlékeztetnek az ugynevezett gallikán egyház jogaira.

Nem kevésbé érdekes, hogy a belgiumi utóbbi zavarok közben, ott is hasonló irányban emelkedtek hangok. A pápá-

nak a kormány érdekében tett beavatkozása a belgiumi ultramontanokat oly dühbe hozta, hogy a mechelni bibornok-érsek, Deschamps egy hosszú és mérges nyilatkozatot tett, melyben azt mondja, hogy a hiveknek a pápa előtt a püspökök szavára kell hallgatniok. A „Deutsches Protestantenblatt“ szemle-írója, honnan a fennebbi közleményt átvettük, azt a következő kérdéssel zárja be: „Avagy Németországtól fog a pápa segélyt nyerni, hogy ezen megtámadtatásokat annál könnyebben elhordozhassa?“ a mivel úgy látszik, a kormány és a róm. egyház között tárgyalás alatt levő kiegyezési kísérletekre céloz.

Olaszországban a kormány részéről legkisebb akadály sem vettetik az evangelium szabad terjesztésének útja elébe, daczára a pápa kárhóztató nyilatkozatainak. Rómában nem régen a 15-dik protestans isteni tisztelet helyét nyitották meg és szentelték fel. Minden nagyobb városban protestans gyülekezetek alakulnak. Főleg a waldiak is nagy előhaladást tesznek. Veronában egy csinos templomot vásároltak meg. Rómában és Palermóban templomok vannak épülő félben. Majlandban és Nápolyban szintén lépések tétettek egy templom és imaház szerzésére. A waldiak terjeszkedésére annyival nagyobb súlyt fektetünk, mert az ők hitnézeteik meglehetősen közeli viszonyban állanak a mieinkhez is. A waldiakat bizonyos tekintetben a 12-dik század unitáriusainak lehet nézni. Egyébként, hogy az unitarismus már Olaszországban sem talál ellenszenvre, ezt legujabban semmi sem mutatja inkább, mint a Channing műveinek ottani terjedése, a mire nézve a Contemporary Review mult évi októberi füzetében „Rivista Europea“ czímmel Sbarbago Pietro, nápolyi írótól egy figyelemre méltó cikk jelent meg. Ennek bővebb ismertetését azonban, valamint még sok más egyházi szemletárgy közlését egymás alkalomra kell halasztanunk. Lehet, hogy már is visszaéltünk az olvasó türelmével.

CZ.

A SZ.-KERESZTURI TANODA TOVÁBB FEJLESZTÉSÉNEK KÉRDÉSE.

I.

A „Ker. Magvető” 1879-ki hatodik füzetében K—y ur „Nyílt levele” a kereszturni tanoda osztályokkal bővítését a szerkesztőség felhívására tovább fejti s a vitát beindítja.

Legyen szabad a dologhoz szólnunk!

A Nyílt levél érdemes írója azt mondja, hogy a kereszturni Zsinaton a kereszturni tanodának egy osztálylyal bővítése indítványoztatott. S ezt a nevelésügyi bizottmány fedezte fel s a kérdést tagadó véleménynyel terjesztette be és az elvettetett. Nem bővítés pedig, hanem, mint nélkülözhetetlen kellék, kéretett maga a VI-ik osztály megszavazása. S a tisztelt író elődeink programjába kapaszkodik az indítvány megdöntése végett, s tilt a particularismustól, melynek — ugymond: egyházi történelmünkben nyomát nem látja.

Az elődök programjának — mely Kolozsvárra főtanodát, Tordára és Kereszturnra altanodát állit tervben, melyek közül a kereszturninak a gyakorlatban létrejöhetése az érdekelt székely nép áldozatkészsége vala a szegletköve; e programnak az a főtétele, hogy Kereszturnról is ugy mint Tordáról a főtanodába menjenek tovább fejlődés végett tanuló ifjaink, valamint eddig, ugy a kívánt VI-ik osztály beállításával sem lesz tűzpróbára téve s az egységes nevelés elve nem veszélyeztetik. És ez nem bizonyítja K—y ur azon ellenérvét, hogy Kereszturn után Tordán is fel kellene állítani a VI-ik osztályt s Kolozsváron azt az algymnásiumhoz visszacsatolni. Azt sem, hogy a népiskolának tekinthető kereszturni tanoda a tordai után férjhezadóvá válják.

De ha akarni tudjuk, hogy felállítsák a VI-ik osztály Kereszturnra, akkor — meg vagyunk győződve — a még megkívántató két éves kolozsvári tanfolyam annyi képzettsépet biztosit ifjainknak, hogy vallásfelekezetiünk jeles tagjaivá váljanak. E meggyőződésünket pedig a Kereszturnon székelő járásbírói és szolgabírói hivatal, tanító-képezde, mivel — habár nem nagyszámu — városi nép és derék vidéki népben helyezük s úgy véljük, mind ezek az ifjuság becsvágyára annyi befolyást gyakorolnak, a mennyi egy 15—16 éves ifjunál elégséges, melynek két éves főtanodai tovább fejlődése után elég képzett egyének lépnek ki az életbe s majd papok az egyházakba. Csak akarnunk kell s jó tanár mellett a VI-ik osztály felállitható, a nélkül, hogy ev. református testvéreink emlegetett aggo-

dalmára lenne okunk. Mert azt, hogy Kereszturt versenyterre akarnók állítani Udvarhelylyel, mint vádat kell hogy elutasítsuk Prodere sit dubium: voluit sed vincere tales! — —

A VI-ik osztálynak Kereszturra indítványozása két főokból ered:

Egyik a III-ik osztály egyenruhás deákságának eltörléséből származik s abban áll, hogy — miután a novitiusok (IV-ik osztály) iskolai közterhek viselésére vannak kötelezve, az egyedüli V-ik osztályból telnek ki szobagazdák, légátusok és magántanítók; e tulterhelteséért vált szükségessé a VI-ik osztály, a tanácskozások e tengeri kigyója, s támadtak iskola barátok csupa lelkesedésből — —

Második ok: a Kereszturra gravitáló 37 ezernyi unitárius székely nép azon tudata, hogy az idő nyomora és akadályai mellett is érzik, ösmerik a szülők gyermekeik iránti kötelezettségeket és annak megfelelni igyekeznek minden jobb keblű keresztény. S ha már a tanuló ifju az V-ik osztályon kívül a VI-ikat, mint főtanodai folyamat, megizlelné, annak a más „vagy két“ évnél később kedvvel menne neki s a gyenge tehetségű szülő hajlandóbb lenne neki gyürkőzödni a nagyvilági iskolai költségeknek, és — — a kereszturi tanoda több ifjat adna át évenként a főtanodának, mint eddig. S kérdjük: nem elég méltánylandó ok-e ez. Mert hogy Kolozsvárt számok mutatják a könnyebb tanulhatást, a valóságban nem áll. Hja! a nevedő becsvágy legtöbbször dús kamatban fizeteti meg magát s a mi a vámon megjön, a réven vész el.

Még egy melléklet! Keresztur vidéke a legjobb kedélyűs tanulékony észtehetségű unitárius népből áll; de e nép, más vidékhez képest, szegény. Példák vannak rá, hogy e vidéken lakó szülő a kereszturi vásárba menve, egész hétre való élelmet visz magával fiának, vagy fiainak a gymnásiumba s ezt úgy jellemzik, hogy X vagy Y a ládából tanul. Az így megtakarított nyeresémet pedig avagy minő beneficium pótolja Kolozsvártt. Igen! a szülők könnyebb segélyezhetése okáért is indítványoztatott a zsinaton az egyház jónak bizonyult, de megváltoztatástól féltett programjához sujtott kérdés.

Lehetne vádolni az indítványozókat: miért nem tették reductio és miért productio alapján indítványukat? Erre a felelet: azon egyszerű okból, mert arra csaknem egészben kész pénzalap ajánlkozik; a Demeter-alap s az ehhez csatolható, ma már szükségtelenné vált elemi tanítók díjából az a rész, a mely egy előkészítő osztály tanítója fizetésén felül marad.

De kolozsvári híveinkről se tesszük fel, hogy ha itthon ég a ház, Budapestre menjenek oltani.

Tessék elhinni: az indítvány nemcsak „valamely iskolabarátok lelkesedése“, hanem gondolkodni és érezni tudó szülők meggyőződéséből ered.

A kereszturi Zsinat a vitás indítványra egy fél tanár egészszé tételével felelt, jól tudjuk; de csak pénzrivelet útján, mert az a fiatal erő ma is éppen azt a fokot s éppen oly lelkesedéssel tanítja.

Különbö a kérdés pénzügyi oldaláról akkor szólhatnánk, ha pénztári költségvetésünk egyszersmind világos kimutatása volna pénzügyünknek s így indulna szét az egyházi kerületekhez.

A szellemi részt tekintve pedig: miután Londonban foly-

vást képeztetik egy fiatal s még Tordára is kijutott egy doctori czimmal felruházott tanárjelölt köztanítónak, akkor annál jobb reménnyel nézünk a jövőbe, midőn a kereszturni VI-ik osztály jól képzett tanárral oda juthat, hogy nem lesz kívánatos, hogy a becsvágyért küzdő ifjuság a mostaninál is elébb menjen a főtanodába. Az idő és körülmények egyaránt az indítványozók mellett szólnak tehát.

Igen, mert mások az idők, mások az igények! Egy meggyőződés indítása adta a tollat kezembe, hogy a vitához szóljak, hogy csak ély pénz erőnknek a kereszturni VI. osztályúvá bővített altanodának jobb karba állítására befektetett része legjobban gyümölcsözők a jövőben. Azért mielőbb

Aequaemus pugnas!! — — —

KISS SÁNDOR.

II.

K. L.-nek e folyóirat mult évi utolsó füzete 417—420 lapjain megjelent Nyílt leveléhez bátorodom néhány szót szólni. A szerkesztő urak e Nyílt levelet szóról-szóra kiadták, remélem az én észrevételeim is nyírbálatlanul jönnek az olvasó közönség eleibe. *)

Mindjárt nyíltlevele első soraiban azt mondja: „a sz. kereszturni tanoda bővítése, jegyzőkönyveink tanusítása szerint, e század elejétől tanácskozásaink tengeri kigyójává vált.” Ezt oly kérdések felmerüléséről szokták mondani inkább, a melyek nem kedvesek az illetők előtt, a melyeknek tárgyalása unalmassá vált s szeretnék, ha, mint a tengeri kigyó, nyomtalanul eltűnnék.

Ez intézet a mult század végén keletkezett s e század elején indult virágzásnak s mint ilyenek, hogy ügyei sokszor kerültek tárgyalás alá, az igen természetes. De ilyenmü megbővítése, a melyet szörnnyekérsnek neveznek némelyek, csak az 1863-iki főtanácson merült fel. Azóta az egyházkörök többször megújították.

„A kereszturni zsinat a VI-ik osztály felállítását elvetette, de helyette egy új tanári szék felállítása lett elvileg elfogadva“, mondja a Nyílt levél. A VI-ik osztály elvettetett, de egy új tanári szék felállítása határozatilag kimondatott, csak a betöltése hagyatott a következő főtanácsra. Már hogy a zsinati jegyzőkönyvbe emlént van a határozat beírva, azt nem tudom, de én legalább így emlékezem. Ha ezért van a vita beindítva, ezzel akár be is végezhetjük.

A VI-ik osztály kérdése elvettétvén, vitatása tovább oknélküli, meddő vita. De K—y L. ur mégis vitatja s ezzel kapcsolatosan oly dolgokat érint, a melyekre csak a tulságos szolgálai lélek némulhat el. Hogy Kolozsváron legyen a főtanodánk, az ellen senki sem akar beszélni. Az egységes neveltetés, oktatás utján nyert közszellem; az unitáriusok hagyományos összetartása, a melyben van erőnk, mindnyájunk előtt oly szent és becses, hogy az ellen cselekedni véték lenne. S hogy mégis bevonatott és vouatik e vitába a kereszturni iskolá-

*) Kivéve az itt következő sorokat, miután nem az a kérdés, hogy ki, hanem mit irt. Szerk.

nak főiskolává emelése, ezzel inkább a tanoda bővítése kérdésének az életkívánják elvenni. Decentralisatoról szó sincs. A VI-ik osztály felállítása nem decentralisatio.

„Ha Kereszturon VI-ik osztályt állítunk fel, Tordán is fel kell állítani.“ Ebből még nem következik. Torda közel van Kolozsvárhoz, Keresztur távolabb s az unitáriusok is itt vannak számosabban. A legközelebbi iskolai év végén tett jelentések szerint, a kolozsvári főtanoda népességének 50%-ka, a tordainak 40%-ka, a kereszturinak pedig 70 %-ka unitarius. Az unitarius népjog melyik mellett szólhat? A mikor tehát Kereszturért teszünk olyant, a mely a tordaiaknak nincs hátrányukra, de sőt egész anyaszentegyházunk előmenetelére, ekkor nincs ok az ők fellépésükre, annyival is inkább, mert nekik megvan a VI-ik osztályuk, levén ott ugyanis VI osztályú polgári középiskola. S aztán ha pénzerőnk engedné, hogy Tordán is VI osztályú legyen a gymnasium, miféle veszély lehetne abban? Valamint arra sem látok okot, hogy a VI-ik osztály Kolozsváron az algymnasiumhoz visszacsatoltassék. A kolozsvári alosztályuk önállótlana b b a k a tordai és kereszturiaknál; éppen ezért nem szükséges Kolozsváron az alosztályok számát a felsőbbek rovására szaporítani.

„Kérdésbe teszi K—y L., hogy a kereszturiaknak elégséges lesz-e két év a főtanodabani végzésre. Miután Keresztur kevésbé alkalmas az ifjak becsvágya kifejtésére és saját érdekében nem volna-e kívánatos, hogy a mostaninál is előbb jöjjenek be a főtanodába.“ Köztudomásu, hogy a Kereszturról kikerültek se állottak eddig is hátrább általában a kolozsváriaknál a tantárgyakban. Hogy pedig a glacé-kesztyűt egy évvel előbb vagy később huzzák fel, melyik jobb? Azt hiszem, ha később. Azt pedig, hogy Keresztur kevésbé alkalmas az oly becsvágyak kifejtésére, mint a nagyobb városok, azt tökéletesen elismerem, helybenhagyom.

„A tordai és kereszturi iskola időnkig, inkább a mai népiskolákat helyettesítette.“ *) Tehát olyan surrogatum gymnasium, a hol egyes tanulókat készítenek ugyan a gymnasialis tárgyra, de az egész inkább elemi népiskola!! Bátor vagyok a 417-ik lapról saját szavait idézni: „Tordán és Keresztur nevelés és tanítás teljesen a főtanoda tanterve szerént kezeltetett és kezeltetik.“ Nekem nincsen tudomásom arról, hogy a mai népiskoláinkban főtanodánk tanterve szerént folya a tanítás. Pedig így kellene, mert különben nem egyranguak a tordai és kereszturi iskolákkal.

Molnár Aladár urnak tökéletes igaza van. A zsinati főtanács is mellette bizonyított, a midőn Kereszturon még egy új tanári szék felállítását elhatározta, mert ebben az intézet erősödését látta.

Hogy nem a Székelyföldön, hanem Kolozsváron és környékén éltek azok, a kik áldozataikkal anyaszentegyházunk alapját megvetették, erre nézve most nincsen semmi szóm. Én respectálok a nagylelkeket akárhol éltek legyen; a kik az unitarius egyház egyetemes jóllétét tartották szemeik előtt s particularismusnak nem hódoltak. Azt azonban

*) K—y L. e kifejezése nem idézhető azon kifejezése nélkül, hogy a népet, a populust, Verbóczy értelmében vette, mint azt (418 l.) nyíltan kifejezte.

nagyon sajnálnám, ha a kereszturi iskolának csak néhány barátja volna.

Van a 419-ik lapon egy nevezetes mondása K—y urnak: „Ha a népszerűség engedné, nem be, hanem Budapest felé: ellene nevelésügyünkkel terjeszkedni.“ Én istenenem, a jó hogy nincsen sok pénzünk, mert ha volna, akkor mi itt a Székelyföldön mind parlagban maradnánk! Mi székelyek még nem mondunk olyan nagyokat, hanem annyit mi is igen, hogy egyelőre jó és üdvös lenne, ha Budapesten unitárius templom épülhetne. Serre bizonyosan a szegény székely nép — ha kéri — még az ingét is odaadja. S ha csakugyan Kolozsvár unitárius intelligenciája Budapest felé terjeszkedik a nevelésügygel, annak mi örvendünk s csak annyit mondunk most itt Ázsia szélén: uram emlékezzél meg ró-lunk, mikor jutandasz a te országodba.

A VI-ik osztály kérdését még tovább fűzi s megjegyzi: „hogy a VI-ik osztály felállítása barátainak az érve, mintha az által, hogy a székely fiúk Kereszturt hosszabban maradnak, a szülők támogatása kevésbé volna igénybe véve, mintha Kolozsvárra kijönének, teljesen alaptalan. Főtanodánk jelentései számokban kimutatják, hogy a tanulhatás Kolozsvárt ma már sokkal könnyebb, mint Kereszturt.“ Bocsánatot kérünk, de a főtanoda jelentéséből nem lehet megtudni, hogy Kereszturon mibe kerül az élet. Azt az alaptalant alaptalanul lehet használni, de alaposan utána nézve a dolognak, e kérdésben, nem. A felső osztályosokra nézve állhat, hogy kevesebbe kerül az élet, vagyis a szülőket kevésbé terheli, de az alsóbbakat szabadjon kétségbe vonnom. Mindenik szolgálattal nem keresheti kenyerét. Az alsó osztályosok ösztöndíjai közül vajjon a legmagasabb is futja-e a költségeket Kolozsvárt; legalább a magántanítójának a szükséges díjt. Sokan, a mint a jelentések mutatják, hetenként egyszer vagy kétszer, egyes jó családoknál kapnak ebédet. Még ezzel sincs fedezve a tanulók szüksége. Eszembe jutnak itt Kuthy Lajos szavai: „Kegyelem s ajándék nyomort nem irt ki. Hasonlit egyszeri fűtéshez kemény tél hosszában, utána még dermesztőbb a fagy.“ Távol legyen tőlem, hogy én az ily kegyes családok tettét kicsinyelném, én meghajlok ezek emberbaráti szeretete előtt.

Kereszturon egy tanuló egy iskolai évben, a ruházaton kívül, 80 frttal bőven kijő. A ki pedig terményekben fizeti kosztját, tiszta pénz 15—20 frtot kell hogy kiteremtsen. A szegény székely szivesebben adja a gabonát, mint a pénzt. A pénzt inkább sajnálja, és ha gabonáját egyszer pénzzé tette, keservesebben adja ki. Ezek, igaz, kicsiny dolgok, de nem árt tudni. Egy 4-ik, 5-ik osztályú jó tanuló 30—60 frt biztos segélyre számíthat. Ha mind nem is, de nagyon sokan közülök. Az alsóbb osztályosok közül is sok kap kisebb nagyobb segélyt. Szolgák is vannak.

Ha áll K—y ur mondása, „hogy a tanulhatás ma már sokkal könnyebb Kolozsvárt, mint Kereszturt,“ ekkor bűn fenntartani a kereszturi iskolát. Fel kell erről világosítani a tudatlan vidéki népet, ha eddig nem látott, lásson már. Kimélje vagyonát. Vigye gyermekét oda, a hol olcsóbb a tanítás.

Midőn arról van szó, hogy egy tanuló Kolozsváron sokkal kevessebbel kijő, mint Kereszturon, méltóztassanak megbocsátani nekem, de úgy tetszik, hogy itt, e kérdésnél, mindig csak a VI-ik osztályos tanuló lebeg szemeik előtt. S hogy e káprázatban legyen is valami valóság, némelyeket a VI-ik osztályosokból, de nemcsak némelyeket, sőt sokakat bőven el is látnak jutalommal. Meggyőződhattunk erről a kereszturi zsinaton történt előterjesztésből, a midőn a jutalmazott tanulók nevei és jutalmaik mennyiségei felolvastattak. Vajjon a VI-ik osztályos segélyezést nem érzik-e a fennebb lévő tanulók? vagy legalább akárhányan közülök.

Kérdésbe tette a Nyiltlevél írója a közelebbi zsinat alkalmával, hogy vajjon pénzerőnk engedi-e az új tanári szék felállítását. Erre akkor a pénzügyi bizottság sem tudott felelni. Gondolom azonban, hogy felelni fog. A tordai bérösszeg tőkésítettik, de a mult iskolai évben az egyház nem fizetett Tordán egy rendes tanárt; ez évben pedig nem fizeti a másodikat, itt két rendes tanári fizetés marad vissza a közpénztárba. Ebből lehetne valamit csinálni. Kereszturról a zsinati főtanácshoz a VI-ik osztály tárgyában küldött kérelemben számokkal ki volt mutatva, hogy ha a VI-ik osztály felállítatik és azzal két rendes tanári szék betöltetik, e két tanári szék csak 802 forintig fogja a közpénzt terhelni. E 802 frtot a tordai bérösszegre alapítottuk volt; de a tordaiak elég ügyesen elkaparították Keresztur élől. S a zsinati főtanács, igen természetesen, engedte. Ők éltek az alkalmammal. Vajjon ha Keresztur részére nem kéri ez összeget, oly könnyen sikerül-e a tőkésítés? A feleletet adja meg más.

Most egy új tanári fizetés kiteremtése Keresztur részére és két tanári fizetés benmaradása Tordáról a közpénztárban, ezek állanak kérdésben.

K—y L. Keresztur elszigeteltségénél fogva ohajtandónak tartja, hogy itt minél több fiatal tanárjelölt forduljon meg, ha ideiglenesen is. Tagadhatlan, hogy akárhány ideiglenes tanító sikeresen működik, ha doctor czime nincs is. Sokszor nem elég a czim, a képesség. Az ügybuzgóság is számít valamit. Czimeresek lehetnek az emberek, de ha nincs meg a kellő erély, kitartás, ha nem a közügyszeretet, egyházunk java, előmenetele, hanem csak a pályázati hirdetések érdeklik főképpen, úgy szólva sajnálja magát s szolgálatát az általunk adható fizetéshez méri, itt a közügy a privát érdek határáig virágzik, de tovább csak teng. A köztanítói intézményt avatottak és avatottlanak már régóta, a lomtárba akarják tenni. Nem azért, mintha a köztanító urak között akárhány derék közkatonája ne lett és ne volna egyházunknak; de mert az állandó erőkből látják inkább a garantiát. Sajnos dolog, ha nem az állandó, hanem az ideiglenes tanerőkből van az egyház reménye az intézet felvirágoztatására nézve. Ekkor valami rothadt van Dániában, utána kell nézni, hadd jöjjenek a szakférjak! És ha jőnének, nem kell leuntatni.

K—y L. meggyőződése szerint beszélt, én is. K—y L.-nek érdekei vannak az irodalom terén. Jó hazafi, jó unitárius, áldozatra kész polgár és mindenek felett pontos iskolai felügyelő gondnok. Én mindezek előtt kalapot emelek s biztosítom, hogy a legnagyobb tisztelői és be-

csülői közé tartozom; de engedje meg nekünk is, mint vidékieknek, hogy azt, a mit mi itt a helyszínén tapasztalunk, elmondhassuk. Mi nem úgy vagyunk, mint némely nagy városi, a ki a vidéki dolgokat egy pár hűséges vidéki embere szájából tudja meg, még pedig nem olyformán, a hogy vannak, sem úgy, a hogy ő, t. i. a városi, szeretné hogy legyenek, hanem úgy, a hogy a referáló akarja neki tudtára adni. Mi a helyi érdekeket, illetőleg statusunk vidéki érdekeit tapasztalásból ismerjük s midőn ezekért emelünk szót, egyházunk egyetemes jólétét tartjuk szemeink előtt. Bem mondotta Piskinél: „Ha nincs hid, nincs haza.“ Mi azt mondjuk: Ha nincsenek a székelyföldi unitáriusok, nincs unitárius status Magyarországon ez idő szerént. Az emberek semmiben sem nagyobbak, mint egymás kicsinylésében. Győzzük meg egymást arról, hogy egy az érdekünk t. i. ahaszentegyházunk, iskoláink virágzása, nemzetünk fejlődése, mivelődése. Ezekben élünk mi. A korai fénylés fényes helyen romlásunkra lehet. Gravitaljunk arrafelé, a merre gravitacionk ez idő szerént nagyobb jót tehet.

Most ennyit, ha úgy jó, máskor többet.

SÁNDOR JÁNOS.

III.

A középtanodai oktatást még folyvást hiányosnak találjuk; érezük, hogy oly magas fölszínre nem emelkedett, a melyen életet és tanulmányt egymással öszhangba hozva, sőt egymással kibékítve: a serdülő növendékeket az élet legegyszerűbb problémái megfejtésére bár közelítőleg is előkészítse. A legújabb gymnasiumi tanterv, mely habár azon ok miatt, hogy a vegyészetet, ezt az étellel és gazdaszáttal oly szoros összefüggésben levő tudományt, a középtanodákban a lehető legszűkebb korlátok közé szorítja, nem tökéletes is, mégis megjelenése, sőt a nm. cultusminister urnak a tanárképzés fontos ügyéről a napokban tett nyilatkozatai nyilvánvalóvá teszik ama szükségét, melynek hatása alatt a középtanodákat fejleszteni, újra szervezni, a tananyagot öszhangzóan beosztani, lehetőleg kifogásnélküli tantervet behozni és megállítani kell. Azért újabb és újabb tervek közöltetnek, melyek a felismert hiányok megszüntetését czéllozva, a kívánt módzatokról gondoskodnak.

Ily szempontból örömmel kell üdvözlőnünk a „Ker. Magv.“ XIV. köt. 417. lapján olvasható „Nyilt levelet“, mely arról győz meg, hogy kicsiny seregünkben is a törekvés megvan, hogy gymnasiumainkban a jelenkor által követelt viszonyok megvalósítassanak. Miután az ügy érdekének szentsége mindnyájunktól megvárja, — a jobb meggyőződhetésért — az öszinte szót, legyen szabad e pár sorban a felmerült kérdéshez szólni; habár nézeteim a „Nyilt levélben“ foglaltakkal egyezni nem fognak is.

Ugyanis a „Nyilt levél“ írója így szól: „A sz.-kereszturi tanoda bővítése e század elejétől tanácskozásaink tengeri kigyójává vált.“ — Itt megjegyzés gyanánt elégséges annyi, hogy e század elején a bővítésről szó sem lehet. Sőt ez 1848-on, főkép 1857-en innen kerdlhetett szőnyegre. Nézetem szerint ez iskolának „fejlesztése“ igen, de

„bővítése“ egészen 1857-ig nem jöhetett szóba azért, mert ezen időig ott, nem mint most nyolcz, hanem tiz osztály volt.

Ez a tiz osztály tiz egész évet vett igénybe, míg most a kívánt VI-ik osztálylyal is a tanfolyam csupán kilencz évre terjedne. Élénken emlékszem, hogy 1847-ben, a mikor ez iskola küszöbét átléptem, sőt később is az osztályosoknak ilyen elnevezései voltak: a) Kis declinista = 1-ső, b) Nagy declinista = 2-ik, c) Comparista = 3-ik, d) Conjugista = 4-ik, e) Etymologista = 5-ik, f) Syntaxista = 6-ik, g) Poëta = 7-ik, h) Novitius-Rhetor = 8-ik, i) Veteranus-Rhetor = 9-ik és k) Encyclopaedista = 10-ik osztálybeli.

A ki ezen rendszer szerint Keresztúron a tanulást előlkezdette, annak csupán egy évvel kelle kevesebb időt tölteni itt, mint azoknak Kolozsvárt, kik a főgymnasiumban tanultak. Ezt az aránytalanságot ki-egyenliteni ohajtván, ezen időszakban a szülők, tanulók és tanácskozók egyaránt nem a „bővítés“, hanem inkább a szűkítésen munkáltak. Ez szükséges is volt, mert a tanulók néha a poëtai, néha a novitius-rhetori osztályt elvégezve, vagy Kolozsvárra, vagy Tordára mentek és így kereszturi osztályos társaikat egy és két évvel előzték meg, a mint ez velünk is megtörtént. Ugyanis osztályos társaink csupán az encyclopaediai osztályt hagyva el és a veteranus-rhetori osztályt Tordán végezve, egy évvel előnkbe kerültek. Ezért midőn a veteranus-rhetori osztályt elvégeztük, revolutionáltunk az eszme mellett, hogy más ősszel egyenesen Kolozsvárra és nem Keresztúrra megyünk. Ezt megjegytve — az általam mindig tisztelettel emlitendő — Koronka tanár ur, azt ígérte, hogy bizonyítványt nem ad és megdorgált, szokása szerint keményen, a mivel lázba jött vérünket hűtötte le.

Ezeknek előre bocsátása után állithatom, hogy ez iskola osztályokkal való bővítése, e század elején tanácskozás tárgyát nem képezhette, de igen a reductio és fejlesztés. Minthogy a reductio 1857-ben megtörtént, a mikor egyszerre két osztály ment Kolozsvárra, azonnal kezdődött a fejlesztés felőli komoly tanácskozás is.

A fejlesztést némelyek már akkor az osztályok szaporításával gondolták előmozdíthatónak, a gymnásialis szervezet alapján. E végből a szűk iskolát az áldozatkészség kibővítette. Így jött divatba, a VI-ik gymnásialis osztálynak Kereszturt felállítását kívánni.

Ennek csaknem megteremtője és véghagyományként is eszközölni ohajtója a tűz és széles lelkű Marosi tanár volt, kinek nagy lelkét egy öt osztályos iskola nem foghatván be, szélesebb iskolát ohajtott, nem jutván eszébe, hogy ha hasontársakra nem talál és anyagi segédeszköz nem lesz, ő is csak sisyphusi munkát fog végezni.

Ez a napirendre erőszakosan hurezolt kívánalom 1857 óta többször levén napikérdéssé felvetve, végre 1879-ben valóságos lázzá lett, az indokok ama faltörőjét használva, hogy Kolozsvár valóságos mostohaként tekinti Kereszturt és azért az osztályokkal való bővítést nem akarja a mi teljesen alpnélküli, ha ez iskolának 1857 óta mutatkozó fejlődésére tekintünk.

Ez iskolának 1857 előtti alakjára azért volt szükség, mert egyetlen tanára, két köztanító segédkezése mellett, a több évre terjedő tanfolyamban találta fel a biztos archimedesi pontot a tudományok kellő

mérvben való terjesztésére, mert a magán tanítás, sőt részben az osztályok tanítása is, a hosszas itt ülés által fejlettségre jutott tanulókra volt bizva.

Ma a magántanítás másodrendű neveléstani eszköz, a magán tanítók alkalmazása mellőzhető, mely ok tehát nem elegendő, az osztályllyal való bővítés általi fejlesztésre.

De van egy más ok is, melyet ilyen alakban szoktak előadni; hogy a gyermekes atyák kevesebb költéssel, évenként 6—10 növendéket taníttathatnak és többen, a kik itt öt osztályt végeztek, miután a költségtől rettegve, a tanulást távolabb levő intézetben nem folytatják, majd a felső osztály berendezése után nem maradnak az illető tananyag ismeretein kívül s elszóródva a falukon, álbölcs falusi előjárókká nem lesznek.

Tekintsük meg azonban, hogy a szülők jóreményű gyermekei Kolozsvárt mi segélyben részesülnek. Azt számokkal ki lehet mutatni. A legtöbb esetben ama segély elég arra, hogy a szülőknek egy év tanítási költségét, a mit azon esetben is kiadtak volna, ha fiaikat Kereszturon taníttatják vala, fennebb emelni ne kelljen. Ez által az említett oknak, mely az osztályokkal való bővítés általi fejlesztésre vonatkozik, az egyik része önként esesik. A másik rész pedig kellő alap hiányában szenved; mert öt osztályt hiányosan végezve, igazán lehet az ifjúból „álbölcs.“ De hozzá tehető, hogy hat osztályt végezve is valaki, szintoly hiányosan, hasonló módon lehet „álbölcs.“ Sőt ha a költéstől félve, Kereszturnál tovább nem megy, hogy a hatodik osztály ismereteit megszerezze, akkor éppen úgy, félve a költéstől, majd a hetedik osztályt nem fogja végezni és marad „falusi álbölcs.“ E szerint a felhozott ok második része épen az osztályokkal való bővítés általi fejlesztés halaszthatatlan szükségessége ellen bizonyít.

A következtetés láncolatán végig menve, mondható: hogy a midőn az aliskolákra vonatkozva, az öt osztályos szervezet elfogadva lett, tulajdonképen akkor léptünk olyan térre, a melyen a növendéknek alkalom adatik, hogy rá nézve a gymnasium felső osztályaiba eső tanulmányok elsajátítása csupán megszakítás útján legyen elérhető; mert az ötödik osztályban, a főgymnasium tananyagának a tárgyalását el kell kezdeni. Következőleg a teljes aliskola négy osztályos lehet. Ha mégis az ötödik osztály berendezve van, akkor a növendékek, a kik azt elvégezték, mintegy kényszerítve vannak a tanulást más helyen, más tanárok vezetése alatt, más módszer szerint folytatni, a mi minden körülmények között a tanítás és tanulás hiányosságát idézi elő. Midőn az aliskola részére a VI-ik osztály engedélyeztetni fog, akkor a felső osztályok tananyaga éppen a közepén lesz ketté szakítva. Vajjon ebből nem származik-e nagyobb és pedig utánpótolhatlan hiány akkor, midőn az ötödik osztály áthaladása után feltűnő mulasztást is a növendékek nagy erőfeszítéssel tudják — ha ugyan tudják — után pótolni. Ez a csekélynek látszó ok nem lesz-e elég nagygyá arra vonatkozólag, hogy a gymnasium erkölcsi célzatait még kevesebben éréjk el, mint azt jelenben a tapasztalat mutatja?

Igaz ugyan, hogy az E. F. Tanács 1857-ben belátta, hogy ez iskolának a főgymnasiummal egy alakú és ennek alsó részével egyenlő

terjedelmű szerkezetre van szüksége, de ez mindenkor csupán oly mérvben volt és lesz megvalósítható, a milyenben a különböző tantestületek véleménye összeegyeztethető. Régebb ki volt mondva — de végrehajtva csak 1857-ben a kereszturi iskolának gymnasialis alapra redukálása, a miért a fejlődésről gondoskodni s első sorban arról tanácskozni is kelle. Így lett a fejlesztés érdekében az egy tanár helyébe ma négy rendes és egy segédtanár alkalmazva, megtartatván az egy tanár korabeli köztanítói létszám is.

A midőn egy tanár helyett ötöt alkalmazott az önérzetében alap nélkül sértett Kolozsvár, mint központ, akkor ugy mostoha atyassággal azért, hogy a fejlesztés érdekét nem tartotta szem előtt, jogosan vádolni nem lehet. Nem gondolható, hogy más intézkedésében tévedett volna, mint talán a személyek alkalmazásában. De ezek még eddig kifogásolás alá nem estek. Ha itt némelyeknek kifogásuk lenne, nyilvánítsák őszintén s mondják ki, hogy az iskola szakszerűleg rendeztetvén, az alkalmazandó tanárok, szakjaikhoz mért oklevéllel, a mit ma a tehetőség magának könnyen biztosíthat.

Azonban meg kell fontolni, hogy a midőn egy tanszéket ily módon rendezünk be, a megválasztott kezébe hatalmat adunk: használni vagy ártani, mert tőle függ a jelen nemzedék utódainak alapos kiképzése és a növendékek érzelmeinek jó vagy téves irányban való fejlesztése. Önmagunk iránti kötelesség első sorban segédkezet nyújtani arra, hogy munkássága a jóban sikeres legyen; elodázhatatlan kötelesség megragadni a módokat, melyek által magát teljesen kimivelve, a reá bízott növendékeket is nevelni képesítve legyen. Ekkor mindenek előtt a szakemberek számára egyszerre szak-könyvtár is, nem csupán történelmi adathalmaz-tár lesz szükséges. Ez a fejlesztés érdekében elsőb helyen áll, mint az osztályokkal való bővítés, mert a tanárookra felelősséget róvunk, oly nagyot, mi előtt a gyöngye lélek, ha azt teljes egészében felfogta, közel összeroskad.

S vajjon van-e gondoskodva arról, hogy ha valakit az alkalmazott tanárok közül megtámadnának, az magát, az osztály-naplókba és az osztálykönyvekbe bevezetett sajátkezü írásával igazolhassa? Sőt az aliskolák igazgatói az osztálykönyveket a nevelésügyi bizottság elé felküldik-e csupán azért, hogy a rájuk és tanártársaikra bízott ügynek hiv teljesítése bizonyítva, a végzett tananyag mennyisége írásban is kimutatva és a felelősséggel szemben, annak mikénti kezelése előadva legyen?

Míg ezen kérdések sikeres megoldása egyfelől az egyes iskolák szervezetében nagyobb őszhangot létesíteni képessé tesz, addig másfelől a fejlesztés érdekében sürgősebbek is, mint az osztályokkal való bővítés.

Bármely tűzlelkű, hazája-, szentvallása- és ezeknek virágozó állásaért buzgó szerelemtől lángoló ügybarát, inkább ohajtáná ezeknek a boldogság paradicsomát magába záró várát egy szűkebb, de erős és törhetetlen véd-, mint egy romladozott előbástyából védelmezni. Azért, ha a kereszturi iskola nekünk véd- és előbástyánk, addig ne bővítsük, szélesebbre és hosszabbra ne nyujtsuk, míg a meglevőt teljesen erős védképességtűvé nem tettük. Most az egyszer gondolatunk legyen ez, hogy ezen öt osztályos iskola a fejlődés kitünő állását érje el; mert bármikor többre lehet becsülni egy öt osztályos, egészen jó, sőt kitünő,

mint valamely ki nem elégitő helyzetben levő hat osztálylyal berendezett iskolát.

Az iskola sohasem lehet csupán kenyeret biztosító intézet, kevesek, de inkább azt megnyerni segítő többek számára. Ezért a fejlesztésnél költséget ne kiméljünk, de a bővítésben addig tovább ne lépünk, míg a jelen alakban és terjedelemben nem tökéletes, de kívánni valót hagy fenn.

Vessünk egy pillantást ez iskolának jelen, nem külső, mert ez tiszteletet parancsoló, hanem belső alakjára. Nézzük a valót és nem a látszatot. Ez iskola fejlettsége minden tekintetben üti-e a mértéket?

Hogy ne említsünk többet, a természettudományok kívánt mivelés alatt vannak-e? A rajz, ez az egyszerű mesterembert is oly közelről érdeklő tudományi műág, minő gyakorlásban részesül? Az ének és zene milyen fokon állanak?

A természettudományok ma a szántó-vető embernek is fél- és pedig jobb kezét teszik. Ezeknek kellő mérvben és pedig szakember által való kezelése elodázhatatlan kívánalom. De e célhoz tanár és rendezett szertár szükséges. Az utolsó azonban nem azért, hogy szekrényekben felhalmazott kincs felett rendelkezünk, hanem a tanulás és tanítás könnyűvé tevésére.

Mit lehet gondolni, e szak mibe kerül? Bizonyosan évenként igen oly sok pénzbe, mint a többi szak együtt; de annak kamatai jóval többre is mennének, mint a más szakokra fordított egész összegé.

Az ének, zene és rajz, vagy legalább az ének és rajz részletesen tanítatnak-e? A két első az emberiség szépérzékének felköltése és ápolása végett mellőzhetetlen. Az utóbbi épen az aliskolából kiváló mesteremberek és még, ki mondja meg, hogy kik számára szükséges.

A kereszturi iskola a néptanítók nagy contingensét adja. Ezek leginkább a földmivesek és a köznapi munkások képzői, szellemi ápolói levén, az említett három fokot ez iskolánál kiváló figyelemre kellene méltatni; mert az ifjak, ha a természettudományokból visznek is magukkal valamit a tanító-képzőbe, de a rajzból és énekből, — ítéljen maga a tanító-képző, — mondható, hogy semmit. Ezért a növendékek a képzőben eltöltendő három év alatt is, a tudományok és szépművészetek ez ágaiából képzetlen maradnak.

A kereszturi iskolának jelenben nem annyira bővítését, mint fejlesztését lehet ohajtani. Sőt most a bővítést, mi a fejlesztés rovására esnék, lehetőség és anyagi segély hiánya miatt, ellenezni kell.

A program, a mely egyházunk előljáróságát eddig vezette, dicséretes és hasznos; s az adott viszonyok között nem hogy tőle eltérni lehetett volna, hanem most sem lehet, mert jobb és célravezetőbb nem található, s mert ez szellemi életünk emeltyűjét egészen a deficitig igénybe veszi.

Azonban a program akkor lesz továbbra is fenntartható, ha annál hasznosabbat és dicséretesebbet a változott viszonyok között sem lehetne találni. De hihető, hogy a viszonyok anyagi jobb helyzetünk emelkedésével változnak, a mikor a programon lehet is, kell is változtatni.

Továbbá az eddig követett program jósága és az a kevésbé bizonyos nézet, hogy Kolozsvárt a VI-ik osztályt az algyrnasiumhoz csatolni és Tordán is berendezni kellene, ha Kereszturon felállíttatnék, nem lehetnek alapos okok arra, hogy Keresztur a VI-ik osztálylyal való bővítéstől végkép elessék, hanem valódi ok szegénységünk. Száz ok közül is mindig egyedül ez áll legelől.

De ha Isten és a jó szerencse ezen egy okot állásából kivetni segít, akkor Keresztur méltán megvárja, sőt az egyházi államnak tett és nem kicsinyelhető szolgálataiért követelheti, hogy most öt osztályos és jövőben kifejlett állású iskolája tovább fejlesztésére, az első lépés, a VI-ik osztálylyal való bővítés legyen.

Mert, hogy a kereszturi iskola sohase emelkedhessék VI, sőt VIII osztályra, az kívánságnak is igen sok volna. Épen azért, mondjuk, hogy a mig mint öt osztályos nem tökéletes, addig semmi áron se bővítessék; de azután, midőn tehetségünk is engedni fogja, azonnal. Az ellenkező határozott vélemény kimondása nem egyedül a hitközségek jelenlegi „pium desiderium“ának megsértése lenne, hanem a hivek áldozatkészségére is bizonynyal károson hatna.

Ha Keresztur valaha, olyan társadalmi körrel, tudományi és műveltségi forrással bíró város lesz, mint Kolozsvár és iskolája a kívánt fejlődést elérné, akkor hiba és nagy tévedés volna az alkalmazott jó programot továbbis fentartani, hanem jobbat kellene választani. De akkor is ugy és a szerint, a mint az anyagi segély forrása megbírná, mert káros a csekély vizerőre nagyobb malmot építeni annál, mint a mekkorát haszonnal hajtani képes.

Fejlesztjük azért a kereszturi iskolát oly módon, hogy első sorban tanárokkal, lehetőleg szakemberekkel, lássuk el. Tanszerek, szakkönyvek és taneszközök szereztessenek dicséretes elégségig. A tanárok alkalmazásánál érvényesítsük azon elvet, melyre a cultusminister ur ő nm. a felekezeteket felhívni méltóztatott, miszerint kizárólag oly egyéneket alkalmazzanak, a kik tanári vizsgát tettek. A kik a vizsgát nem állották ki, azok a tanításnál köztanítói czímen működjenek — fizetésök is olyan levén — mert nem helyeselhető, ha olyanok segéd-tanári czímen és fizetéssel alkalmaztatnak, a kik jártak ugyan egyetemet, de a vizsgálatot elhagyva, vagy elfeledve, sőt attól rettegvé, egy még nem egészen kifejlett intézet gyengeségének ápolásával, a nemzet és utódainak nagy kárára tanárkodnak.

Mindenek felett ohajtandó, hogy alkalmaztassék annyi rendes tanár, a mennyinek jó fizetés adható, olyan, a mely képzettségével és kötelességével arányban áll, s a milyent más intézetek is adnak.

Tanári oklevél nélkül rendes tanár gyanánt senki se alkalmaztassék, akkor sem, ha ezt a segédeknel kényszerből tenni kellene. A szervezendő tanszékek szakszerűen rendezve, pályázat útján töltsenek be, és győzzön a jobb. A póttanárok alkalmazása a „Nyiltilvelben“ felhozott eljárás szerint czélszerűnek látszik, de egyes olyan szakra vonatkozva, a melyre rendes tanárt választani nem lehet. Midőn az elősorolt elvek teljes érvényre emeltettek, ha az említett irányban a fejlesztés bevégezve lesz és az aliskolák — valamint ez is — a jelenben elfogadott szervezet mellett intensive nem csupán közelebb jutottak a

rendelkezésnek megfelelő célhoz, hanem azt valóban el is érték: akkor extensive is a bővítés által fejleszthetők. És azután, de kizárólag azután, tovább terjeszkedni is lehet, ha úgy tetszik . . . Budapest felé.

1880. Január 27-én.

EGYED FERENCZ,
h.-szent-páli unitárius pap.

KURIAI HATÁROZAT HÁZASSÁGI ÜGYBEN.

A m. k. Kuria, mint legfőbb ítélőszék elvi jelentőségű és több tekintetben fontos határozatot hozott közelebből. Ugyanis a polgári bíróságok, melyek az 1868: XLVIII. t. cz. szerint a magyarországi részekben prot. házasságok válópereit ellátni hivaták, azt a gyakorlatot követték, hogy az elvásztást, illetve a házasság feloldását kimondták, ha a kérő fél bebizonyította, hogy házastársa elmebeteg. A Kuria egy eset alkalmával abban állapodott meg, hogy csak akkor mondható ki az elvásztás, ha az elmebetegség már az összekeléskor megvolt. Ha e betegség később, a házasság tartama alatt következett be, akkor véletlen csapásnak tekintendő, mely más csapáshoz hasonlóan sujthatja a családot s nem képez váló okot.

A nélkül, hogy ezen határozat érdemleges vitatásába bocsátkoznánk, s jobbra vagy balra zászlót akarnánk bontani, egy pár észrevéltet kockáztatunk.

Ha a nevezett betegség a házasság megkötése pillanatában és előtt lappangva megvolt, akkor nem elvásztás (divortium), hanem a házasság semmis volta (nullitas) ítéletes kimondásának van és lehet helye, az lévén az elvi különbség a kettő között, hogy a megkötés pillanatában és előtt létező, de csak azután kiderülendő okok nullítás, a megkötés után előállott okok pedig felbontás (divortium) kimondására szolgálnak alapul. A kath. és prot. egyháztest itt különbözik egymástól házasság dolgában. Mindkettő nullifikál, de csak a prot. mond divortiumot (a g. kel. is pár esetben.) A kath. divortium helyett csupán elkülönít (separal). Nullifikálással újabb házasságra felszabadítás van kapcsolatban mindkét részen, divortiummal csak prot. felfogás szerint, separatioval egyiknél sem.

Ha e betegség a megkötés után áll is elő, a házasság célja épen úgy nem érhető el, mint más divortialis okok eseteiben. Gyermekek közös nemzéséről, neveléséről e baj beállta után szó sem lehet. Egyik nem lehet gyámola a másiknak, a mennyiben az ily betegek állami felügyelet és szakszerű gondozás alá kell hogy jussanak, hová sem a férfi, sem a női gyöngéd kezek nem érnek el, a mi a legtöbbször nem is lenne tanácsos. E tekintetben csupán a gondozás és ápolás költségeinek pénzzel való megtérítése foroghat fenn. De vagy van a betegnek saját vagyona, vagy nincs. Ha van, az fedezheti a költséget, ha nincs, az állam kell hogy gondoskodjék. Az ép félnek is vagy van,

vagy nincs vagyona. Ha van, hordozhatja a költségeket egészben vagy részben, ha nincs, szintén az állam kell hogy gondoskodjék.

Teljesen méltányos, hogy a beteg fél az elválásztás (divortium) által a lehető gyámolítástól el ne essék, de ez nullitás esetén is fenforog. Gyámolítás szempontjából tehát nullifikálni sem lehet, pedig a fennebbi határozat fennhagyja annak lehetőségét.

Másfelől az is teljesen méltányos, hogy az ép fél csupán ezért, saját hibáján kívül, örökös rabságra, boldogtalanságra kárhoztatva, vele született személyes jogától megfosztva ne legyen. Valaki például Lipótmezőn, Szebenben vagy Dr. Schwarzer intézetében van elhelyezve. Gyógyulást évek hosszu sora sem hoz, sőt szakértők állami hitelességgel gyógyíthatatlannak és így holtak nyilvánítják. Ily esetben alig lenne igazolható az ép félnek 10—20 évig, vagy örökös ligában tartása. Maga az állam tenné törvénye által épen oly szerencsétlenné az ép felet, mint a milyenné lett a másik. Alig hisszük, hogy erre joga legyen akár egyháznak, akár államnak, hogy holtak nyilváníthasson valamely ép felet csupán azért, mert a másik azzá lett. Erkölcsi és társadalmi okok tiltakoznak ez ellen.

Jól tudjuk, hogy humanus okok nyomatékosan szólnak az ép fél mellett, de ugyanazok épen oly nyomatékosan szólnak az ép mellett is. A százsz törvénykönyv 1743. §-a méltányosan oldja meg a kérdést. Az államnak kötelessége arról gondoskodni, hogy ne csak a gonosztevők legyenek a társadalomból közkölségen kényelmes palotákba eltávolítva, hanem legyen az elmebeteg szerencsétlenneknek is édes atyja személyválogatás nélkül, szintén közkölségen, vagy az ép félnek is hozzájárulásával, ha lehetséges. Ezek is megérdemlik. Meglehet, több jó szolgálatot tettek, mint a gonosztevők.

A bűnösöket nem csupán bűnhődés okáért távolítják el, hanem azért is, hogy több kárt és sérelmet ne okozhassanak, s hogy megjavítva, meggyógyítva ismét hasznosítsák erőiket. Az elmebetegek szintén sok kárt és sérelmet okozhatnak s okoznak is. Egyik gyujt, másik öl, ront. Ezeket is el kell távolítani, hogy kárt ne tehessenek, s hogy meggyógyulásukhoz legalább remény legyen. Egyesek nem tehetik meg e célból azt, mit egy állami nyilvános intézet. Ha milliókba kerülnek a bűnösök, költsön az állam az elmebetegekre is, nem kérdezve azt, hogy tud-e vagy tudnak-e érette fizetni. A gonoszoktól sem kérdezi. Ha az állam megteszi a maga kötelességét, önként megoldódik per esetén egyik vagy másik fél sérelme nélkül a kuriai döntvényvel csak ugy könnyedén félreüttött kérdés.

Alig hisszük, hogy minden tiltó törvényen kívül, a Nagyméltóságu Kurianak általunk nagyra becsült 5—7 birájából álló egy tanácsulése a magyarországi részek 2.435,059 prot. lakójára vonatkozólag, ily fontos és mélyre ható kérdésben bíróságok, ügyvédek és lehető sérelmes felek által jövőre féligmeddig törvénynek és iránymódónak tekintendő határozatot hozni illetékes és jogosítva lenne ez idő szerint akkor, mikor általános prot. felfogás szerint valamely házasság mindazon komoly esetekben felbontható (divortium), melyekben a házasság célja a legjobb akarat mellett sem érhető el. Ugy véljük, hogy miután a protestánsok először magok csináltak magoknak házassá-

sági törvényeket, s az állam azokból kodifikált, s miután ez idő szerint egyháziak nevezhető törvények és elvek szerint ítélnék protestanosok felett polgári bíróságok a m. részekben: addig is, míg az állam jónak látja valamikor a házasságot a maga kezébe venni, helyén lenne a nyolcz egyházkerületet megkérdezni, meg lehet, hogy az erdélyrészi három is hozzá szólana 600 ezereid magával. Egy-két ember nem lehet jogositva csak ugy könnyedén határozni ily kérdésben, mert itt nagy elvről van szó. Ez sine mēde mē lenne, a mihez a magyarok általában nincsenek szokva, a protestantismussal pedig épen homlokegyenest ellenkezik.

Az elmebetegek sorsa oly elodázhatatlan kérdéssé lett, hogy az állam gondoskodásának sürgetésére nem találhatunk elég hathatós szavakat.

DERZSI JÓZSEF.

LEVELEZÉS.

Szkiezó, január 5. 1880.

T. Szerkesztőség!

Barsvármegyének észali részében, Szkiezó nevű községben, a fenyesek közt, Szerémi Odescalchi Ártur herczeg kastélyában tegnap egy lélekemelő unitárius vallási szertartás ment végbe. A „K. Magvető“ t. olvasóit érdekelni fogja e rendkívüli eset; hiszen Barsvármegyében talán még soha sem tartott unitárius vallási szertartás.

A nemes főur egy kis lányát kereszteltem meg, a kis herczegnő Ayda (Euda) fő nevet kapott; mert a herczeg nemcsak tudós erdész, hanem régész is, még pedig magyar nemzeti sympathiával kutatja a régi magyar férfi és nő neveket s gyermekeit mind ősi magyar nevekre keresztelteti, sőt barátjainak s ismerőseinek is mind ilyen neveket ajánl. Egy munkán is dolgozik, melyben a régi magyar neveket kimutatja s minden magyarnak ajánlja.

Hogy e keresztelési ünnepély jelentőségét annál helyesebben fel fogjuk, bemutatom először a herczegi családot.

Herczeg Odescalchi Ártur néhány év előtt lett unitáriussá, azelőtt róm. kath. vallásu volt s ősei régen a római pápai trónuson ültek. Ártur herczeg erős magyar tetőtől talpig, szívvvel és lélekkel, még külsőleg is mutatja ezt, mert soha mást, mint magyar ruhát, nem visel. Embereiben s cselédjeiben is ezt a szellemet táplálja. Ő maga átlétai termettü, szép, szőke férfi, magyar ruhájában igazi dalia és lovag a szó nemesebb értelmében.

A herczegnő gróf Zichy Juliánna, egy bájos delnő, férjének méltó társa, kihez — ugy látszik — ragaszkodik is szívének bensőségével. A herczegi pár igazán összeillik, mint a kiket a szent gondviselés szánt egymásnak. A családot 4 gyermek egészíti ki, két kis herczeg és két herczegnő.

Háztartásuk egyszerű, de még is bizonyos nagy uriasság, izlésteljes antiktság látszik mindenben.

A keresztelés január 4-én történt, 1 óraker délben. Szép számú vendégsereg gyűlt össze a vidékről, kik közül azonban én csak egy gróf Stahrenberget említek meg, egy lovagias főurat, egyik egyenes utódát ama híres Stahrenbergnek, ki Bécs alól a nagy Szolimán török szultán hadait Szobjeszky lengyel királylyal kezét fogva, elkergette. Ez a szeretetreméltó, 66 éven felüli öreg úr most is példányképe a nemes lovagoknak; társaságban igazi vezér gentleman.

A keresztelésre a herczeg kívánsága szerint a nagy számú cselédségen kívül, a kis falu népéből is sokan voltak jelen. A nagy úri kastély lovag termében valóságos népünnepele volt. Én, mint keresztelő pap, álltam a nagy terem közepén, jobbról a főrendek, akarom mondani az úri osztály s balról a nép. Az egész közönségben áhitat és megható keresztény buzgóság.

Keresztelés után jobbról gratuláltak az úri vendégek szíves köszönettel, balról a nép jött elérzékenyedve kezét csokolni. Egy öreg híve a herczegnek könyözve mondta nekem, hogy szeretett urokat most már megint jó keresztény embernek tartják, pedig sokan híresztelték eddig, hogy pogánnyá lett.

Azután jött a fejedelmi ebéd, szívből fakadó, szellemes pohárköszöntésekkel; a felköszöntők közül lehetetlen ki nem emelnem az ihletett házi gazdát, Orbán Balázs t. barátomat, ki a herczegnek képviselő társa s rajtam kívül egyedüli erdélyi vendég volt, egyszersmind keresztapa, s az aggastyán derék kath. lelkészt, kik a szó nemesebb értelmében ünnepele hangulatot adtak a társaság multságának.

Az ebédnek estve lett vége kítünő cigányzene mellett, melynek működése még most következett igazán a búbajos herczegasszony vezetése alatti táncmultságban. Az öreg gróf Stahrenberg, mint egy 20 éves ifju rendezte bámulatos ügyességgel a táncz folyamat, melynek csilága a herczegnő, a szép háziasszony volt.

Én mindig lelki örömmel fogok visszaemlékezni erre a szép ünnepelelyre nem csak azért, mert a magyar felföldön eddig e volt az első unitárius vallási szertartás, hanem azért is, mert olyan országosan tisztelt s történelmi nevet viselő jelesek, mint herczeg Odescalchi Arthur s egy gróf Stahrenberg lettek ez alkalommal barátaim s egy oly családot volt szerencsém otthon megismerni, melynek bájos lelke, központja Odescalchi herczegnő.

Isten áldja meg e főrangú, nemes családot testi és lelki áldásai-val úgy, mint azt igaz szívből kívánom!

B. Á.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Report of an official visit to Transylvania on occasion of the tercentennial commemoration of Francis Dávid. Addressed to the council of the British and Foreign Unitarian Association by their appointed representative, Alexander Gordon, M. A.

Ez a czime a 42 lapra terjedő füzetnek, mely Gordon Sándor, belfasti unitárius lelkésznek a Brit és külf. unitár. társulat előtt a Dá-

vid Ferencz-émlékünnepélyről s az erdélyi unitáriusokról tett jelentését foglalja magában. A füzetet Dávid, a nagy magyar reformator, rövid de alaposan irt életrajza nyitja meg. Nagyon okos gondolat volt ez életrajzi váz előrebocsátása, annál is inkább, mert a legfüggetlenebbül gondolkozó magyar nemzeti hitűjítő élete az angol közönség előtt kevésbé volt eddig ismeretes, Gordon érdekesen beszéli el honfitársainak a magyarhoni unitáriusok közt szerzett tapasztalatait. Sok figyelemre méltót talált itten, a miből ők is tanulságot merithetnek. Három évszáz alatt kifejlett egyházi szervezetünk különösen érdekelte őt, ugy látszik, és erről részletes hű leírást is adott küldőinek. Egyházi és világi vezérférfiainkat kellő méltatásban részesíti és a szabad székely unitárius nép benne oly rokonszenves ismertetőt talált, a milyennel követársán Chalmers en és hű barátunk Fretwell en kívül nem bír. Kolozsvárt, Tordát, Toroczkót, M.-Vásárhelyt, Sz.-Kereszturt, Dévát, Debreczent és Budapestet és mindazon helyeket, a hol ő hazánkban megfordult és az ott látottakat éles megfigyeléi tehetséggel és elfogulatlan jóakarattal mutatja be. Gordon figyeime kiterjedt nem csak egyházi szervezetünkre és szer-tartásainkra, hanem irodalmunkra is. Szól az újabb unitárius művekről, folyóiratunkról, énekes könyveinkről, és a mi széles látkörű szabad szellemének kétségbevonhatlan bizonyítéka, a többi magyarországi prot. felekezeteket és a katolikusokat is megfigyelés tárgyává téve, egyes vonatkozásokban kellő méltánlylattal ismerteti. És a mit szintén nem hagyhatunk említés nélkül: nemzetünk iránt hön érez és ennek jelentésében oly módon ad kifejezést, hogy azáltal honfaiban is a magyarok iránti rokonszenvet növelni igyekszik.

Az egész jelentésből megtetszik, hogy Gordon nyelvünket is birva mindenütt első forrásból merített.

Terünk szük volta miatt bővebb kivonatokat nem közölhetünk, mégis nem tagadhatjuk meg, hogy érdekes jelentéséről tett rövid ismer tetésünket a zársoraiból való következő idézzettel ne végezzük.

Angol hitrokoinok előtt mindig talánynak látszott az a bámulatos jelenség, hogy Erdélyben a legheretikusabb egyház a múlt három évszázon keresztül fenn tudta magát tartani. E kérdést Gordon jelentése végén fölvéve arra így felelt: „E rendkívüli jelenséget hajlandó vagyok először is a faj tulajdonságából magyarázni ki. A székelyek mindig büszkék voltak arra, hogy egy Istent imádnak és egynejtésben élnek. Aztán ugy gondolom, hogy az országban más monotheisticus népek, a mahomedánok és a zsidók megjelenése is befolyást gyakorolt rájuk s nagy erős reactiót idézett elé a trinitarismus ellen, vagy a bennük levő monotheisticus érzelmet erősítette nagyon. Továbbá a magyar unitáriusok erős, de egyszerszemind hajlítható egyházszervezettel bírnak. Oly szervezet ez, melyet lehetetlen maguknak és másoknak is nem respectálni. Ez egyháztestülethez büszkeség tartozni; szabad, önkormányzó, élettéljes testület nagy elvektől áthatva. Az üldözés sokat tett a buzgóság tüze-nek lángoltatására, de elvesznek vala, ha erős szervezetük nem lesz, melyben az egyesek „egymásnak tagjai“ valának s mely alatt egyesülve az üldözéseknek megfelelő ellenállást tudtak kifejteni. Háromévszázas fennállásuk tényezőiről szólva nem is említettem azt, hogy ők az igazság birtokában voltak és az Isten gondviselő keze volt velük.

Ezek azok az okok, melyeket szükségképpen számításba kell vennünk, a melyek mellett természetesen más körülmények is befolytak, a melyek szintén fontosak és tanulságosak. Az unitárius mozgalmat kiindulásában fejedelmek segítették elé és az államférfiak céljaikra használták föl, hogy aztán elvessek és elhagyják, midőn szabadságra törő és szabadságot terjesztő szelleme egész fényében feltűnt. De a mozgalom a nép lelkiismeretében gyökerezvén elfojtani nem lehetett; az diadalmasan kiállotta a vihart. A fejedelmek elvesznek, az államférfiak elbuknak, de a komoly és egy szellemtől áthatott emberek buzgósága győzelmeskedik az időn. A magyar unitárius egyház a kiállott hosszú és nehéz kísértekek után végre a hit és lelkiismereti szabadság győzelmét ünnepli. Szelleme diadalmaskodott, ügyét és a melletti magatartását tisztelik. „Mint Jeruzsálem körül hegyek vagynak, az onképen vagy on az Ur az ő népe körül, mostantól fogva mind örökké.”

Protestáns Lapok: „Protestáns Egyh. és Isk. Lap.” Szerkeszti és kiadja dr. Ballagi Mór, Budapest, VIII. ker. Máriá-utca 10. sz. 1. em. A legváltozatosabb, tartalmasb s legrégibb, elterjedtebb és tegyük hozzá a legszabadabb elvű protestáns heti lap a hazában. Előfizetési ára egy évre: 9 frt. „Protestáns Heti Lap” az egyház és iskola köréből. Szerkeszti és kiadja: Joó István, Debreczen. Nagy Péterfia-utca 961 sz. Különös előnye, hogy az elméleti kérdésekre is kiváló súlyt fektet s ily módon bár kissé orthodox irányban a magyar prot. theol. irodalomnak is fontos szolgálatot tesz. Előfizetési ára egy évre: 6 frt. „Erdélyi Protestáns Közlöny” szerkeszti és kiadja: Szász Domokos, Kolozsvárt. Szabadabb elvű irányt követ s egyházpolitikai kérdésekben az erd. ev. ref. egyh. kerület érdekeit kitűnően szolgálja. Előfizetési ára egy évre 6 frt. „Egyházi és Iskolai Szemle.” Szerkeszti dr. Bartók György. Nagy-Enyed. Az erdélyi specialis egyh. kérdések mellett a tudományos theológiára is gondot fordít és ilynemű cikkei különösen figyelemre méltók. Előfizetési ára egy évre: 6 frt. Megjelenik Kolozsvártt. E négy lap hetenként jelenik meg. „Magyar Protestáns egyházi és iskolai Figyelő” című folyóirat. Szerkeszti és kiadja: Czelder Márton, Felső-Bányán. E folyóirat Révész Figyelmezője helyébe lépett és hovatovább mind változatosabb és tartalmasabb cikkeket közöl s ezért — habár hitelvi álláspontra különbözünk is — és a missziói szellem ápolásáért teljes elismeréssel szólhatunk arról. Megjelenik havonként egyszer. Előfizetési ára egy évre 4 frt. „Protestáns Pap” című folyóirat a múlt év utolsó negyedében indult meg oly célból, hogy kizárólag a gyakorlati téren szolgálja a protestáns ügyet. Megjelent pár száma sok hasznos tudnivalót tartalmaz. Szerkeszti és kiadják: Lágler Sándor ev. pap és Kálmán Dezső, ev. ref. pap. Kölesd. Tolnamegye. Előfizetési ára 4 frt. Megjelenik minden hónapban egyszer. „Evangyeliumi Lelekészár.” Szerkeszti és kiadja: Czelder Márton. Főmunkatársak: Láng Adolf, pestmegeyi ev. esperes, Gulyás Lajos nagybányai ref. lelkész. Két füzet jelent meg eddig az Evangyeliomi Lelekészárból, nagyobbbrészt a fennevezett lelkészekről hozva valóban kenetteljes predikációkat. Ajánljuk a vál-

latot lelkészeink figyelmébe. Az Evangyéliumi Lelkésztár 12 füzetben jelenik meg s mintegy 56—60 prédikációt hoz. A szintén Czelder által szerkesztett Figyelő előfizetői a Lelkésztárt 2 frtéért, mások 3 frtéért kaphatják meg.

Raffaj Ágnes, Demeter Lőrincz m.-zsákodi unitárius pap ne-jének emléke. Gyászbeszéd és ima, 1879. márcz. 8-án mondotta B a r a b á s L a j o s, sz.-kereszturi pap és tanár. Szónoknak dicséretére válik e kis füzet, mely hű képét adja a néhai jó nőnek, anyának és derék papnénak.

A kereszttyén egyház a 4. 5. és 6-dik században. Irta dr. Baur Ferdinánd Christián. A második német kiadás után fordította Kereszturi Sándor. Budapest, 1879. A prot. theol. könyvtár XI-ik kötete. Jelen mű a híres tübingai tanár „Az öskeresztység története“ című nagyérdemű munkájának folytatása. Ajánlására nem találunk eléggé hathatós szavakat. Kapcsolatban megemlítjük, hogy Kovács Albert, mint az egylet titkára, felhívást tesz közzé a vállalat pártolása iránt a jelen éven kezdődő újabb három éves cyclusban évenkénti 4 forint díjjal. Ezen újabb cyclusban magyar prot. egyháztörténelmi munkákat szándékozik kiadni az egylet. Melegen felhívjuk olvasóinkat e valóban nagy jelentőségű vállalat pártolására.

Magyar ifjúsági és népkönyvtár. Szerkeszti Kisfaludy Tóbiás győri főgymn. tanár. Kiadja Grosz Gusztáv és testv. Győrött. 1. sz. 1880. I. év-folyam. Előfizetési ár: egy évre 5 frt 50 kr. Félévre. 3 frt. Negyedévre 1 frt 50 kr. Egyes szám 15 kr. A felhívás szerint ismeretes többnyire tanári erők a munkatársak. Résztint külföldi résztint hazai olvasmányokat ígér. Jelen füzet-ke I. Napoleon arczképét hozza, s róla egy tanulmányt kezd meg.

Nemzeti Nőnevelés című jeles folyóirat indult meg ez évben. Szerkesztik és kiadják a budapesti sugáruti állami tanítónő-képző intézet ta-nárai. Előfizetési ára két hónapra 1 frt, félévre 3 frt, egész évre 6 frt. A ja-nuáriusi és februáriusi füzetek öt-öt ivnyi magvas és változatos tartalommal, magyarázó rajzokkal és képekkel jelentek meg. E jóirányú és hasznos vállalat, melynek czélja a hazai nőnevelés reformálása, megérdemi a minél nagyobb mérvű pártolást.

Beküldetett a székely-kereszturi unitárius gymnásiumi ifjúság könyv-tárában levő könyvek jegyzéke, mely gondosan van összeállítva s azt mutatja, hogy az irodalom mindenik szakából szép gyűjtemény van az ifjúság szellemi művelődésének előmozdítására.

A nyelvérzés élesztése és ez által a nyelv épségének fentartása című füzet jelent meg Imre Sándor egyetemi tanár s folyóiratunk munkatár-sától. E rendkívül érdekes és tanulságos füzetet jó lélekkel ajánlhatjuk e nyelv-romlott világban.

Magyar Paedagogiai Szemle. Kiadja és szerkeszti Rill József. Bu-dapest, staczióutca 9. sz. Előfizetési ára egy évre 2 frt 50 kr. E tanügyi havi közlőny első füzete gazdag tartalommal és csinos kiállításban jelent meg. Mél-tán ajánlhatjuk az érdeklettek figyelmébe.

Polgári Iskola. A polg. isk. orsz. tanegyesület közlőnye. Megjelenik a nagy szünet kivéve havonként legalább egy ivnyi tartalommal. Előfizetési ára 2 frt. Szerkeszti Kozma Gyula. Előfizetések Roller Mátyás egyi. pénztárnokhoz (VI. ker. nagymező-utcai polg. isk.) küldendők. Ajánljuk.

KÜLÖNFÉLÉK.

Gordon Sándor hitrokonunk magyarországi útjában megláto-gatta Socinus sirját s Krakóból a következőket írta: „Ma érkeztem ide Boroszlón át, hol D u d i t h arczképén, sirján és számos kéziratán ki-

vül Socinus Leliusnak három ismeretlen levelére találtam, ugyszintén Celso testvérének is egy levelére. Krakóban először is a „Bracka Ulica“- (testvér-utca) utcát kerestem fel, hol Socinus Faustus lakott. Azután a „Trójcy Kósciot“-ba (Háromság temploma) mentem, hol Pauli Gergely 1562. ama híres beszédét tartotta, mikor a torony tetejéről az aranygomb leesett, mire az unitáriusok azt mondták, hogy az jó, a katolikuskok pedig, hogy rossz omen. A templom belseje gyönyörű. Nem minden megindulás nélkül szemléltem Gamrat Péter érsek márvány szobrát, ki Weygel Katalint a piacon megégettette. Közeliében áll János Kázmér király fekete márványból való emléke, ki az unitáriusokat Lengyelországból kiűldözte; továbbá a Báthori Istváné, ki általuk jutott a trónra. Az itt levő kevés számú unitáriusok egyházzá alakultak és egyházuk virágzik. Reméllem, hogy eljő az idő, a mikor a krakói lengyel unitárius egyház több lesz a szép múlt egy kedves emlékénel.

Az unitarismus Svédországban. Az unitárius eszmék újabban a távol északon is hódításokat tesznek. Svédországban számosan vallják e hitet, de eddig egyházzá nem alakulhattak. A vallásszabadság ottan csak névleg létezik. Az állami egyházból való kilépés sok nehézséggel jár s csak is különös királyi engedéllyel történhetik. Azonban a jelenleg megindult szabadelvű vallási mozgalomból remélhető, hogy az unitarismus Svédországban is nem csak egyesek hitvallása, hanem szervezett hatalom lesz.

Sándor Mózes hagyatéka. Sándor Mózes Körösbányán lakott hitrokonunk 1847-ben elhalálozván, végrendeletében kis fia halála esetében, mintegy 10,000 frtot érő vagyonát a kolozsvári unitár. colleg-nak hagyta. 1848-ban mind fiát, mind oláh nemzetiségű nejét felkonczolták s Popovits nevű oláh esperes, az elhunytak sógora, azonnal beleült a birtokba. Vallásközönségünk 1850-ben mindjárt megkezdte a pert a birtokért, de a sok mindenféle intrigák miatt csak 30 év múlva, 1875-ben nyerte meg s vette kezére az egykori szép hagyatékok romjait. Főiskolánk így is szép jövedelemhez jutott.

Új perrendtartás. Fő papiszékünk permanensnek nyilvánított üléseiben új perrendtartáson dolgozik. A tárgyalás alatti javaslat tekintettel van a Manuductioban foglalt s gyakorlatban levő elvekre, de másfelől szemelött tartja az új polgári perrendtartást és újabb jogi elveket is. Ugy hisszük, hogy a főpapiszék rövid időn készen lesz a javaslattal. s a Képviselő Tanács még husvét előtt elküldi az egyházköröknek véleményezés végett.

Reville Albert, a hirneves szabadelvű protestáns lelkész, a „College de France“-ban a vallások történetére közelebről felállított tanszékre tanárnak nevezetett ki. Ő egy dieppe-i kitünő protestáns lelkész fia. Több évig Németalföldön, Rotterdamban volt pap, de ezelőtt néhány évvel Párizsba hivatott, hol mint a liberalis párt egyik jeles vezére tűnt ki. Neve, a bostoni unitárius pap Parker Tivadarról irt munkájából és más jeles műveiből, külföldön is széles körben ismeretes. Mi örömmel jegyezzük fel folyóiratunkban e kineveztetést s őszintén üdvözljük új állásán.

A király ö felsége által 25 éves jubileuma alkalmából alapított 300 frtos stipendiumok közül a kolozsvári egyetemen egyet Máté György főiskolánk volt növendéke nyert meg.

Figyelmeztetésül. Az 1863-ik évben a kolozsvári unitárius gimnasiunban érettségi vizsgát tett tanuló társak egy kötelezvényt irunk volt alá, mely szerint „hasznos és szent czélből az 1880-ik év mártiusa 15-kén összegyűlünk Kolozsvárra.“ Aláírók: Árkosi M., Ballok K., Benedek Á., A. R. Borbély S., Csegezi M., Derzsi J., Ferenczi Á., Gelei K., Gombos S., Gyergyai Á., Jakobi S., Jobbágy M., Kelemen A., Kelemen I., Kozma F., J. László D., Mikó D., Pálffy D., Sárdi I., Szabó M., A. R. Székely E., Szigethi Cs. M., Tóth, Uzoni F., S. Veress D. Talán czélszerű volna, ha az irt alkalomra a jelenleg Kolozsvártt lakók némi programmról gondoskodnának. Feltevéen, hogy e becses folyóiratnak mindenik még életben levő aláíró társam olvasója, legczélszerűbbnek láttam e figyelmeztetést e helyen közzé tenni. Egy aláíró.

Új iskolai-takarékpénztárak. A lefolyt hóban (jan.) következő új iskola-takarékpénztárak keletkeztek, ugymint: Nyitra-Pereszlény, kezeli Kresz Emil úr, főtanító; Debreczen öt iskolában, kezeli Németh Lajos úr, ref. lelkipásztor, mint a reformált iskolaszék elnöke; Siófok, izr. iskola, kezeli Ráth Mór úr tanító; Zolyom, öt új iskola; Somorja, polgári fiúiskola, Seress Géza úr tanító; Esztergom, első elemi osztály, Szöllősy János úr, tanító; Perkáca, Paulovits Alajos úr, néptanító, Szt.-Endre, Szlovás János úr, főtanító; Esztergom, Habschl Sándor úr, ny. r. főtanító; Arad, Máday János úr, igazgató-tanító; Budapest, II. polg. iskola, Szécskay István úr, tanár; Ungvár, népiskola, Gabel Jakab úr, tanító. Összesen van tehát eddig Magyarországon 76 iskolai takarékpénztár. Franciaországban, a hol velünk majdnem egy időben kezdették az intézet életbeléptetését, a múlt iskolaév bezártával volt összesen 12,000 iskolai takarékpénztár. Közli Weisz Bernát Ferencz.

• Gyászhirek.

1. K. Papp Miklósban, ki született 1837. s meghalt 1880. febr. 12-én, irodalmunk és közéletünk egy buzgó és tevékeny munkását gyászolja. Irodalmi működését 1859-ben a „Kolozsvári Színházi Közlönyben“ kezdte meg s aztán az általa 1867-ben alapított és egész haláláig jelesen szerkesztett „Magyar Polgár“-ban folytatta. A történelem is egyik kedvencz tanulmányát képezte s az általa kiadott „Történeti Lapok“-ban sok becses adatot hozott napfényre. Az utóbbi években a népszínmű terén tett kísérleteket, nem siker nélkül. Élénk, humoros tárczacikkjeivel az olvasó közönségnek nem egy derült órát szerzett. Sokoldalú tevékenysége s a közmívelődési czélok pártolása által nem csak nevet vivott ki magának, hanem a Királyhágón inneni részekben hasznos tényezővé is vált. Szép irodalmi munkásságáért a „Petőfi“ és „Kemény Zsigmond“ társaságok rendes taggá választották. 1865-ben nősült. Nejét, Szabó Pepi asszonyt négy gyermekkel hagyta hátra. Egyházunk és folyóiratunk iránt mindig a legnagyobb érdeklődéssel viselte-

tett. Mi őszintén fájjaljuk, hogy a közhasznu férfinak élete delén kelle elvesznie. Nyugodjék csendesen!

2. **Bartha Zsigmond**, énlaki mester 1879. decz. 12-én 52 éves korában hirtelen meghalt. A néhai egyike volt azon szerencséseknek, kik oly anyagi állást biztosíthatnak magoknak, hogy vigasztalan családot nem hagyhatnak hátra; özvegye és egyetlen leánya az énlaki pap, Györffi Ferencz neje s számos közeli és távoli rokonok siratják az elhunytat. Ő a tanítás terén is szép sikerrel működött, miért az E. K. T. már korábban tiszteletes czimmel tüntette ki. Temetése nagyszámu közönség részvéte mellett ment végbe. Az egyházi szertartást Ürmösi Kálmán siménfalvi lelkész aa. végezte. Áldás em'lkén!

3. **Sándor István**. Sándor István „a vándor pap“ a múlt év utolsó napján, jánosfalvi birtokán elnyugodott. Ismerte őt egyházunknak talán minden tagja és rettegett tőle minden curator és minden esperes, mert a Pandora-szelenczét palástja alatt hordozta. Szolgálatát Szt. Ábrahámon kezdette 1827-ben, hol már 2 év múlva forma szerint az utczára rakták. Panaszra Kolozsvárra menvén, az éppen akkor meghalt Sylvester helyett egyet prédikált s mint igen szép előadásu és hangu szónokot ideiglenesen megválasztották segéd papnak, majd rendesnek. Építési buzgóságának már itt élénk jelét adta a templom renoválása körül. Kolozsvárról 1836-ban Szovátra, onnan Árkosra, Karácsonfalvára, Datkra, végre Gyepesbe s onnan tisz. nyugalomba kellett mennie. Így tehát 3-mon kívül mindenik esp. körben megfordult. Maradaadó érdeme, hogy mindenik ekklában új és alkalmas parochialis épületeket hagyott maga után. Az építés volt egyik fő szenvedélye, a másik pedig a régiségeknek s főképen a régi könyveknek és iratoknak gyűjtése. Igen sok becses művet mentett meg az enyészettől, a miért méltó elismerés kísérete sirjába. Szép könyvtárából sok érdekes darabot Kolozsvárra hordott s ott eladogatott, hanem sok maradt meg is, melyeket — úgy tudjuk — kereszturi gymnasiumnak hagyott. A könyveket nem csak gyűjtögette, hanem irta is, ugy, hogy több saját dolgozata maradt hátra. A 30-as években több czikket irt a kolozsvári lapokba 1849-ben volt Sz.-Udvarhelyt politikai fogoly is. Kár, hogy nyugtalan természete miatt kiváló tehetségeit kellőleg nem érvényesíthette. Nyugodjék békével.)*

4. **Nagyfalusi Fekete Károly**, marosvásárhelyi királyi törvényszéki bíró, unitárius egyháztanácsos, a m.-vásárhelyi ekklának buzgó curatora, folyóiratunk egyik legrégibb pártfogója f. év febr. 7-én élete 64-ik, boldog házassága 36-ik évében megszűnt élni. A boldogult jó családfő, kitűnő hivatalnok s közszeretben álló egyéniség volt. A gyászoló özvegy **Simatics Veronika**, s gyermekei **Gábor**, kir. tábl. pót-bíró, **Károly**, **Iloona**, **Horváth Miklósné**, **Kálmán**, táviradatiszt és **Janka**, valamint a többi rokonok bánatában őszintén részt veszünk. Az ég ura vigasztalja meg elszomorodott szívüket. Az elköltözöttnek üdvöt!

5. **Péterfi József**, sepsi-körispataki nyugalmazott lelkész 1880. jan. 29-én jobblétre szenderült.

6. **Guidó Móze**s, bözdújfalvi pap jan. 30.**)

*) Jövő füzetünkben bővebb életrajzát adjuk.

**) Az illetőkhöz közelebb álló lelkésztársainkat tisztelettel kérjük, sziveskedjenek elhunyt egyházi embereinkről bővebb encrologot küldeni be.

7. Siménfalvi Árpád II. éves papnövendék f. évi január hó 25-én élete 22-dik évében agyvelőgyulladásban megszűnt élni. A korán elhunyt nemeslelkű ifjuban a család leendő támaszát, intézetünk pedig egy jógyekezetű növendékét veszítette el, kiből sok előnyös tulajdonainál fogva egy derék papot lehetett remélni. Béke porain!

Szives kérelem.

Kolozsvári collegiumunk főnökeinek (senior) eleitől fogva egyik kötelességök volt feljegyezni a collegiumot érdeklő minden eseményt egy u. n. „Fasciculus rerum Scholasticarum“-ba. Nagyobb részők nagy pontossággal teljesítette e feladatot, mert a fasciculusok száma 1834-ig 10 vastag kötetre szaporodott, melyek mind iv-rét alákuak voltak s némelyik 400 ivet is foglalt magába. Be lettek ide jegyezve mindazok nevei, a kik a colleg. vagy tanulók javára valami áldozatot tettek; a patronusok és patronák halála, vagy mennyegzője napja; a tanárookra és tanulókra vonatkozó adatok; a tantárgyak, isk. ünnepek, koronkénti változások, sőt a kolozsvári és hazai nevezetesebb történetek is. Midőn Szentiváni Zsigmondot, a mult században főiskolánk egyik legnagyobb jóttevőjét, éveken át hurczolták azért, mert 2-ik neje Suki Susánna állítólag 3-ad izbéli rokona volt 1-ső nejének Suki Juditnak, ő e fasciculusokból mutatta ki a kir. táblán, hogy a vádnak nincs alapja, be levén ide vezetve a Suki család — valamint más főbb családok — tagjainak születése és halála ideje, valamint a gyermekek és magán-tanítóik nevei is stb. Ismét midőn a város 1810-ben a colleg. „kis-mező“ nevű helyét elakarta venni, körmöczi rector e fasciculusokból mutatta ki, hogy azt a helyet már több mint 100 éve birja a tanuló ifjuság.

E nevezetes „Fasciculusok“-nak 1829-ben még mind a 10 kötete meg volt, de már 10 év mulva hiányzott és hiányzik ma is az I. II. III. IV. V. VIII. és IX. kötet.

Nevelésügyünk s általában egyházunk történetére nézve soha ki nem pótolható érzékeny veszteség e becses könyvek elveszése. Ugyanez mondható az 1800. előtti u. n. rectori matriculákról; a tanulók jobb dolgozatait, nevezetesebb emberek emlékére tartott beszédeit magokba foglaló u. n. „arca“ról és az 1839. előtti collegiumi törvényekről is.

Attól a reménytől kecsegtetve, hogy valamint az I. Fasciculus, melyet Beke Miklós nevű senior 1626-ban magával elvitt volt, pár év mulva ismét visszakerült, ugy hasonló eset most sem lehetetlen: tisztelettel felkérem mindazokat, kik főleg a 30-as években főiskolánk tagjai voltak, hogy ha az előszámlált könyvek valamelyikéről tudomásuk van, velem tudatni sziveskedjenek, hogy a notalán még meglevőt szerezhetnők vissza könyvtárunkba, a honnan valakinek hanyagsága miatt eltűntek a nélkül, hogy az elveszés ideje csak fel is volna valahová jegyezve; vagy ha valahol gondos felügyelet alatt vannak, s vissza nem kaphatók is, legalább szükséges tudás végett, mostani helyét az illető jegyzőkönyvbe beirhassuk.

BENCZÉDI GERGELY.

A szerkesztőség postája.

Rédiger Árpádnak. D.-Szt.-Márton. A beküldött történeti adatokat köszönjük és alkalomadtán közölni fogjuk.

Ürmösi K. A jelzett cikknek bármikor szívesen tért nyitunk.

Raffaj D. A beküldött tört. adatokat nem közölhetjük, mivel más helyen már korábban közreadattak.

Sándor Gergely. Erdekes küldeményét jövő füzetünkben felhasználjuk.
Gr. Kuun G. Gratz. Jelen füzetünkre beceses tudósítása későn érkezett.

Sajtóhibák. Múlt évi 5-dik füzetünkben (362. l.) a Dávid Ferencz alapítványra adakozók közt Nagy Zsigmond Küsmödről helyett „Kaali Nagy Sándor Küsmödről” olvasandó, s ugyanazon lapon a holdmezővásárhelyi fiók-egyház részére aláírók nevei közt Derzsi János nem Marosvásárhelyről, hanem Deéafalváról. VI. füz. 423. l. Barabás Sándor egyházt. neje hibásan van Rózáliának írva Anna helyett.

ARANY-KÖNYV.

A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

Huszankilencedik közlemény.

	frt. kr.		frt. kr.
4630. Sándor Mózes Városvál-		P. Horváth Borbára önga	
váról	1 5	1880-ra	10 —
Takarékpénztárban volt ösz-		Horváth György ur Bögötéről	4 —
szeg után 1879. decz. 31-		Kolozsvári ekkla persely-	
én félévi kamatban	292 49	pénze	7 61
950 frt földteherment. köt-		együtt	342 65
vény szelvényei után fél-		Hozzáadva az előbbi 28 közl.	
évi kamat	23 18	összegét	11,245 89
dto. 100 frt szállóváltási		Az alapítvány: <u>11,588 54</u>	
kötvény szelvényei után	2 32	Kolozsvárt, febr. 20. 1880.	
Bedőházi János ur, t. Albert		Ferencz József.	
János ur utján	2 —		

Kiegészítésül. A Ker. Magv. múlt évi folyamának nov. decz. havi füzetében a sz.-kereszturi templom építkezési költségeire befolyt kegyes adományokról közölt Arany-könyv a) betűje alatt a kezemen át ment összegekről való kimutatás utolsó tételében foglalt 151 frtból 20 frt a toroczközi, 2 frt a mézskői, 18 frt a tordai, 11 frt 98 kr a küllőkői ekkleziák, 100 frt mlgs Beniczky Gábor és Bathány Ilona grófné ő nagyságuk kegyes adománya, mit az illetők megnyugtata s egyszermind méltányossági szempontból is kiegészíteni helyén láttam, azon megjegyzéssel, hogy az e szerint mutatkozó 98 kr többlet postadijakra számítottatott el.

Kolozsvárt, jan. 2-án 1880.

Ferencz József,
unitárius püspök.